३८

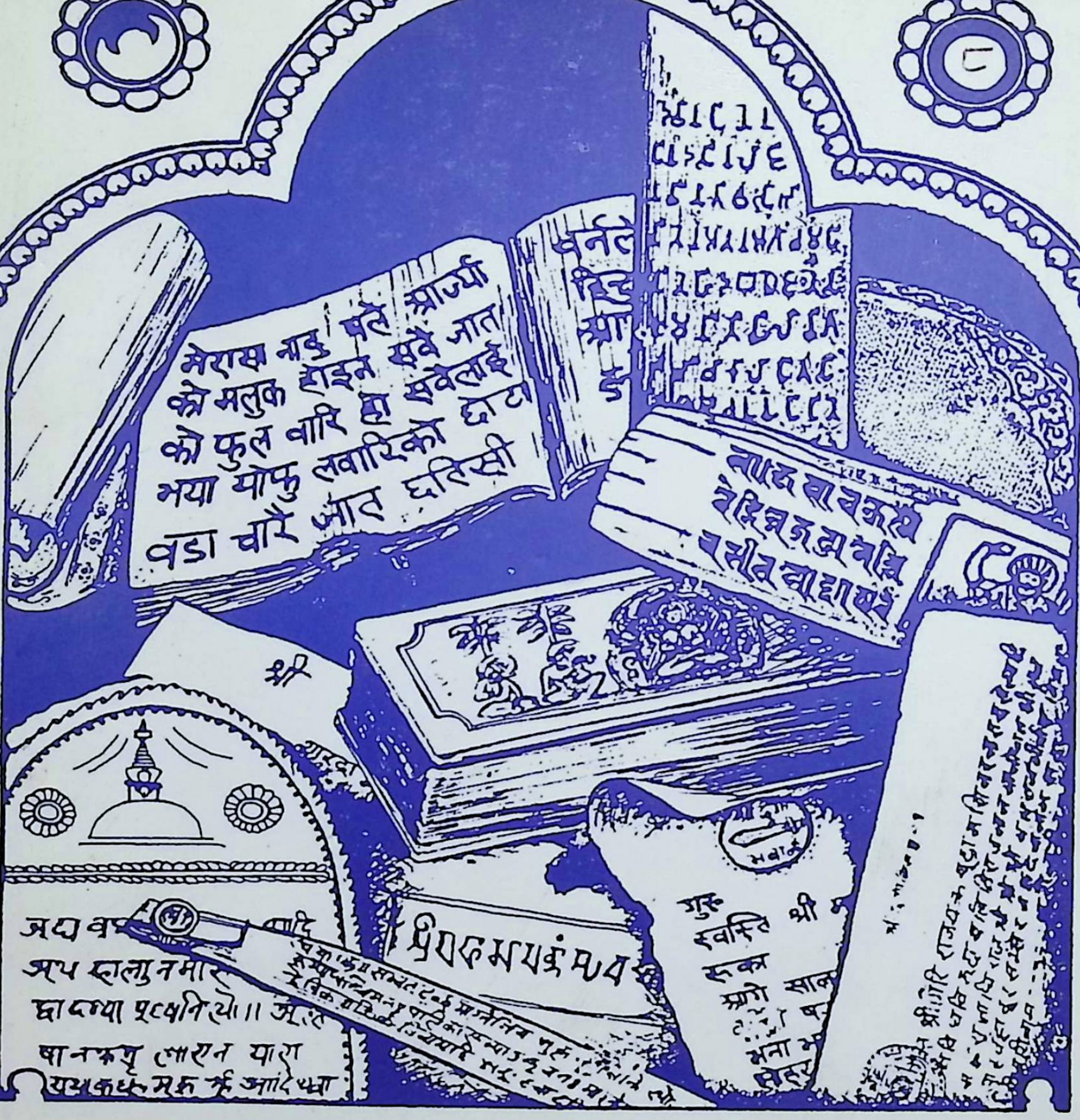

अभिलेख

नेपाल सरकार

राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अभिलेख

अभिलेख विश्वसम्पदा हो
यसको जगेर्ना गर्नु हाम्रो कर्तव्य हो
अभिलेखको सुरक्षा गरौं
संस्कृतिको रक्षा गरौं ।

- राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शीर्षक	:	अभिलेख
प्रकाशक	:	नेपाल सरकार संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय राष्ट्रिय अभिलेखालय
प्रथम संस्करण	:	२०४७ आश्विन १७ गते
प्रकाशित प्रति	:	प्रथमवार ५०० प्रति
द्वितीय संस्करण	:	वि.सं. २०७५ पुष
प्रकाशित प्रति	:	(५०० प्रति)
मूल्य	:	रु. १०० ।-
मुद्रक	:	पुर्कोट अफसेट प्रेस, ताहाचल

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दुई शब्द

राष्ट्रिय अभिलेखालयबाट वि.सं. २०४० देखि वार्षिक रुपमा निरन्तर प्रकाशन हुँदै आएको अभिलेख पत्रिकाको नेपाली अनुसन्धानको क्षेत्रमा विशेष महत्त्व छ । यसमा प्रकाशित अनुसन्धानमूलक लेख रचनाहरुले हाम्रो इतिहास र संस्कृतिका अदृष्य पाटाहरूलाई सदैव उजागर गर्ने प्रयत्न गरेका छन् । अनुसन्धानमूलक मौलिक लेखहरु प्रकाशन हुने भएकाले पाठकहरूले पुराना प्रतिहरू पनि माग गर्ने गरेको अनुभव हामीसँग छ । विभिन्न विद्वान्हरूका महत्त्वपूर्ण खोजमूलक लेख रचना प्रकाशित भएको आठ अंकको सान्दर्भिकता आज पनि उत्तिकै छ । अभिलेख पत्रिका अंक २२ को माग व्यापक भएको तर यस प्रकाशनका सम्पूर्ण प्रतिहरू समाप्त भएको हुँदा पाठक वर्गको आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी यसलाई पुनर्मुद्रण गरी पाठक समक्ष ल्याएका छौं । आशा छ, यसको पुनः प्रकाशनले अनुसन्धान क्षेत्रमा लाग्ने समस्त खोजकर्ताहरूको ज्ञानको क्षितिजलाई अझ फराकिलो बनाउने छ ।

अन्त्यमा, यस पुर्नप्रकाशन कार्यमा सहयोग गर्नुहुने समस्त व्यक्तिहरूलाई म विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

सौभाग्य प्रधानाङ्ग
प्रमुख
राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दुई शब्द

राष्ट्रिय अभिलेखालयको २३औं जन्मदिनको उपलक्ष्यमा अभिलेख पत्रिकाको आठौं प्रकाशनमा ल्याउन पाएकोमा अभिलेखालय परिवारलाई अत्यन्त हर्ष लागेको छ। पूर्व अङ्कहरूमा जस्तै यस अङ्कमा पनि राष्ट्रिय अभिलेखालयलाई चिनारी गराउने खालका सामग्रीहरू समावेश गरिएका छन्।

यस अङ्कमा अभिलेख संरक्षण ऐन २०४६, कौसी तोषाखानाका लालमोहर, ताम्रलेख, ताडपत्रका तमसूक, कोट्याहुति देवल प्रतिष्ठा, ने.ज.ह.ग्र.सं. परियोजनाका तिब्बती ग्रन्थसम्बन्धी गतिविधि, स्वर्णाकर्षण भैरवपूजा, तन्त्र चिन्तामणि, नेपाली न्यायिक परम्परा, रातो मत्स्येन्द्रनाथको उत्पत्ति आदि छन्।

आशा छ, पूर्व अङ्कहरू जस्तै यो अङ्क पनि उपयोगी सिद्ध हुनेछ। यसलाई अझ स्तरीय बनाउन अभिलेखमा चाख राख्ने पाठकहरूको सुझाव स्वागतयोग्य हुनेछ।

बलरामदास डंगोल

१७ आश्विन २०४७

प्रधान अनुसन्धान अधिकारी

राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय - सूची

लेख	लेखक	पृष्ठ संख्या
१. अभिलेख संरक्षण सम्बन्धी ऐन		१
२. Archives Preservation Act, 2046 (1989)		६
३. A glance on the state of the National Archives	B.D. Dangol	१२
४. कौसी तोषाखानाबाट प्राप्त लालमोहर		१६
५. ताम्रपत्र		४१
६. Historic Significance of Siddhagni Kotyahute Devala Pratistha	Dr. Janak Lal Vaidya	६७
७. NGMPP: (NGMPP) Activities and Plans (1990 - 1991)	Dr. Franz-Karl Ehrahard	७५
८. स्वर्णाकर्षण भैरवपूजा प्रयोग	बाबुकृष्ण ढकाल	८०
९. तन्त्रचिन्तामणि : एक चिनारी	ऐश्वर्यधर शर्मा	८८
१०. Archival Training Needs and Policies	Mrs. S.M. Rana	९६
११. वैदिक विवाहविधि एक संक्षिप्त झलक	हरिनाथ गौतम	९९
१२. Radio and Televisioni Recordings as Archival Material	Christopher H. Roads (U.K.)	१०४
१३. The Nepalese Juridical Tradition and its Sources	Dr. Jean Fezas	११३
१४. महाभूतहरूको शास्त्रीय विवेचन	काशीराज शर्मा सुवेदी	१२५
१५. रातो मत्स्येन्द्रनाथको उत्पत्ति ?	तीर्थलाल नःघःभनी (राजभण्डारी)	१३०
१६. भूमिसम्बन्धी केही तमसुक ताडपत्र	पूर्णरत्न बज्राचार्य	१४६
१७. वार्षिक गतिविधि		१५४

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

लेखक परिचय

बलरामदास डंगोल	प्रधान अनुसन्धान अधिकारी, राष्ट्रिय अभिलेखालय
डा. जनकलाल वैद्य	सह प्राध्यापक, त्रिचन्द्र क्याम्पस
फ्राञ्च कार्ल एहार्ड	निर्देशक, ने.ज.ह.ग्र.सं. परियोजना
बाबुकृष्ण ढकाल	स. तन्त्राचार्य, राष्ट्रिय अभिलेखालय
ऐश्वर्यधर शर्मा	अनुसन्धानकर्ता
श्रीमती सानीमैयाँ राणा	वरिष्ठ अभिलेख विशेषज्ञ, राष्ट्रिय अभिलेखालय
हरिनाथ गौतम	धर्मशास्त्राचार्य, राष्ट्रिय अभिलेखालय
क्रिष्टोफर एच्. रोड्स्	अभिलेख विशेषज्ञ
डा. जेन फेजस्	अनुसन्धानकर्ता
काशिराज शर्मा सुवेदी	आयुर्वेदीय क्याम्पस
तीर्थलाल नःघःभनी	अनुसन्धानकर्ता
पूर्णरत्न बज्राचार्य	स. धर्मशास्त्राचार्य, राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अभिलेख संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना :

राष्ट्रिय दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण कागजातलाई अभिलेखको रूपमा व्यवस्थित एवं सुरक्षित तरिकाले राख्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले, श्री ५ महाराजधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट राष्ट्रिय पञ्चायतको सल्लाह र सम्मतिले यो ऐन बनाइबक्सेको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

१.१ यस ऐनको नाम "अभिलेख संरक्षण ऐन, २०४६" रहेको छ ।

१.२ यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा :

२.१. विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा, -

२.१.१. "कागजात" भन्नाले देहायका कुराहरू समेत सम्झनुपर्छ :-

२.१.१.१. हस्तलिखित ग्रन्थ, किताब, प्रतिवेदन, आर्थिक विवरण, सन्धि सम्झौता, पत्र-पत्रिका, चिठ्ठीपत्र, लिखत, चित्र, तस्वीर, नक्शा, योजना, चार्ट, फाइल, मिसिल, रजिष्टर वा कुनै प्रकाशन ।

२.१.१.२ फिल्म, माइक्रो फिल्म, टेप (ध्वनी रेकर्डर), चलचित्र, कम्प्युटर डिस्क वा कम्प्युटर क्यासेटका मूलप्रति वा प्रतिलिपि ।

२.१.१.३ ताडपत्र, भोजपत्र, स्वर्णपत्र, ताम्रपत्र वा शिलापत्रको प्रतिलिपि वा तस्वीर ।

२.१.१.४ पहिलो टाँचा लागेको हुलाक टिकट तथा मनीअर्डर फर्म, हवाई पत्र र पोष्ट कार्डको नयाँ प्रकाशन ।

२.१.२ "अभिलेख" भन्नाले राष्ट्रिय अभिलेखालयमा अभिलेखको रूपमा सुरक्षित रूपमा राखिएका कागजात र उपदफा ५.१.१ बमोजिम दर्ता भएका कागजात सम्झनुपर्छ ।

२.१.३ "राष्ट्रिय अभिलेखालय" भन्नाले दफा ३ बमोजिम स्थापना भएको राष्ट्रिय अभिलेखालय सम्झनुपर्छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

२.१.४ "कार्यालय"भन्नाले श्री ५ को सरकारका मन्त्रालय तथा विभाग सम्झनुपर्छ र सो शब्दले संवैधानिक अङ्ग र श्री ५ को सरकारबाट समय समयमा गठन भएका अस्थायी वा आवधिक आयोगको कार्यालयलाई समेत जनाउनेछ ।

२.१.५ "समिति" भन्नाले दफा ४ बमोजिम गठन गरिएको सल्लाहकार समिति सम्झनुपर्छ ।

२.१.६ "तोकिएको वा तोकिएबमोजिम" भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिएबमोजिम सम्झनुपर्छ ।

३. राष्ट्रिय अभिलेखालयको स्थापना :

३.१ अभिलेखहरू व्यवस्थित र सुरक्षित तरिकाले राख्नको लागि एक राष्ट्रिय अभिलेखालय रहनेछ ।

३.२ यो ऐन प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि स्थापना भएको राष्ट्रिय अभिलेखालय यसै ऐन बमोजिम स्थापना भएको मानिनेछ ।

४ सल्लाहकार समितिको गठन :

४.१ अभिलेखहरू व्यवस्थित एवं सुरक्षित तरिकाले राख्ने सम्बन्धमा श्री ५ को सरकारले राष्ट्रिय अभिलेखालयलाई आवश्यक सर-सल्लाह दिन एक सल्लाहकार समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

४.२ समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तथा बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

५.राष्ट्रिय अभिलेखालयको काम, कर्तव्य र अधिकार :

५.१ राष्ट्रिय अभिलेखालयको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ :

५.१.१ दफा ६ र ७ बमोजिम प्राप्त भएका कागजात दर्ता गर्ने ,

५.१.२. अभिलेखहरू व्यवस्थित एवं सुरक्षित तरिकाले राख्ने,

५.१.३ अभिलेखहरू तोकिएबमोजिम वर्गीकरण गरी सोको सूची तयार गर्ने ,

५.१.४ आवश्यकतानुसार अभिलेख छपाउने वा प्रतिलिपि निकाल्ने,

५.१.५ कुनै व्यक्तिलाई अभिलेख हेर्न वा सार्न दिने वा प्रतिलिपि दिने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।

५.१.६ सुरक्षित तरिकाले कागजात राख्ने सम्बन्धमा कार्यालयलाई आवश्यक परामर्श दिने,

५.१.७ राष्ट्रिय अभिलेखलयको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए-बमोजिम हुनेछ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

६. कार्यालयले राष्ट्रिय अभिलेखालयमा कागजात पठाउने सम्बन्धमा :

६.१ कार्यालयले देहायका कागजात सुरक्षित रूपमा संरक्षण गरी राख्नको लागि राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पठाउनु पर्नेछ :-

६.१.१ पच्चीस वर्ष वा सो भन्दा पुराना उपदफा २.१.१.१ र २.१.१.२ मा उल्लिखित राष्ट्रिय दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण कागजात ,

६.१.२ ताडपत्र, भोजपत्र, स्वर्णपत्र, ताम्रपत्र वा शिलापत्रको प्रतिलिपि वा तस्वीर,

६.१.३. प्रत्येक पहिलो टाँचा लागेको हुलाक, टिकट वा मनीअर्डर फर्म, हवाई पत्र र पोष्ट कार्डको नयाँ प्रकाशन ।

६.२ कार्यालयले राष्ट्रिय दृष्टिकोणबाट अभिलेखको रूपमा संरक्षण गरिनुपर्ने ठानेमा देहायका कागजात अवधि तोकी वा नतोकी सुरक्षित रूपमा संरक्षण गरी राख्नको लागि राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पठाउन सक्नेछ :-

६.२.१ प्रतिवेदन, आर्थिक विवरण, सन्धि सम्झौता वा कुनै प्रकाशन,

६.२.२ हस्तलिखित ग्रन्थ, किताब, पत्र-पत्रिका, चिठ्ठीपत्र, लिखत, चित्र वा तस्वीर,

६.२.३ नक्शा, योजना, चार्ट, फाइल, मिसिल वा रजिष्टर, फिल्म,

६.२.४ फिल्म, माइक्रो फिल्म(ध्वनी रेकर्डर), चलचित्र वा कम्प्युटर डिस्क वा कम्प्युटर क्यासेटका मूलप्रति वा प्रतिलिपि,

६.२.५ उपदफा ६.२.१, ६.२.२, ६.२.३ वा ६.२.४ मा उल्लेख भए बाहेकका अन्य कागजात

६.३ कार्यालयले सरकारी कागजात धुल्याउने सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम सरकारी कागज धुल्याउँदा तोकिएबमोजिमका कागजात राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

६.४ कार्यालयले राष्ट्रिय अभिलेखालयमा कागजात पठाउँदा सोको वर्गीकरण अनुसारको सूचीसमेत पठाउनु पर्नेछ ।

६.५ कार्यालयले उपदफा ६.१ वा ६.२ बमोजिमका कागजात राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पठाउँदा कुनै खास अवधिसम्म त्यस्ता कागजात तोकिएको व्यक्ति बाहेक अरु कसैलाई हेर्न, सार्न वा त्यसको प्रतिलिपि दिन नहुने भएमा सो कुरा र त्यस्तो अवधि समेत उल्लेख गरी राष्ट्रिय अभिलेखालयमा राख्न पठाउनु पर्नेछ ।

६.६ उपदफा ६.१ बमोजिम कार्यालयले राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पठाएका कागजात सो कार्यालयले फिर्ता लिन सक्ने छैन ।

तर उपदफा ६.२ बमोजिम राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पठाएका कागजात मध्ये अवधि तोकी पठाएका कागजात त्यस्तो अवधि समाप्त भएपछि सम्बन्धित कार्यालयले चाहेमा तोकिएबमोजिम फिर्ता लिन सक्नेछ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

६.७ उपदफा ६.१ बमोजिम राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पठाइएका कागजात जुन कार्यालयले पठाएको हो सोही कार्यालयलाई आवश्यक पर्न गएमा त्यस्तो कागजात पुन: राष्ट्रिय अभिलेखालयमा फिर्ता गर्ने गरी तोकिएको अवधिसम्मको लागि राष्ट्रिय अभिलेखालयले सम्बन्धित कार्यालयलाई तोकिए बमोजिम उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

७. राष्ट्रिय अभिलेखालयमा कागजात पठाउन सकिने :

७.१ कुनै व्यक्तिले आफूसँग रहेको ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, साहित्यिक, आर्थिक वा अन्य दृष्टिकोणले राष्ट्रिय महत्त्वको कुनै कागजात राष्ट्रिय सम्पत्तिको रूपमा सुरक्षित तरिकाले संरक्षण गर्नको लागि राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पठाउन सक्नेछ ।

७.२ उपदफा ७.१ बमोजिम राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पठाएका कागजात त्यस्तो कागजात पठाउने व्यक्तिले राष्ट्रिय अभिलेखालयबाट फिर्ता लिन पाउने छैन ।

८. कागजात व्यवस्थित तथा सुरक्षित तरिकाले राख्नु पर्ने :

८.१ कार्यालयले आफ्नो कार्यालयमा भएका कागजात व्यवस्थित तरिकाले सुरक्षित रूपमा राख्नु पर्नेछ ।

८.२ उपदफा ८.१ बमोजिम कागजात, व्यवस्थित तरिकाले सुरक्षित रूपमा राख्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित कार्यालयले राष्ट्रिय अभिलेखालयसँग आवश्यक परामर्श लिन सक्नेछ ।

९. निषेधित अभिलेख :

९.१ देहायका अभिलेखहरू निषेधित अभिलेख मानिनेछन् :-

९.१.१. सम्बन्धित कार्यालयले अवधि तोकी वा नतोकी तोकिएको व्यक्ति बाहेक अरुले हेर्न, सार्न वा सोको प्रतिलिपि लिन नहुने गरी सुरक्षित तरिकाले राख्नको लागि राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पठाएका कागजात,

९.१.२ राष्ट्रिय अभिलेखालयले अवधि तोकी वा नतोकी तोकिएको व्यक्ति बाहेक अरुले हेर्न, सार्न वा सोको प्रतिलिपि लिन नहुने गरी राष्ट्रिय दृष्टिकोणले निषेधित भनी तोकिदिएका अभिलेखहरू ।

१०. अभिलेख हेर्न वा सोको प्रतिलिपि दिन सकिने :

१०.१ कसैले निषेधित अभिलेख बाहेक अन्य अभिलेख हेर्न चाहेमा राष्ट्रिय अभिलेखालयले तोकिएबमोजिम त्यस्तो अभिलेख हेर्न दिन सक्नेछ ।

१०.२ कसैले निषेधित अभिलेख बाहेक अन्य अभिलेख सार्न वा सोको प्रतिलिपि लिन चाहेमा राष्ट्रिय अभिलेखालयले तोकिएबमोजिम दस्तूर लिई तोकिएबमोजिम त्यस्तो अभिलेख सार्न वा सोको प्रतिलिपि दिन सक्नेछ ।

१०.३ उपदफा १०.२ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि तोकिएको अवस्थामा त्यस्तो अभिलेख विना दस्तूर सार्न वा सोको प्रतिलिपि दिन सकिनेछ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

११. अभिलेखमा केरमेट वा थपघट गर्न नहुने :

११. १ अभिलेखहरू सुरक्षित राख्नु पर्ने दायित्व भएका राष्ट्रिय अभिलेखालयका कर्मचारीले त्यस्ता अभिलेखहरूमा केरमेट गर्न, थपघट गर्न वा उक्त अभिलेख च्यात्न वा कुनै किसिमले नष्ट गर्न हुँदैन ।

११.२ अभिलेख हेर्ने सार्ने वा प्रतिलिपि लिने व्यक्ति वा अन्य कसैले त्यस्तो अभिलेखमा केरमेट गर्न, थपघट गर्न वा उक्त अभिलेख च्यात्न वा कुनै किसिमले नष्ट गर्न हुँदैन ।

१२. दण्ड सजाय :

१२.१ अभिलेख सुरक्षित राख्नु पर्ने दायित्व भएका राष्ट्रिय अभिलेखालयका कर्मचारीले दफा ९ बमोजिमको निषेधित अभिलेख तोकिएको व्यक्ति बाहेक अरुलाई हेर्न, सार्न वा सोको प्रतिलिपि दिएमा त्यस्तो कर्मचारीलाई पाँच हजार रूपैयाँसम्म जरीवाना वा तीन वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।

१२.२ अभिलेख सुरक्षित राख्नु पर्ने दायित्व भएका राष्ट्रिय अभिलेखालयका कर्मचारीले उपदफा ११.१ को उल्लङ्घन गरी अभिलेखमा केरमेट वा थपघट गरेमा, च्यातेमा वा नष्ट गरेमा त्यस्तो कर्मचारीलाई पाँच हजार रूपैयाँसम्म जरीवाना वा दुई वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।

१२.३ अभिलेख सुरक्षित राख्नु पर्ने दायित्व भएका राष्ट्रिय अभिलेखालयका कर्मचारी बाहेक अरु कसैले उपदफा ११.२ को उल्लङ्घन गरी अभिलेखमा केरमेट वा थपघट गरेमा, च्यातेमा वा नष्ट गरेमा निजलाई तीन हजार रूपैयाँसम्म जरीवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।

१२.४ उपदफा १२.१, १२.२ र १२.३ मा लेखिएदेखि बाहेक यो ऐन वा यस ऐन अर्न्तगत बनेको नियम विपरीत हुने गरी कसैले कुनै काम गरेमा निजलाई पाँचहजार रूपैयाँसम्म जरीवाना हुनेछ ।

१३. अन्य प्रचलित कानूनबमोजिम कारबाही हुन सक्ने :

कसैले यस ऐन अन्तर्गत कसूर ठहरिने काम गरेकोमा त्यस्तो काम अन्य प्रचलित कानून बमोजिम पनि कसूर ठहरिने रहेछ भने त्यस्तो कसूरको सम्बन्धमा निजलाई अन्य प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गर्न यस ऐनमा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुर्‍याएको मानिने छैन ।

१४. सरकार वादी हुने :

यो ऐन अर्न्तगतको मुद्दा श्री ५ को सरकार वादी हुनेछ ।

१५. नियम बनाउने अधिकार :

यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न श्री ५ को सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।

(मिति २०४६ । ७ । ११ को नेपाल राजपत्र भाग २ खण्ड ३९ अतिरिक्ताङ्क ३७ बाट उद्धृत)

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Archives Preservation Act, 2046 (1989) An Act to make Provisions Relating to the Preservation of Archives

Preamble: Whereas it is expedient to make provisions relating to the preservation of the documents of national importance in the form of archives in a syste-matic way.

Now, therefore, His Majesty King Birendra Bir Bikram Shah Dev has made this Act on the advice and with the consent of the National Panchayat.

1. Short Title and Commencement:

1.1 This Act shall be called "Archives Preservation Act, 2046" (1989).

1.2 It shall come into force at once.

2. Definations:

2.1 Uuless the subject or context otherwise requires, in this Act,-

2.1.1 "Documents" include the following matters:-

2.1.1.1 Hand-written manuscript, book, report, financial state-ment, treaty and agreement, newspaper and magazine, letter, deed, drawing, photo, map, plan, chart, file, case file, register or any publication.

2.1.1.2 Original or duplicate of film, micro film, tape (sound recorder), movie, computer disk or computer cassette.

2.1.1.3 Original or photo of tadpatra (document written on the leaf of bark of palmyra tree), bhojpatra (document written on the bark of birch tree), golden inscription, copper inscription or petrography.

2.1.1.4 The postage stamp with first cancellation mark and new publication of money-order form, aerogramme and post card.

2.1.2 "Archives" means the Documents preserved in National Archives in the form of archives and the Documents registered pursuant to sub-section 5.1.1.

2.1.3 "National Archives" means National Archives established pursuant to Section 3.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

2.1.4 "Office" means the Ministry and Department of His Majesty's Government and it includes the office of the constitutional bodies and temporary or periodic commission constituted by His Majesty or His Majesty's Government from time to time.

2.1.5 "Committee" means the advisory committee constituted pursuant to Section 4.

2.1.6 "Prescribed" or "As prescribed" means prescribed or as prescribed in the Rules made under this Act.

3. Establishment of National Archives:

3.1 There shall be a National Archives for the preservation of Archives in systematic way.

3.2 The National Archives established prior to the commencement of this Act, shall deemed to have been established under this Act.

4. Constitution of Advisory Committee:

4.1 His Majesty's Government may constitute an advisory committee to provide necessary advice to the National Archives for the preservation of Archives in a systematic way.

4.2 The functions, duties and rights and other procedures of the meeting of the committee shall be as prescribed.

5. Functions, Duties and Rights of the National Archives:

5.1 Functions, duties and rights of the National Archives shall be as follows:-

5.1.1 To register the Documents received pursuant to Section 6 and 7,

5.1.2 To keep the Archives in a safe and systematic way,

5.1.3 To classify the Archives as prescribed and prepare the list thereof,

5.1.4 To duplicate or re-print the Archives as required,

5.1.5 To make necessary arrangement relating to reading or copying or providing duplicate of the Archives to any person,

5.1.6 To provide necessary advice to the Office relating to the preservation of the Documents,

5.1.7 The other functions, duties and rights of the National Archives shall be as prescribed,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

6. Transfer of Documents to the National Archives by the Office:

6.1 The Office shall transfer the following Documents to the National Archives for preservation:—

6.1.1 Twenty five or more than twenty five years old Documents of national importance as mentioned in sub-section 2.1.1.1 and 2.1.1.2

6.1.2 Postage stamp with first cancellation mark and new publication of money order form, aerogramme and post card.

6.2 The Office may transfer the following Documents to the National Archives for preservation with or without specifying the time period in case it deems necessary to preserve them in the form of Archives with a national view:—

6.2.1 Report, financial statement, treaty and agreement or any publication,

6.2.2 Hand-written manuscript, book, newspaper and magazine, letter, document, drawing or photo,

6.2.3 Map, plan, chart, file, case file or register, film,

6.2.4 Original or duplicate of film, microfilm, tape (sound recorder), movie or computer disk or computer cassette

6.2.5 Documents other than those mentioned in sub-section 6.2.1, 6.2.2, 6.2.3 or 6.2.4.

6.3 While disposing the official Documents in accordance with the prevailing law relating to the disposition of official Documents, the Office shall transfer tne prescribed Documents to the National Archives.

6.4 While transferring the Documents to the National Archives, the Office shall also transfer the classified list thereof.

6.5 While transferring the Documents to the National Archives pursuant to sub-section 6.1 or 6.2, in case reading, copying and taking the duplicate of such documents by the person other than the prescribed person is to be prohibited for certain perion of time, the Office shall transfer the Documents to the National Archives mentioning such condition and time period as well.

6.6 The Office can not take back the Documents transferred to the National Archives pursuant to sub-section 6.1.

Provided that, the concerned Office, if it desires, can take back as prescribed the Documents which has been transferred by mentioning time period among

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

the Documents transferred to the National Archives pursuant to sub-section 6.2 on the expiry of such time period.

6.7 In case the Documents which has been transferred to the National Archives by the Office pursuant to sub-section 6.1 are required by the same Office, the National Archives may provide such Documents to the concerned Office as prescribed for a prescribed period of time on the conditions that such Documents are to be returned to the National Archives.

7. Documents may be Transferred to the National Archives:

7.1 Any person, who has any Documents having national importance with a historical, religious, cultural, literary, financial or any other view, may transfer such Documents to the National Archives for preservation in the form of national property.

7.2 The person who has transferred the Documents to the National Archives pursuant to sub-section 7.1 is not entitled to take back the Documents from the National Archives.

8. Documents to be Preserved in a Systematic way:

8.1 The Office shall preserve the Documents of its office in a systematic way.

8.2 The concerned Office may take necessary advice with the National Archives for the preservation of the Documents in a systematic way pursuant to sub-section 8.1.

9. Prohibited Archives:

9.1 The following Archives shall be regarded as prohibited Archives:-

9.1.1 The Documents which has been transferred by the concerned Office to the National Archives for preservation with or without specifying the time period and prohibiting the reading, copying and taking the duplicate of such Documents by a person other than the prescribed person.

9.1.2 The Documents prescribed as prohibited by the National Archives with a national view with or without specifying the time period and prohibiting the reading, copying and taking the duplicate of such Documents by a person other than the prescribed person.

10. Permission may be Granted for Reading or Taking the Duplicate of the Archives:

10.1 If any person desires to read the Archives other than the prohibited Archives, the National Archives may provide Archives for reading as prescribed.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

10.2 If any person desires to copy or to take duplicate of the Archives other than the prohibited Archives, the National Archives may provide such Archives for copying or giving a duplicate of it as presscribed by charging the fees as prescribed.

10.3 Not with standing anything continued in sub-section 10.2, such Archives may be provided for copying or its duplicate may be given without charging the fees in the prescribed condition.

11. No Alteration to be Made:

11.1 The officials of the National Archives having responsibility to preserve the Archives shall not make any alteration in such Archives or tear out or destroy such Archives in any way.

11.2 The person who is permitted to read, copy or take the duplicate of the Archives or any other person shall not make any alteration in such Archives or tear out or destroy such Archives in any way.

12. Penalty:

12.1 In case the official of the National Archives having responsibility to preserve the Archives provides the prohibited Archives persuant to Section 9 to the person other than the prescribed person, he shall be punished with a fine upto five thousand rupees or imprisonment which my extend upto three years or both.

12.2 In case the official of the National Archives having responsibility to preserve the Archives makes any alteration in the Archives or tears out or destroys the Archives in contravention of sub-section 11.1, he shall be punished with a fine upto five thousand rupees or imprisonment which may extend upto two years or both.

12.3 In case any person other than the official of the National Archives having responsibility to preserve the Archives makes any alternation in the Archives or tears out or destroys the Arehives in contravention of sub-section 11.2, he shall be punished with a fine upto three thousand rupees or imprisonment which may be extend upto one year or both.

12.4 In case any person does anything other than those mentioned in sub-section 12.1, 12.2 and 12.3 in contravention to this Act or Rule made there-under, he shall be punished with a fine upto five thousand rupees.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

13. Proceedings may be Carried out in Accordance With the Other Prevailing Laws:

Any one who has done any activity which may be regarded as an offence under this Act and if such activity is to be regarded as an offence according to the other prevailing laws as well, nothing mentioned in this Act shall be regarded to obstruct for the proceedings upon him in accordance with the other prevailing laws relating to such offence.

14. His Majesty's Government to be Plaintiff:

His Majesty's Government shall be plaintiff in the cases under this Act.

15. Power to Frame Rules:

His Majesty's Government may frame necessary Rules to carry out the objectives of this Act.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

A Glance on the State of the Nepal National Archives

✍ B. D. Dangol

The National Archives established in 1967 has attained the age of 23 years. Normally 23 yrs is the age of full growth but it has not attained maturity, yet. Earlier it was established with the objective to reorganize the manuscripts of Bir or Durbar Library, a personal collections of the present ruling Shah dynasty and to accelerate the process of research and publication. But besides discharging this principal task, the National Archives was also doing the collection of documents from various governmental or non governmental sources befitting to its name.

Thus the National Archives was not only engaged in the work of keeping the manuscripts in a better and planned way but it has also engaged itself in developing the infrastructure to make the Archives more meaningful. In this task of infrastructure setting the visit of His Majesty King Birendra Bir Bikram Shah Dev at the National Archives in 2042 V.S. and the decision taken by the His Majesty's Government has proved a boon in the development of the National Archives. The decision of His Majesty's Government to make the National Archives befitting to its name, precipitated the process to enact an archival law for the law would provide an easy and unristricted flow of the non-current documents from the various ministries in the National Archives. The law was enacted in 2046 V.S. (1989 A.D.) For the smooth and effective working of the law the National Archives needs three things viz (a) provision of physical facility (b) the need of trained man-power (c) Laboratory Facility for the repair and conservation of old documents.

Perhaps one may ask what National Archives stands for ? Basically it does two functions. (a) The National Archives being the repository of government records, it provides the necessary reference service to the government. It is generally said 'no administration without records' but no good administration without good management of records. Good record management is a sign of good government. It is why the administrator while making any decision goes back to see the past precedent. Decisions made on the basis of past precedent gives him a sense of psychological satisfaction. It also makes the decision quick, swift and practical. It is why old records are trated as a tool of the administrator. It is helpful for him in the decision making both in current and development planning works. Timely decisions save a lot of national energy and resources.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

(b) Research service

Archives is an important source of raw material for research works. It is also a source of national consciousness. The vitality and stability of a country largely depends upon a systematic reconstruction of national history and this can be possible only from indigenous sources. Since the records of the national importance, after its current period is over, come into the stack hall of the National Archives, it helps the researchers to get the documents of their interest at one place. This make their task more easy. It saves their time also.

(c) Preservation of non-traditional records

In addition of preserving these traditional records the growth of new electronic devices like film, microfilm, tape, sound records, movie, computer disk etc. has also added additional responsibility. Collection of 'Sound Archives' has come within the preview of the archives. To get inspiration from the ideals of our fore-fathers is a very important and forceful media. Collection of sound of the great heroes and its use in the national reconstruction has become a very forceful media. In Europe sound archives is in developed form. But in Nepal it is not in priority list, yet. For example, if we ask for the voice of king Tribhuvan, the founder of democracy, it can be found hardly. It is why the opening of 'Sound Section' within the National Archives has become the need of the hour. Besides performing these basic duties the following wings also should be expanded gradually considering the resources and the availability of funds.

a) Collection of photographs of national heroes

b) Preservation of oral traditions

c) Establishment of king's Archives

d) Archives relating to the Local Self Institutions

e) Provision of Zonal Archives in the 5 development zones.

(a) Collection of Photographs of national heroes

We get inspirations from the works of our past heroes and their experiences serve a source of inspiration in the work of national reconstruction. To commomorate their achievements their photographs should be preserved. In foreign or native countries alike, we see the statues of dignified national personalities erected in the main squares of the city. By doing so we pay homage and get inspiration from them. Our history is also full of glories of such heroes but we have not given due attention to preserve their photographs. The case of Bahadur Shah or Vazeer Singh Thapa is a clear example of it. Similarly there are many others whose contributions to the nation are highly laudable. It is why the

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

National Archives should aim at to open a Photograph Section. Collection of maps of various periods is also equally desirable.

(b) Preservation of Oral Traditions

Oral tradition is also one of the important source of history. One can see the social, cultural and historical value of the country in the oral traditions. But oral traditions are gradually loosing its value and importance because of modernity. Its preservation is essential to preserve the glory of the country. For this the Archives has to develop an extensive programme.

(c) Establishment of king's Archives

It is an usual practice to establish a seperate archives dealing with the period of a Head of State or Government, known as President's archives or Primeminister's archives. In Sri Lanka we see the provision of President's Archives where as in Malaysia Prime-minister's Archives. It is also a customary practice to keep all the important papers of an American President in a separate library known as President's library. Nepal also can set her archival policy in the same line. All important records belonging to the king should be preserved in the form of King's Archives.

(d) Archives relating to the Local Self Institutions

Local self government is the first school to get practical knowledge on the art of government. It is the first step towards national self government. The success of democracy depends upon the smooth working Gram Vikas, Nagar Vikas and Zilla Vikas. It is why records relating to the origin and growth of village city and district developments should be preserved at one place. This would facilitate the research scholars to work and make necessary recommendations on its sound working.

(e) Provision for the establishment of Zone Archives

The kingdom is divided into five development zones. Each zone has its own geographical character and consequently the problems relating to its development vari from zone to zone. It is why, with the establishment of an well-equipped archival management system at the centre, a plan to establish zonal archives in each development zone would not be unrealistic approach.

Status of Nepal Archives

The above enumerated works fall under the scope of Archives. The question comes whether the present Archives can discharge the above works efficiently? At present Nepal Archives is functioning as an office under the Department of Archaeology. In the administrative hierarchy the office falls at the lowest level. It has no hand in the formulation of policy. It simply works under certain administrative guidelines.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Archives has emerged as an effective tool of the administration. It is gaining momentum day by day and provision is also made to make its study under seperate curriculum. Archives is treated as the store-house of knowledge of our predecessors. What is past is prorouge. Its preservation is essential not only for knowledge sake but on national priority and for our posterity. The wisdom of our predecessors must be Preserved by way of systematic indexing, classifying, conserving and making safety microfilm copies. These tasks cannot be accomplished by an office working under a. Department. For the Archives has no direct linkage with the ministry. The office is not invited in the regular meeting of the ministry thus it can not place its needs effectively before the ministerial meettng.

The Archives Act 2046 V.S. (1989 A.D.) has provided to transfer the non-current documents from various ministries to the archives for safe deposition. Firstly the archives building is not designed in the like manner and secondly more than 50% rooms of the archives building is occupied by the Department of Archaeology since last 17 years. Again Archives laboratory is ready but it suffers from lack of trained man-power. Archives does not receive due weightage in the development budget. It is why the need of the hour is to strength the national archives by raising its status from an office level to departmental level.

The affiliation of archives in various countries is in accordance with weightage attached to the archives. Some attach archives either direct to the prime-minister's office or home-ministry or education or culture. A few countries have also given archival institution as a constitutional organ. SAARC countries like India, Pakistan, Sri Lanka, Bangladesh have placed their archives under departmental status. Each has constructed a special building so as to meet archival needs of preservation.

2046 V.S. is a very lucky year in the history of the National Archives of Nepal for a national policy is formulated by enacting a law known as 'Preservation of Archival Material Act 2046 (1989).' The successful implementation of this Act is effectively possible only by raising the status of Archives from an office to departmental level. The more we delay the more loss of our patrimony in the same ratio is inevitable. It is quite evident.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कौसी तोषाखानाबाट प्राप्त लालमोहर

अभिलेखको प्रत्येक अंकमा ७ देखि २० थान प्रकाशन गर्ने भएको हुँदा यस अंकमा पनि कौसी तोषाखानाबाट प्राप्त २० थान लालमोहर प्रकाशित गरिएको छ ।

विषय : शहर काठमाडौं देउ पाटनको खेत पाको समेत घडेरी विर्ता गरिवक्सेको मोहर तामापत्र गरिबक्सेको ।

मिति : १८८४।१३।१५।२ मा

खाम सं.७१

श्री दुर्गासहाय

श्री ५ बाज्याज्यू

श्री ५ वुवाज्यू

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चुडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदावली विराजमान मनोन्नत् श्रीमन्महाराजाधि

राज श्री श्री श्री महाराज राजेन्द्र विक्रम बहादुर सम्सेर जङ् देवानां सदा समर विजयिनाम् - - -

आगे ठाकुरदास वैरागीके सम्वत् १८६४ साल मिति वैसाष सुदि ७ रोज का दिन - - १ - - का वार्षान्त श्राद्धमा

संकल्प भयाका षेत मध्ये षेत मुरी ।५० औ सम्वत् १८७४ साल मिति मार्ग सुदि १ रोज ३ का दिन - - - २ - - का वा

र्षिक श्राद्धमा हाम्रा वाहुलीबाट संकल्प भयाका षेत मध्ये षेत मुरि ।२० ई दुवै संकल्पको ज्मा षेत मुरि । ७० त

स्को सह्व वमोजीमका घऱ्याडि समेत विर्ता गरि वक्स्याको मोहर ताम्वापत्र गरि वक्स्यौं सहर काठमाडौंको अ

म्वल देउपाटन मध्ये पासाको पाषो मुरि । ५० घऱ्याडि मुरि । १० ज्मा मुरि । ६० तस्को साध पुर्व आली साध लुह

कील दछिण ठुला काल्हाको साध लुहुकील पशिचम ठाडो सांध लुहकील उत्तर रैकर काल्हो साध लु

हुकील औ वोडेका अम्बल मध्ये भुलचो पाषो षेत मुरि । ४ अैजन् मध्ये घऱ्याडि मुरि । ४ ज्मा मुरि । ८ तको सांध पु

र्व दछिण रैकर आलीको साध लुहकील पशिचम मुल वाटाको साध लुहुकील उत्तर रैकर आलीकाले सांध लुह

कील एती सबै सिमाना भित्र घऱ्याडि समेत ज्मा षेत मुरि चौरासि । ८४ विर्ता जानी संतान दर संतान पर्यं त परम

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सुष भोग्य गर यो विर्ता संकल्प हुदा संकल्प वाक्य पढ्न्या पुरोहित यदुनाथ पंडित अर्ज्याल पानी हालन्या

श्री जनरल भीमसेन थापा काजी वषतावर सिंह थापा साध लाउन्या सधियार कासिराम पांडे श्री निधी पं.

थ भवानी संकर अर्ज्याल भानु षनाल हरिवंस वोहरा रणसिं राना भास्कर पाध्या देउपाटंका अमाली द्वाऱ्या व्रह्मा

जैसी डगोल धनवन्त नाइक्या जगत् थरि. नारान पाध्या रिजाल चिकढि प्रधान मोहि नाईक्या भलसिं भाजुमनि जव्वर

लामा, अवतारसिं लामा. भवानी संषर षनाल ब्राह्मण टोलका डगोल षटनल अमित सि वोडेको थरि श्री का

न्त षनाल लक्ष्मिधर ढुंग्याल वैजनाथ ढुंग्याल द्वारिका दास फुयाल ढलपा पुनदत्त वषनन्द धनवीर वि

र्तवारले किल्ला भन्दा अर्घ्यालो नचापनु विना तक्सीर जवद नगर्नु जो येस वंदेजमा रहैन सो येस श्लोकमा भ

न्याको पातकी होला स्वदत्तां पर दत्ताम्वा यो हरे द्वै वसुंधराम् षष्टि वर्ष सहस्राणि विष्टायां जायते कृमिः इति स

म्वत् १८८४ साल मिति चैत्र शुदि १५ रोज २ सुभम् - - -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय - प्यूठानका पूर्व माडी खोलो घोरा खेलाको दोभान तपसील बमोजिम कुश विर्ता वितलप गरी अंक मारी मेटी बक्सेको सहिधर्म थामी मोहर तामापत्र गरिवक्सेको ।

खाम सं.७२

मिति :- १८५८ । १० । १।३

श्री दुर्गासहाय :

श्री वुवाज्यु

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजधिराज श्री श्री श्री महाराजे गीर्वाण

युद्ध विक्रम शाह बहादुर सम्से ज्र्जङ्ग देवानां सदा समज विजयिनाम् - - -

आगे शिव प्रिया फुपुज्युलाई - - वाट पिउठानका अंवलमा पूर्व माडी षोलो घोरा षोलाको दोभान् . दक्षिण घोरा षोला छाप षोला कुला माथी

कोढीक झाल्या ढुंगो एकल्पा सीमल हाक्र्या पहराको फेदी घोरा षोला सुपाल नेटाको लुहुकील मसिनाको साँध पहरो वाध्या ढुंगो टुनिवोट पाषा पानीको षोल्सी

धारा पानीको षोलाको दोभान. पश्चिम सत्यानासितको साँध धावा थुम्की सादि

वनको पानि ढलो वडा चौरको लुहुकील भोर्ति डाँडाको पानी ढलो. उत्तर भोर्त्या फेदीको लुहुँकीका छाप् षोला माडी षोलाको दोभान्. एति कीला भित्र.विर्ताफकि

राना गुठ वाहिक तपसील वमोजीम्. थर घर संधियारले. साँध घुमी चा

र किला लुहुकील गरि छुट्याइ दियाका षेत पाँच् ५ औ चल्दो मिल्दो हुँदा हामिले थपि वक्स्याका षेत दुइ २ मुरी चालीस ४० जंमा षेत ७।४० औ सय १००

रूपया उत्पन्न भयाका षुवा विर्तियार गैरहले अघिदेषि मानि आयाको अमालीको रकम समेत कुश विर्ता वितलव गरि सर्वां क मारि मेटी वक्स्याको.

सहि धर्म थामी मोहर ताँवापत्र गरिवक्स्यौं षातिर्जमा सित. तपसील वमोजिमका षेत षुवा आफ्नु विर्ता वितलव जानी सुष भोग्य गर ॥ ॥

स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धराम् ॥ षष्टि वर्ष सहस्राणि विष्टायां जायते क्रिमिः ॥ १ ॥ इति ज्ञात्वा सर्वे रवनीयम् ॥

तपसील

फलावाङ् मुरी - ८२ डुव्रिंग्या मुरी -६९ टुनाहा मुरी-२२ अर्चल्या मुरी - ८

रामसिं मुरी - १९ कल्सरी मुरी - ३४ दफे सिम्ल्या मुरी - ८ कोदाल्या मुरी-२०

एतलो मुरी - १२ वांसवोट मुरी - ४१ टुविजा मुरी - ९ लामीषोरिय मुरी - ५

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वान्द्या मुरी - १८ सिम्ल्या मुरी - ५ दफे टुविजा मुरी १७ - पुठा थान मुरी - १६

पिपल फेद मुरी - २० सेकादी मुरी - ८ दफे वासवोट मुरी - २२ तालषेत मुरी - १००

षार षेत मुरी - ८ अमिल्या मुरी - ४९ वडहऱ्या मुरी - ८ भाक्रिवां मुरी -१२०

दफे अमिल्या - २०

यो विर्ताको मोहर तावापत्र हुँदाका साक्षी. श्री चौतारा वम्साह श्री चौतारा सेर वहादुर साहु. काजी दामोदर पाडे काजी वष्तावरसिं काजी त्रिभुवन.

काजी नरसिं. सर्दार जै रूप साही सर्दार पुरन्साही सर्दार भैरवसिं सर्दार अंवरसिं थापा सर्दार जसिवन्त भंडारी. षजांची जगन्. कपर्दार भोटु पांडे ॥ ॥

संधियार.हरि वंश वोहरा. ॥ डंगोल ३ काल्पा. जगत. महंतसिं ॥

इति संवत् १८५८ शाल. माघ वदि १ रोज ३ शुभम् - - -

मार्फत सेर वहादुर शाह मार्फत वम्साह

मार्फत भोटु पाँडे

रुजु वषतवार सिंह

रुजु नसिंह

रुजु जगन्

रुजु दामोदर पाँडे

विषय : जिल्ला महोत्तरी तर्फ जम्मा २००। विगाहा जग्गा र विर्ता वितलप आज हामीले मोहर तामापत्र गरिबक्स्यौं भन्ने।

मिति : १८६७। १० ।६।४

खाम सं.७३

श्री दुर्गासहाय

श्री ज्यू ज्यू वाज्या

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजधिराज श्री श्री श्री महाराजे गीर्वाण युद्ध विक्रम शाह बहादुर सम्से जङ् देवानाम्सदा समरविजयिनाम् - - -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आगे षेदन राये दसौधिके. जिल्लै महुतरि प्रगन्ना महुत्तरि तर्फ भाठ मध्ये. गोहि डिहि मध्ये. मौजे सिरसियास सीमू मौजे एक १ सावीक १ साविक १ दस्तुर अघि सम्वत् १८१९ साल फागुण वदि ५ का दिन. मकवानि रा

जा दिग्वन्दन सेनले. तिम्रा वाज्या लक्ष्मि राये दसौधिलाइ माफी विर्ता गरि दियाको. हाम्रा अम्वल भयापछि. सम्वत् १८२७ साल ज्येष्ठ सुदि १ का दिन - - वाट थामि वहाल गरि वक्सनु भयाको. ६३ सालमा

आमीलहरूले र दर्वारवाट गयाका जनहरूले दुष दिंदा, दर्वार डाकि. तिम्रा पत्र पात्र हेरि जाँचदा वुझदा. पक्का विर्त्ता ठहरिया र हामिले पनि थामि बहाल गरि वक्स्याको वमोजीम् मेडवन्दी. तस्की चौत

र्फि साँध. गामका पूर्व. षैरवा अतराढका पछिम. दक्षिण कोना आली सरासर पूर्व मुहका राह.राह सौ उतर एक लगा १ पर परासका रुष. तिस्सौ पूर्व पैनी. तिस्सौ पश्चिम मुहलगा चार ४ पर भीड. तिस्सौ पछि

म लगा वाह्र १२ पर षंधक ताहि सौ दक्षिण. लगा दश १० पर भीड. ताहि सौ पश्चिम लगा ४ पर षंधक. ताहि सौ दक्षिण धुर. धुर सौ पूर्व लगा चार ४ ताहि सौ दक्षिण धुर भीड तक भीड सौ दक्षिण लगा पन्ध्र १५ पर प

रासका रुष. पूर्वारि सिमाना १ दक्षिणका सिमाना. पूर्वारि दक्षिण वारिको नाप र परास्का रुष. सौ पश्चिम लगा वीस् २० ताहि सौ दक्षिण लगा चार ४ पर उसर ताहि सौ पश्चिम सरासर सहोडाका रुष तिस्सौ पश्चिम

लगा पन्ध्र १५ पर षंधक ताहि सौ पश्चिम. आली. ताहि सौ उतर लगा पाँच ५ ताहि सौ पश्चिम लगा तेह्र १३ पर भीड. ताहि सौ दक्षिण लगा दुई २ पर वाँध. का मुहडा ताहि सौ पश्चिम लगा पाँच ५ अकुल माझिका

षेत. धिरापूर ताहि सौ उतर लगा चार ४ गुजरुष तवैका षेतका दक्षिण वरि आली.ताहि सौ पूर्व लगा चार ४ पर भीड. ताहि सौ उतर लगा बाह्र १२ गुजरु मंडरक उत्तर वारि आली. पश्चिम मुह लगा तीन् ३ ताहि

सौ दषिन लगा ४ पर आली. ताहि सौ पश्चिम लगा तीन् पर दिवराका भीड. ताहि सौ पश्चिम आली.ताहि सौ सरासर पैनी. पश्चिम मुह. ताहि सौ उत्तर मुह ताहि सौ पश्चिम मुह धुर. धुरका पछवारि. मुहडा पर भीड ता

हि सौ पश्चिम लगा तीन् ताहि सौ दषिन लागा दश वोधि साफिका उतर वारि आलि. आलि सौ पश्चिम लगा विस् २० तक् डोडि. ताहि सौ दक्षिण वारि काधिसौ उत्तर सिरसिया. ताहि सौ दषिन सरासर धिरापूरका

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मनसा गोयका उतर वारि आली सौ सिरसिया. दक्षिण धिरापूर डोडि सौ पश्चिम मुह. चतरा भीड ताहि सौ पश्चिम लगा सत्र पर भीड सौ पश्चिम. सरासर धुर. धुरका पछवारि मुहडा पर भीड सहोडाका रुष ता

हि सौ पछिम सरासर भिभ कटाइको गाँछ. दक्षिणका सिमाना १ पछवारि सिमाना. भिभ उत्तर मुह. ताहि सौ पूर्व सिरसिया. पश्चिम धिरापूर सरासर उत्तर मुह भिभ मौजे लोचनाका सिमाना पर वाँध .

वाँधका दक्षिण लागा आठ ८ ताहि सौ पुर्व मुहराह तक. ताहि सौ उत्तर मुह धुर सरासर ताहि सौ उत्तर आली. आली सौ पश्चिम. धुर लगा छ ६ ताहि सौ उत्तर लगा उनाइस् १९ पर भीड कटारिका गाछ

ताहि सौ. उत्तर लगा बाह्र १२ ताहि सौ पश्चिम लगा सात् का दषिन एक लगा १ पर भीड ताहि सौ उत्तर आली सरासर भीड ताहि सौ उत्तर लगा तीन् ३ मंगल मंडरका षेत लोचनामो ताहि सौ दक्षिण पश्चिम लोचना

पूर्व सिरसिया विर्ता. मंगल मंडरका षेतका पुर्वारि आली. आली सौ पूर्व लागा छ ६ ताहि सौ उत्तर आली लगा बाह्र १२ पर दिवराका भीड ताहि सौ उत्तर लगा एघाह्र ११ पर भीड. ताहि सौ उत्तर अतराढ पछि

म लोचना विचमो भीड. ताहि सौ दक्षिण सिरसिया. पश्चिमका सिमाना १ उत्तरका सिमाना. भीड सौ पूर्वे पछिमे. सरासर भीड ३ ताहि सौ उत्तर लगा एक १ ताहि सौ पूर्व लगा आठ् ८ ताहि सौ दषिन लगा

पाँच ५ ताहि सौ सरासर पूर्व भीड. ताहि सौ पूर्व मनसा हजराका दषिन वारि हता सौ. माइकापरि गाछि. गाछिका उत्तर वारि पुर्वारि कोर्ने पर आमका रुष. औ भीड तिस्सौ पूर्व रवि मंडरका गाछिका उ

त्तर वारि हता सरासर. पूर्व डोडि तक अतराढ. भतन् हजराका षेत. तिस डोडि सौ पश्चिम सिरसिया. आमका गाछका उत्तर वारि गाछ. ताहि सौ दषिन लगा उंनाइस १९ ताहि सौ पूर्व डोडा मध्ये धुर धुर सौ दषि

न लगा एक १ सौ पूर्वे पछिमे. पैनी. आली डोडि ताहि सौ पूर्वारि डोडि तक. पैनीके पुर्व डोडा मध्ये. आली. आली सौ पूर्व डोडिका उत्तर वारि काधी उत्तर अतराढ. विर्ता पाकरिका रुष. तिस्सौ दषिन. डाडिमो वा

ध ताहि पूर्व लगा एघाह्र ११ ताहि सौ दषिन लगा तीन् ३ ताहि सौ पूराना पोषरिका उत्तर वारि भीडका उत्तर पोषरिका पूर्व धुर सरासर षैरवाका पछवारि सिमाना तक उत्तरका सिमाना धुर सौ उत्तर अत

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

राढ दषिन सिरसिया विर्त्ता, उत्तरका सिमाना १ एति सिमानाका चार किला भीत्र नाप चकलावन्दि सात गिरहका तात सौ नौ हातका लगाले मुलुक वरवस्त सरह नाम ज्मा विगहा दुई सये. पाँच कट्टा २०० ।-

को रहता सायेर. जलकर वनकर वियाहदानी. वनस गौढा कठियारि. छौरहि पुरोहिति दंड कुंड मऱ्यो अपुतालि. फर फर्माईस्. चौधरी कानुगोएका दस्तुर आमिलान दस्तुर सिंगार हाट वेठ वेगार समेत् .

सिवाये. चुमावन गोडधोवाइ गादिममा रष. वहता सायेर यति कलम् वाहिक. अरु कलमको बेहोरा षोलि विर्त्ता वितलव. आज हामिले मोहोर तावापत्र गरिवक्स्यौं. आफ्ना षातिर्जामा संग मौजे मज

कर कोत र दूद तलास आवाद गुलजार गरी जो पैदावार भयाकाले पुस्त दरपुस्त पर्यन्त सुष भोग्य गर. हाम्रो जय मनाइ आसीर्वाद दिन्या गर.यो जग्गाका मेडवन्दी गर्न्या. डिठा उदैसिं वस्न्यात् गण

पति पाध्याका तर्फका मोनसिफ रुद्रसिं वस्न्यात्. मानीक दासका तर्फ. पेस्कार सिनेहि दास. हिरालाल लाभ. जिमीदार भैया रामदास् गुमास्ता चौधरिलालसिं पाडे. कानुनगोये मनिदास. मोहरिर लेषनारा

यण दत्त. कानुगोयेका जरीवहस्. भोला मंडर. व वुधसेन राउत्. नवसिंदा षगुदास्. जानीवकार जैवार लछमन् झा. जेठ रैएत्. मौजे मडै उगरि पट्टि भगवान मंडर. जेठ रैएत् मौजे षैरवा जागीर प्रग

न्ना मजकुर वेसि मंडर ज्येठ रैएत् मौजे धिरापूर प्रगन्ना मजकुर वाल किष्ण राये. वैकल.दुर्गा राये. मोकदम् मौजे लोचना. मनसुष मंडर. जेठ रैएत् मौजे अतराढ विर्त्ता प्रगन्ना मजकुर भंजन मंडर

स्वदत्ता परदत्ताम्वा यो हरेच्च वसुन्धराम्. षष्टि वर्ष सहश्राणि. विष्ठायां जायते क्रिमि ॥ इति सम्वत् १८६७ साल मिति माघ वदि ६ रोज ४ शुभम् - -

विषय : - खेत खुवा भर्ना लिई निमकको सोजो चिताई खाने ।

खाम सं ७४

मिति : - १९०८

श्री दुर्गाज्यू

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्री मन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराजा सुरेन्द्र विक्रम साह वहादूर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् - - -

आगे. श्री मद्राजकुमार . कुमारात्मज. रणजित कुवर राणाजीको नाति श्रीमद्राज कुमार कुमारात्मज. वाल नरसिं कुवर राणाजीको छोरा वतन्. गोर्षा श्री मद्राज .... कुमार . कुमारात्मज. भक्तविर. कुवर राणजीने १९०८ सालका ... वा ... टली मानको पगरि वक्स्यौं तस्को षानगी षेत षुवाको

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

उठती रूपैया ...... सवारि सिकारि. लडान्ति भिडान्ति. हाल हुकुम्मा. आठौ प्रहर रुजु रहि. हाम्रा... मकको. सोझो. चिताई. तपसिल बमोजीम. का षेत षुवा भर्ना ली जागिर जानी भोग्य गर ।

विषय : साल वसाल मोहर १० । बुझाई जग्गा चलन गर्नु ।

मिति - १८९७ । १२।७

खाम सं. ७५

श्री

स्वस्ति श्री मन्महाराजाधिराजकस्य रुक्का - - -

आगे. अैमान षत्रिके. तलवाका अम्बल मध्ये अघि देषि

तैले आज सम्म ठेक गरि षाई चर्चि आयाको लगापात स

मेत. तारुक्या गाउ १ को पुरानु ठेक मोहर रूपैया ८ थप

रूपैया २ ज्मा मोहर रूपैया १० साल वसाल सदर जाँच

दफरदरषानामा बुझार्उनु. अधिका बमोजिम. असार द - - - - -

अमाल मान्नु भनि हाम्रा वर्ष २६ का उमेर हुँदा जगा ठे - - - -

क गरिवक्यौं आफ्ना षातिर ज्मा संग दरियाका ठेक ता

रि अघि चर्चि आया बमोजिमको जगा चलन गर. ईति स

म्वत् १८९७ साल मिति वैसाष वदि २ रोज ७ शुम्म् - - - -

विषय : विर्ता वितलप गरी मोहर तामापत्र गरिबक्सेको ।

मिति : १८८९ । १२ । ३ ।२

खाम सं. ७६

स्वस्ति श्री गीरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्री मन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराज राजेन्द्र विक्रम साह वहादूर सम्सेर जङ दे

वानां सदा समर विजयीनाम् - - - -

आगे कुलानन्द झा के सम्वत् १८८२ साल मिति आषाड वदि ११ रोज १ का दिन मिठुन संक्रान्तिमा हाम्रा बाहुलीबाट संकल्प भयाको जमिन विगहा ८ जील्ला मोहत्तरि प्र

गन्नाको राडि मौजे ठेरा विर्त्ताका निकास रैकर जमीन मध्ये आफुले - - - - वादि विगहा ४ तस्कौं चौतर्फि साध सिमाना कोइला किला. मुलुक वरवस्त नौ हात

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

का लागाले वमोजीम मेडवन्दि पुर्वका सिमाना. वगैचाका इशानको -- कोइला, तिस षाता किला कोइला सै. दक्षिण मुह ठेरा विर्त्ताका पछवारी सिमा

नाप र नत्रा इनार. इनारका पश्चिम वघैचाका षातां सरासर दक्षीण..... ना षातामो किला कोइलातक पुर्वका सिमाना १ ताहा सै पश्चिम मुहु सरासर षाता.

कुछ दुरपर ठेरा निकासका उत्तर वारि सिमाना षातामो किला कोइला. ताहासै पश्चिम सरासर नैरित्त्य कोना षातामो कोइला किला. तक. दक्षिणका सिमाना १ तिस

कोइला किला सौ उत्तर मुह सरासर षाता कुछ दुरपर ठेरा निकासका. पूवारि सिमाना पर पैनि पैनिका पुव षाता. षातामो कोइला किला. ताहासै उत्तर सरासर

वायेव्ये कोना षातामो कोइला. किला. तक पश्चिमका सिमाना १ तिस कोइला किला सौ पूरव मुह षाता सरासर ठेरा निकासका दक्षिण. वारि सिमाना षातामो कोइला

किला ताहा सौ पुरव सरासर इशान कोना षाताका कोइला किला. तक उत्तर ...... सिमाना १ पहिला नाप ठेरा विर्त्ताका पछवारि सिमाना नत्रा इनारका पश्चिम उत्तरे द

क्षिणे मूल रस्ताका पश्चिम वघैचाका षाता. तिस षातासै पश्चिम मुहरसि सरासर ठेरा निकास पूर्वारि सिमाना पैनि पैनिका पुव षातामो. कोइला तक पुवे पछि

मे अर्द रसि १ दोश्रा नाप ठेरा निकासका उत्तर वारि सिमाना वघेचा षातामो कोइला किला ताहासै उत्तर मुहरसि सरासर ठेरा निकासका दक्षिण वारि सिमा

ना पर वगैचाका षातामो कोइला किला तक उत्तरे दक्षिणे तुल रसि ४ के विगहा ४ औ. जील्लै मोरेङ मोतालुकै विजैपूर प्रगन्ना हरचन्द गढि मौजे रगेली मध्ये प

क्का घर वनायाको वरिपरि र श्री हर्ष जैसिले लगायाको वघैचा समेतका वादि विग्रहा ४ तस्को चौतर्फि सिमाना घडारि पक्की घरका वायेव्य कोना सौं लगा पा

च हात येक ५।१ पर किला कोइला १ सौं सामन्ने पुरव लगा दस पर किला कोइला १ तिस सौं सामन्ने दक्षिण लगा २० पर किला कोइला १ तिस सौं सामन्न्ये पछी

म लागा दस १० पर किला कोइला १ तिस सौं उत्तर सामन्ने पर लागा २० पक्का घरका वायेव कोनका किला कोइला तक अर्द लगा २० तुल लगा १० के कठा ॥. व

घैचाका इसान कोना गावका पछीमका डगरका पछिम किला कोइला १ तिससौं सामन्ये दक्षिण लगा २० पर किला कोइला १ तिससौं सामन्न्ये पछिम पैतिस लागा पर किला कोइला १ तिस सौ सामन्न्ये पछिम. पैतिस ला

गा पर किला कोइला १ तिस सौ सामन्न्ये पछिभ. पैतिस लगा पर किला कोइला १ तिससौं सामन्न्ये उत्तर लगा विस पर किला कोइला १ तिस सौ सामन्न्ये पुरव पैतिस लगा पर कोइला किला १ तिस सौ सामन्न्ये पुरव. पैतिस लगा पर वगैचाका इशान कोनाका किला कोइला १ के अर्द लगा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

७० तुल लगा २० के विगहा ३ ॥ ये ति सवै सिमाना भित्र ज्मा अवादि विगहा ८ को सम्वत् १८८२ साल वैशाख वदि १

देषि गादिममा रष वाहिक चुमाउन गोडधुवा गोदान माल महालात मै

आमिलान दस्तुर समेत सर्वाङ्क मारि मेटि विर्त्ता वितलप गरिवक्स्याको मोहोर तामापत्र गरिवक्स्यौं आफ्ना षातिर्जामा सँग कुश विर्त्ता जानि सन्तान दर सन्ता न परयन्त परम सुष भोग्य गर. यो विर्त्ता संकल्प हुदा संकल्प वाक्य पन्त्र्या पुरोहीत

जदुनाथ पंडित अर्याल. पानि हालन्या कमेन्ड कमेन्डेर कर्णेल रणवीरसिं

ह थापा. साध लाउन्या सधियार जील्लै महोत्तरिका सुवेदार वाज व - थापा फौजदार सिवराम पाध्या.पेस्कार राधेकृष्ण व चौधरि लालसिं पाडे चौधरि

नारायण दत्त पाडे कानुगाये नन्दलाल दास. प्रगन्ना मजकुर सुन फुलन्दास गुहरिलाल. मोहरिर कानुगोये. हर संहायेसिं प्रगन्ना महुत्तरि वा चौधरि भिषम

दास. प्रगन्ना षेसराहा जै दत्त राये. ज्येठ रै अति जैवार महन्त राम गुलेल दास. विर्त्तवार स्थान जनकपूर.व भगुत झा विर्त्तवार लाला भवानिदत् पिकढार दार

मौजे कुभ रौडाव वनौलिका पिर्थि झा हिरा राउत. जील्लै मोरङ् मो तालुकै विजैपुरका फौजदार श्री हर्ष जैसि सदर गोसवारा नवसिन्दा देवानन्द दास वहिया लाल दास पेस्कार धनाराम चौधरी ज्मादार मनिराज गुरुं हवल्दार सर्व जीत साही अमलदार र कालु षत्रि तहविल्दार विलोचन पाध्या.आव दै श्री वराहदल कम्प

निका व मुनसि कन्हैयालाल व काठमाहाल द्वारा वक्राका नवसिन्दा दुलह दास जीमिदार ह्याति चौधरि सुरतिसिं चौधरि. गोनु चौधरि कानुगोये वुधन चौ

धरि मोहरि रनाहर विसवा सजैवार अनुप चौधरि तोता मंडर मौजी मंडर रतन मंडर सोभा गोशई रमापति चौधरि झगडू मंडर. गुर दयालसिंग ठाकुरसिं

जैय नरसिं मेहर चन्द मंडर दलपति गोन्दर कोतवाल त्रिभुवन साहु - - - साहु प्रान चंद साहु महेस मंडर जरिवकस धासि मंडर वहादुर गोडाई. त

नवसिन्दा मेहर चन्द पटवारि बमोजीम तपसील चौ - - - - जगत राम चौधरि केवल चौधरि. मयाराम चौधरी नारायनदत्त दास.

ज्यामदार विरु आले हवलदार दलसिं घले अमलदार प्रति मन बुढा अवार्दे कम्पनिका देविसिं फौदि मंडर दिन ली साहु विर्त्तवारले किल्ला भन्दा अ

घ्र्यालो नचापनु विना तकसिर जवद नगर्नु जो येस वन्देजमा रहैन सो येस श्लोकमा भन्याको पातकि होला. स्वदत्तां पर दत्तांम्वा यो हरे द्वै वसुन्धरां

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

षष्ठी वर्ष सहस्राणि विष्ठायां जायते कृमिः इति सम्वत् १८८२ साल मिति चैत्र सुदि ३ रोज २ शुभम्
- - -

मार्फत भक्तविर थापा

विषय : चाँडै आउनोस भनी पत्र लेखेको ।

मिति : १८३९ । १०।८।१ खाम सं. ७७

श्री दुर्गासहाय :

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विवि

ध विरूदावलि विराजमान मानोन्नत श्री मन्महाराजाधि

राज श्री श्री श्री महाराजे रण बहादू र्साह वहादू र्सम्सेर्जङ

देवानाम् सदा समर विजयिनाम् लि. स्वस्ति श्री गिरिरा

ज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदा

वलि विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराज

धिराज कुमार श्री श्री श्रीमद्धबहादुर साह देवेषु सदा समर विजयि षु

सलाम पूर्वक पत्रमिदं इहा कुसल ताहा कुसल चाहियें

आगे इहाको समाचार भलो छ उप्रांत पश्चिमबाट - - -

र्वत् पलपा प्रभृति राजा राजाका उकिल पट - - -

लकत्ता गया भानि षवर सुनिंछ, विसेष षव - - -

सुन्नु भयो हो. मुष्य तपाइलाई आराम भया - - -

वा भन्नानि साथ लि तपाइले दरवार वल - - - -

त् पर् राम्रो आराम भयाको नभया ताहाको - - -

सम्म त दिवा भन्नानि भिम् षवासलाई चाडै पठाइ दि

नु हवस् वा भन्नानिको दिल वुझाइ सर सौगात ष - - - -

तुत् गरि अह्राइ पह्राइ पठाउँला चाडो गरि पठाइ दिनु

हवस्. विज्ञेषु मिति सम्वत् १८३९ साल माघ वदि ८

रोज १ मोकाम. कांतिपूर शुभम् - - -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय : संभारकन वल्लभ वैद्य पठाइदिएको बारेको चिठ्ठी ।

मिति :- १८४० ।९।५।१

खाम सं. ७८

श्री दुर्गासहाय

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि वि
विध विरूदावलि विराजमान मानोन्नत श्री मन्महाराजाधिराज
श्री श्री श्री महाराजे रणवहादूर साँह वहादूर्सम्से र्जङ दे
वानाम् सदा समर विजयीनाम्. स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र
चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदावलि विरा
जमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराजकुमार श्री श्री श्री
मद्वहादूर्साह देवेषु सदा समर विजयीषु सलाम पूर्व
क पत्रमिदं इंहा कुसल. ताहा कुसल चाहिये पत्र आयो अ
र्थ मालुम भयो आगे इहाको समाचार भलो छ उप्रांत
ताहा पुगनु वित्तिकै. फलाना दिन पुग्यौ भनिकन चिठि
आइथ्यो. सयल् सिकारकन जानु भयाको हो. सयल
सिकार पनि भयो हो. चाडै आउला भनि जानु भयोथ्यो ढे
र दिन भया. आउनु हवस्. ताहा काज पनि केहि छैन
उप्रांत लेषतैका विचमा पत्र आयो अर्थ मालुम भ
यो विसंच छ इहा वैद्य औषति छैन पठाइ दिन्या
भनि लेषनु भयेछ. ताहा वसि. सभै थोक्को संभा
र पुगैन वाटको संभारकन वल्लभ वैद्य पठाइ
दियाको छ चाडो गरि ञाहा आउनु हवस इति
सम्वत् १८४० पौष शुदि ५ रोज १ शुभं

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय : फौज बन्दोवस्तको पत्र ।

मितिः १८३५ । ११।४।५ खाम स. ७९

श्री दुर्गासहाय

श्री इश्वरीले

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्री मन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराजे रणवहादुर्साह वहादूर्सम्सेर जङ देवादाम् सदा समर विजयीनाम्. लि. स्वस्ति. श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजधिराज कुमार श्री श्री श्रीमद्धहादूर साह देवेषु सदा समर विजयीषु सलाम्. पूर्वक पत्रमिंद त्राहा कुशल तांहा कुशल चाहिये. पत्र आयो अर्थ मालूम भयो आगे इहाको समाचार भलो छ. उप्रान्त.माघको दिन २१ जादा आदित्य वार घरि वाह्र रात विताइ मर्स्यां दिको. ढुकुर्दि घाट. मऱ्यां घाटवाट हाम्रो फउज तऱ्यो.ढुंगा काउको जुझ पनि भयो १।२ घायल पनि भया. हामि पनि झोलंगा हाल्न लागिरह्या छौं. विस्तार पछिबाट लेषौला भनि लेषनु भयेछ. पारि तर्नाको सव्य असव्य चाजो.. हांमिले हिजो लेष्याथ्यु. ताहा काज आटिकन पनि. फौज पारि तरिगयेछ. अवर. जस् प्रकार्ले काज वन्न्या सप्रन्या हुन्छ. सो प्रकारले चांजो गर्नु हवस् - - फत्त्यै गराउन्या छन्. विज्ञषु किमधिकं. सम्वत् १८३५ साल फाल्गुण वदि ४ रोज ५ मोकाम् कान्तिपूर शुभम् - - -

विषय :- शरीरमा आराम भयो भएन चिठ्ठी पठाउन ढिलो भयो भन्ने ।

मिति :-१९३९।१०।२।२ खाम सं. ८०

श्री दुर्गासहाय

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्री मन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराजे रणवहादुर साह वहादूर्समसेर जङ् देवानाम् सदा समर विजयिनाम् लि स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदावली विराजमा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

न मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज कुमार श्री श्री श्रीमद्धवहादूर साह देवेषु सदा समर विजयिषु सलाम पूर्वक पत्रमिंद इहा कुसल ताहा कुसल चाहिये पत्र २ आयो अर्थ मालुम भयो अगि इहाको समाचार भलो छ उप्रांत तहाको हाल हाकीगत् र हाथिको अवहाल लेषि पठा वन्नु भयेछ . विस्तार सुन्यु. अझ पनि तहाको हाल हकीगत लेषदै गर्नु होला. वाकि डाँका दिलैग्याको अलौको कुरा मा ग्रीम् साहेवले एस्तो एस्तो भन्या. मैले एस्ता तरहसित जवाफ् सवाल गन्यां भनि लेषनु भयेछ वहुतै वनावनु भय छ वाकि रह्याका हाथि पनि. वा भन्नानिहरू महेसिमा गइ ग्रीम साहेवसित भेट गरी छुटायाछन्. अलिक दिनमा हाथिसारमा आइ पुगछन्. वाकि. कासि जानाका अर्थकन वा भन्नानिहरू आई पुग्यापछि सल्लाहाले जानुहोला वाहा सम्म त वस्यैका छौं भनि लेषनु भय छ. वढिया हो. वा भन्नानिहरू आइ पुग्या पछि सल्लाहाले जानु होला. वाकि. राजा ...... लाई एस्ता एस्ता तरहसित षिलत् आयेछ : ष्यालिरामलाई पनि षिलत् भये छ भनि लेषनु भयेछ . विस्तार सुन्नु वाकि फौद्याले सेवकको गर्नु गरी राषे छ. उसकन दोष छैनं. परन्तु अंगरेज सँग सलुक राषौं भन्या तागिर गर्मै पर्ला भनि लेषनु भये छ. योग्यै लेषनु भयेछ. अंगरेजका विनामत् तुलसी राउत्ले. कर्चु लिया सग दिल मिलाइ हाथि चोरीले ज्यादा अंगरेजका विना सल्लाहले तन्ले हाथि लैग्यात. मैले पनी षामीदक्या साधनु पर्छ भनि हाथि ल्याया. जस्तो गरी उनले लेग्या तस्तै गरी हाम्रा सुब्बाले ल्याया. निसाफले वरोवर भयाको छ. हाथि ल्याउदा कर्चुलियाहरूले हात चलाउदा. उमारीया. अरु मोगलानाका रैतिकन छुयाको पनि छैन. गाउमा घुम् गऱ्याको पनि छैन. तेत्ति हाथिका कुरामा कलकत्ताबाट वढियै देषिंछ. धुम उठन्या केहि देषिदैन. दिनानाथले वढियै कुरो लेषछन्. पटनाका वडा साहेवबाट ग्री

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

म साहेवका नाउमा हाथि फिराइ दे भनि प्रवाना मानसींले गराइ पठाय छ. वाकि फौद्यालाइ नषोसी भयन भन्या. हाम्रो मुषा लीफ मकवानी साहेवकन ग्रीम् साहेवले गोद लिराष्या छन्. तनलाई सौं पुन्. हामि पनि फौद्याकन षोसौंला. संवत् १८ ३७ साल माघ शुदि १५ रोज मोकाम् शुभम्- - -

विषय : पेठारी १९ सुन्तला र पेठारी १ विमरसंषडो पठाइदिएको छ भन्ने ।

मिति : -१८३९।१०।२।२

खाम सं. ८१

श्री दुर्गासहाय

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विवि ध विरूदावलि विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराजे रणबहादुर सम्सेर्जङ दे वानाम् सदा समर विजयिनाम् लि. स्वस्ति श्री गिरिराज च क्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदावलि वि राजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजधिराज कुमार श्री श्री श्री मद्धहादूर साह देवेषु सदा समरविजयिषु सला म पूर्वक पत्रमिदं इहा कुसल ताहा कुसल चाहिये आगे इहाको समाचार भलो छ उप्रांत. पेठारी १९ सुन्तला पेठारी १ विमरासंषडो पठाइदियाको छ पुगला वि ज्ञेषु किमधिकं संवत् १८३९ माघ वदि २ रोज २ शुभम् - - - -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय : तीर्थ जान ढिला भयो चाँडो आउनोस् भनि पठाएको पत्र ।

मिति : -१९४२।३।५।२ खाम सं. ८२

श्री दुर्गासहाय

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विवि
ध विरूदावलि विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधि
राज श्री श्री श्री महाराजे रणबहादु र्साह वहादूर्सम्र्जङ् देवानाम्
सदा समर विजयिनाम्. स्वस्ति श्री गिरिराजेत्त्यादि श्रीमन्महा
राजाधिराज कुमार श्री श्री मद्वहादूर्साह देवेषु सदा सम
र विजयिषु सलाम. पूर्वक पत्रमिंद इहा कुसल ताहा कुसल
चाहिये. आगे इहाको समाचार भलो छ. उप्रांत. बेहोरा रवा
रायन अर्ज्याल आया एसो एसो भन्नु हुंछ भनि विंति गऱ्या.
विस्तार सुन्यु. वाहिरका परिपंचले आयाका होइनन् हाम्रा
हुकुम्ले आयाका हुन् तीर्थलाइ जानु हवस भनि पठाया
को हो आज सम्म केहि अर्थले ढिल गर्नु भयो त पनि अब मो
हर देषत चाँडो पाव लाग्नु हवस विलंव नगर्नु हवस - - - तल
षवास जुथा षवास. जय भइ वोहरा. नारायन अर्ज्याल आ
या विंति गर्नन् सर्वथा पावलाग्नु हवस् संवत् १८४२ साल आ
षाड शुदि ५ रोज २ मुकाम कांतिपूर शूभं - -

विषय : जागिरको ठेगाना गरी चाँडै पत्र पठाउने बारे ।

मिति : -१०।७।७ खाम सं. ८३

श्री दुर्गा

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध
विरूदावलि विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्री
श्री श्री महाराजे रणवहादूर साह वहादूर सम्सेर जङ् देवानां स
दा समर विजयिनाम् स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध
विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज कु

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मार श्री श्री श्रीमद्बवहादूर साह देवेषु सदा समर विजयिषु स
लाम पूर्वकं पत्रमिंद. इहां कुशलः ताहां कुशल चाहिये आगे इ
हांको समाचार भलो छ. पत्र आयो अर्थ बुझिउं उप्रांत. भारा
हरूले वहुतै संतावन लाग्या. तपाञिले चांडै पाव लागन्या प
न्या. मोहर देषत पाव लाग्नु हवोस्. इहां आया पछि जनमत
ले काम ठहराइ गर्नु पर्न्या छ उप्रांत वा भन्नानीको जागिर
को ठिगाना गरि चाँडै पठाउँछौ. ताहां आवनन्. विस्तार वा
भन्नानि हरिकृष्णका चिठिले मालूम होला. किमधिकं माघ
सुदि १ रोज ७ मुकाम कांतिपुर राजधानी शुभम्

विषय : जातको चरा पठाइएको चिठ्ठी फेला नपरेको भन्ने बारे ।

मिति : -१८३९।१२ खाम सं. ८४

श्री दुर्गासहाय

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावलि विराजमान मानो
न्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराजे रणबहादूर सांह वहादूर सम्सेर जङ् देवा
नाम् सदा समर विजयिनाम् लि.स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि वि
विध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज कुमार श्री श्री श्रीमद्वहादूर
साह देवेषु सदा समर. विजयिषु. सलाम. पूर्वक. पत्रमिदम्. इहा कुसल ताहा कुसल चा
हिये पत्र आयो पत्रार्थ. विस्तार. मालुम भयो. आगे इहाको समाचार भलो छ. उप्रांत
जोरावर पनि आइपुग्यो. पूर्णमासिका दिन. वा भन्नानि. जोरावर दुवै पटनाहि आ. उ
हा पुग्यां पछिको. हकिगत्. पछिवाट विंति गरि पठाउला. भनि लेषि पठाउनु भये छ.
गयाछन् वने छ . उहा पुग्यापछिको. हकिगत्. ज्या ज्या हुन्छ. चाडै पठाउनु होला ......
रंगचिरहि १ कुलुं १ जिउदो पठाइ दिनु भयेछ. जिउदो आयेन. मरिकन आइपुग्यो
अस्ति पनि २/३ पटक्. जो जो जातको. चरा पठाइ दिनु भयोथ्यो. तपसिल माफिक् आइपुग्योथ्यो
उप्रांत. फास्किराप साहेव. ताहा नेपाल. आउन तयार भयो. तुम्रो कुरा
कहानि. लाइ. ज्या अह्राउनु. वा भन्नानिलाइ. अह्राइ पठायाको छ. तुम्रो कुरा उतै वाट होला

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भनि लेषि पठाया. अटकावन्या काज पर्दो हो. भनि लेषि पठाउनु भयोथ्यो योग्ये हो इहा. आउनाका कुरालाइ. चिठि हामि छेउ आयोथ्यो. आजसम्म.अंगरेज साहेवः इहा कोहि आयनन्. जो चिज फुर्माइ पठायन्था.सो चिज पठाइदिन्थ्यौ. आज पनि आपुला. इ. केहि चिज चाहिया. पठाइदिन्छौ. इहा आउनु चाहिदैन. भनि. एस्तै तरको मीठो पारिक न नआउन्या . कुरो लेषि पठाऱ्यौ. वा भन्नानिका. सिर हालि. लेषि पठाया त. नेपाल आउन दिन्यैरहृयाछन् भन्नु आसय पर्ला. र. वा भन्नानिलाइ अर्को झिजो थपलिया .... न. नदिनु. मान्छलाई चिचिटो न राषन्या. हो भनि लेष्यौं न. एताबाट थामि पठा....... चिठि गइरहेछ. उश्ले नबुझि.साह्रै आउनाको चपाउ भइ जाया. ताहावाट भनि ...... या. माफिक. चिठि पठाउला. किमधिकं विज्ञेषु इति सम्वत् १८३९ चैत्र वदि - - - -

विषय : राज्या गर्न चाँडै आउनु र पत्र लेख्नु भन्ने बारेको ।

मिति : -१८४०। १५। २ खामसं. ८५

श्री दुर्गासहाय

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध
विरूदावलि विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्री
श्री श्री महाराजे रणबहादूर साह वहादूर सम्सेर जङ् देवादाम्
सदा समर विजयीनाम्. लि. स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडा
मणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान
मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज कुमार श्री श्री श्रीमद्वहा
दूर साह देवेषु सदा समर विजयिषु. सलाम पूर्वक पत्र.
मिदम्. इहा कुसल. ताहा कुसल चाहिये. आगे इहाको समा
चार भलो छ. उप्रांत. मिर्जालाइ पटनावाट प्रमाना भये
छ. फौज लिकन. हतेवलमा जुझन आउछ. भन्नु
षवर आयो फिरंगीले अज्योलि काढिकन हामि
सग जुझनु आयाको भया. तपाइले पनि ताहा
राज गर्न्या पर्दैन. आउन्या पर्छ. आउन हवस्.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

त्यो मिर्जा आयाको पनि आफनै वल राषि आ
उछ कि. फिरंगीले मद्दत दि आउछ त्यो वुझ्फ प
नि चाडो लेषनु. हवस. तेहि वरुक साहेवले प्र
माना दिकन हामिले अम्वल गऱ्याको हो. तेहि
वुरूक् साहेवले. आज मिर्जालाई प्रमाना दियो
त्यो केहि बुझ्फन सकियेन. वरपर वुझ्फि त्यो पनि ले
षनु हवस. फिरंगिले अज्यालि काढिकन पाहाड.
मा चढन आयाको भया अर्कै चांजो गर्नु पर्ला. मि
र्जे मात्र भया देषि तेस् सग त जुझ्फनै छ. यो वुझ्फ चाँडै ग
रि लेषनु हवस्. किमधिंक विज्ञेषु इति सम्वत् १८४०
वैसाष वदि ५ मुकाम कांतिपुर शुभम् - -

विषय : सरकारले खाई लाई गरी बस्नु भनिएको र जिउदो बट्टाई १३ वटा पठाएको आइपुग्यो भन्ने बारे ।

मिति : -१८३९। १२। ४।७

खाम सं. ८६

श्री दुर्गासहाय

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विवि
ध विरूदावलि विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज
श्री श्री श्री महाराजे रणवहादू र्साह वहादूर सम्सेर जङ् दे
वादाम् सदा समर विजयिनाम्. लि. स्वस्ति श्री गिरिराज
चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली वि
राजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज कुमार श्री श्री
श्रीमद्वहादूर साह देवेषु सदा समर विजयिषु. सलाम
पूर्वक पत्र. मिदम्. इहा कुसल. ताहा कुसल चाहि - - -
त्र आयो. पत्रार्थ विस्तार मालुम भयो. आगे इहाका स
माचार भलो छ. उप्रांत. दिनानाथ र वा भन्नानिले. गऱ्याका

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मामिलाको. सांचो .झुटो छुट्याउनाका कुरालाइ. ताहा वस्ता षेर . पनि. मामिलाको. चुकली. विंति. गर्नाकन. सर्कारको मर्जि थियेन. षाउ वसि. रहु भनि एस्तो मर्जि थियो. अ झ पनि. तेहि मर्जि थामि वक्स्या. म षुसि छु. नजिक वसि न गर्न सक्याका कुरा टाडा वंसि. मकाहा सकन्या छु भनि ले षनु भयेछ. ढुंगाको. चाहिदो कुरो. परि आयाको अरु कसै मान्छले पनि. हेर्नु देषनु पर्छ. तपाईको त. ढुंगौ हो. इ कुरा न षोजि रहन्या. होइन र लेष्याको हो. वाकि. ताहा आउनाका कुरालाई. संच पनि. निको गरि भयाको छैन. पाजिले पनि नदिमा. एस्ता तर सग. सैल गऱ्या. संच होला. भन्छन्. भनि. लेषनु भयेछ. संच भयाको भया अवस्य पाउला गऱ्या. यो ग्ये हो. संच नभयाको भया. संच भया पछि पालागनु होला वांकि. जिउदो वटै १३ गोटान पठाइ दिनु भएछ. आइ पुग्यो इ ति सम्वत् १८३९ साल चैत्र शुदि ४ रोज ७ शुभम् - -

विषय : जागिर थामी बक्सेको छ चाँडै पाव लाग्नुहोस् भन्ने बारे ।

मिति : -१८३९। ११।६। ७ खाम सं. ८७

श्री दुर्गासहाय

श्री ववाज्यु

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावलि वि राजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराजे रणबहादू र साह वहादूर सम्सेर जङ् देवादाम् सदा समर विजयिनाम्. लि. स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विरा जमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजधिराजा कुमार श्री श्री श्रीमद्वहादूर. साह देवेषु सदा समर विजयिषु. सलाम पूर्वक पत्र. मिदम्. इहा कुस ल. ताहा कुसल चाहिये. आगे इहाको समाचार भलो छ. उप्रांत .....हि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

जो - - - ले. तपाइलाइ जागिर. जति वक्सनु भयाको हो तति आ
ज पनि वक्स्यौं. चांडै. गरि. पावलागनु हवस्. अव त औलो पनि च
ढ्या ढिलावनु कत्ति छैन. ताहा पाउ चलावन वा भन्नानिलाई प
ठायाको छ. तपाइ यता पावलागनु हवस्. वा भन्नानि.
लाई पटना पठाई दिनु हवस. किमधिकं विज्ञेषु सम्वत्
१८३९ फाल्गुण वदि ६ रोज १ मुकाम कांतिपुर शुभं - - -

विषय : काज गर्ने हो होइन र २।४ कंपनी सिपाही पनि राख्ने बारे।

मिति : -१८३८। १०। ११। ५ खाम सं. ८८

श्री दुर्गासहाय

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि
विविध विरूदावलि विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महा
राजाधिराज श्री श्री श्री महाराजे रणबहादूर साह व
हादूर सम्सेर्जङ् देवानाम् सदा समर विजयीनाम्.
स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्या
दि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीम
न्महाराजाधिराज कुमार श्री श्री श्रीमद्बहादूर साह
देवेषु सदा समर विजयिषु. सलाम पूर्वक पत्रमिदं
इहा कुसल. ताहा कुसल चाहिये. आगे इहाको समा
चार भलो छ. उप्रांत. इहाको हाल हकिगत् विधि विस्
तार लेष्याको अधिका मोहर पत्रले बुझ्नु भयो. हो ता
हा पछि आयाको षवर क्या आयो भंदा तिवारिले. पर्वत प
लपाछेव. गोर्षो साह्रैं वढि गयेछ. वलले पनि षजनाले प्र
नि जिति सकनु भयेन. एस् दिनमा त आफना घरको ध
न भया पनि लाइ लुवाइ पनि. मद्दत्. माग्नु र वंदुक् षरि
द गर्नु फिरंगि छेउ जान्या पऱ्यो भनि विंति गर्दा भलो हो.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भनि षुसि भया २।३ हजारको सराजाम गरि षिलद भयो
ताहा मद्दत् माग्नु र वंदुक् षरिद गर्न आउनन्. ताहावाट
तपाइले फिरंगि साहेवहरूसित. षत् षतुन गरि भला
मानिस् पठाइ. मद्दत् नदिन्या र. वंदुक् षरिद गरि पर्व
त् लैजानु नपाउन्या जस प्रकारले हुंछ सो अर्थ पार्नु ह
वस्. उप्रांत काज भन्याको गर्‍यैले पुग्छ औसर पनि प
रि आयाको छ. हाम्रा संगुता राजाहरू पनि हामिले दि
ञौ काज गर भन्नु आइरह्याछन् तसर्थ यो काज कसो
गर्‍या हो. मुष्य काज गर्‍या हो होइन त्यो मद्दते मसलत्
इहाकन पठाउनु हवस्. त्यो काज गर्ने ठहर्‍या. फिरंगि छे
उ २।४ कंपनि माग्नु पर्ला ताहा सिपाहि पनि राषनु
पर्ला ताहा ञाहाका सम्म जे २ मुष गरि काज गर्नु पर्ला
कदाचित्. फिरंगिले कंपनि नदिया. हामिले त्यो काज
गर्दाको दिन्. पर्वत् पलपाले. हिमाइत गर्न मद्दत् माग.
न जानन् त्यो कुरो नसुन्या मद्दत् नदिन्या अर्थ पारि फि
रंगिको प्रवाना पनि गराइ लिनु पर्ला तसर्थ १।२ कु
रो भिम् षवास् आयो मुष जुवानि विंति गर्ला सो प्रमा
न छ विज्ञेषु किमधिंक इति संवत् १९३९ साल पौष शु
दि ११ रोज ३ मुकाम कांतिपुर शुभं - - - -

रूपैया १००० जांछ पुगला

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय :४ कंपनीको सरदार अंवर्सि थापालाई खटाएको ।

खाम सं. ८९

मिति : -१८३८।११।१०। ५

श्री दुर्गासहाय

श्री ईश्वरी

श्री देव देवता

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि
विविध विरूदावलि विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महारा
जाधिराज श्री श्री श्री महाराजे रणवहादू र्साह वहादूर्स
म्सेर्जङ् देवानाम् सदा समर विजयिनाम्. लि. स्वस्ति
श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि वि
विध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महा
राजाधिराजा कुमार श्री श्री श्रीमद्वहादूरर्साह देवेषु
सदा समर विजयिषु. सलाम् पूर्वक पत्रमिदं इहा कु
सल. ताहा कुसल चाहिये आगे इहाको समाचार भ
लो छ. उप्रांत सिंजु वैरिले अडिइ रहेछ भनि जस्राम्
षवास विश्राम् षवास आउदा षेरि लेषि पठाया थ्यु
अजित गढको मंडली थुमकामा. हाम्रो नया ठाना. पमा
को थियो. तेसैका. नजिक. भच्याक. भन्यामा. वैरिले शा
ड ठाना वार्त आयो अजित गढ्मा. रत्या लामाको जि
म्मा गरि. रहकला २ पठायाको थियो. भच्याक भन्या
मा वैरिले ठाना वार्देमा. हाम्राले रहकला चलाउँदा २०
। २५ वैरि मऱ्या छन्. डाडामा ठहर्न नसकि. डेरा षोल्सा
तिर सारि वस्याका थिया. तेस् पछि तिर वैरिको केहि वा
हा न लाग्दा. ठाना थामन्याले ठाना थामि अरू फौजले
माघका दिन २४ जादो सिरांचोक्को झिम्प्राक भन्यामा ३

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

काव्या ठानु. १ ढंग्या ठानु. २ आडवारि तयार गरेछ.
हाम्राले उसपट्टि हान्न जांछन् भन्नु षवर दिनैमा. था
हा पाउँदा. अजित् गढवाट. ४ कंपनि तिलंगा सर्दार अ
वर्सिं थापालाई षटाइ पठायाको रहेछ उसै रात विहां
उदो आदित्यवार विहान्. चिप्ल्याटिको शाइड छिन्न
आयाको वैरि संग लगाइं परेछ तनलाइ घर्काइ सिरा
चोक निस्क्याछन्. तहादेषि २ घरि दिन चढदा. झिम्प्राक
वैरिका ठाना हान्दा घरि ५ सम्म साह्रै जुझ भये छ जुझ
दैका विचमा. काजि वलभद्र साह फौज समेत पुग्या छ
न् वैरिका धन्राज थापा समेत विस छ ठानै भित्र गिड प
ऱ्या छन् वैरि घर्के छ. चेपेका हाल सम्म लगारिकाघा छ
न् चेपेतरि पारि जाइकन जना १५ वैरि का टिन गरा २
षोसि ल्याया छन्. ठानाका रवाहिडा सभ जम्मा सय
३ वैरिका गिड रह्या. सय ४।५ घाइता गया. पर्वत्त्या स
र्दार गनेसमल्. दिलाराम कार्कि. जैसिं भडारि पनि ठा
नै भित्र रह्याछन्. को पऱ्यो को भाग्यो निधो शायाको छै
न. तति भयापछि. सिंजु तिरको वैरि हान्न भनि अजित् ग
गठ गयाछन् सिपाहिले षानु पिनु गरि हान्न जाउँ भन्दा
का विचमा. २६ सौ राति सवै ठाना छाडि वैरि भागेछ. का
लि पुग्याको देस् छाडि आउदा र ज्याम्रुको लडाइ हारि. त
नहुं छाडि आउदा. गोर्षाको घर फाघाको देषि हिकाइक
न नगनि हान्न एस् पाला आयाको थियो - - - - का कृपा
ले कत्तल गरि मुहु थाइकन चौविसि ठऱ्यो - - - - लाई भेट चह्रा
इ वठाइ गऱ्यु तेस लडाइमा हाम्रा माफिकै मानिस् ५।७ षस्या
२० । २५ घाइता भया संवते १८३८ फागुन वदि १० रोज शुभम् - - - -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय : मकवानपुरको हावापानी खटान भएकोले चाँडै गरि आउनु भन्ने बारे ।

खाम सं. ९०

मिति :- १८४०। १।८। ५

श्री दुर्गासहाय

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावलि विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराजे रणबहादूर साह वहादूर सम्सेर जङ् देवानाम् सदा समर विजयीनाम्. लि. स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज कुमार श्री श्री श्रीमद्बहादूर साह देवेषु सदा समर विजयिषु. सलाम पूर्वक पत्र मिदम्. इहा कुसल. ताहा कुसल चाहिये पत्र आयो पत्रार्थ विस्तार मालुम भयो. आगे इहाको समाचार भलो छ. उप्रांत. मलाइ पनि. हिजो आज त. अलिक् संच भयो. आज भोलि त. गर्मिका समयेले. अरु मानिस् पनि दुव्लाया. काछन्. भनि लेषनु भये छ आजकाल गर्मि चढ्यो. हिउदो जस्तो हवैन. संच भंयापछि. आउनु होला भनि अघि पनि. मोहर पठायैको हो . मकवानपुर आइ पुगुनु भयो भन्याको सुन्यौं. आउनु भयेछ. वनेछ. इहावाट चलाउन कन. मानिस् पनि आया. ताहाको पानि. पनि. हावा पनि घटिया छ. तसर्थ चाडै गरि आउनु हवस विज्ञेषु किमधिकं इति संवत् १८४० साल वैशाष वदि ८ रोज ५ शुभं - - - - -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ताम्रपत्र

(अभिलेखको प्रत्येक अङ्कमा विविध ऐतिहासिक सामग्रीहरू प्रकाशित गर्दै जाने योजना अनुसार यस अङ्कमा पनि राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा रहेको ताम्रपत्र अभिलेख १० थान प्रकाशित गरिएको छ ।)

विषय : श्री ५ राजेन्द्र विक्रम शाहबाट सुब्बा कुलानन्द झा: लाई पूजाको निमित्त पशुपति वासुकि आदि गुठी चलाउन विर्ता दिई बक्सेको ताम्रपत्र ।

लगत सं. ११

मिति १८९२। आषाद शुदि

श्री दुर्गाज्यू

श्री साहिला गुरु विष्णु पंडितज्यू

१

श्री पसुपति	श्री वासुकि	आर्ज्या	श्री गणेस	श्री पसुपति
२	३	५	४	४
कुतिमुख	वासुकि	वागमति	गुह्येश्वरी	
४	४	४	४	

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजा

धिराज श्री श्री श्री महाराज राजेन्द्र विक्रम साह वहादूर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् - - -

आगे. सुवा कुलानन्द झाके. तिमिले - - १ संग विर्ता किन्याको जिल्ले सप्ररि प्रगन्ना पकरियातर्फ धन

छवार. पशिचमपट्टि ईनका षंद मौजे देउरिपट्टिका जमिन मध्ये वछरन झालाई. अघि दियाका जमिन वि

गहा १२५ बाहिक राषि देर्उरिपट्टि ससिम मौजे विगहा २६४ साढै नौ हातका लागाले नापि लियाको - - २ का

देबलको . पश्चिम उत्तर. पूर्वका ढोका वनाई चह्रायाको र - - ३ का स्थानका नजीकमा वनायाको सतल. त

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सको गुठ राषन निमित्त. तिमिले किन्याको - - १ लाई सर्वकर अकर सर्वांक माफ विर्ता वितलप गरि व

क्सनु भयाको. सोहि रकम कलम थामि गुठि राष्याको मोहर गरिवक्स्याका मोहर ताम्वापत्र गरिवक्स्यौं आफ

ना षातिर्ज्मा सग विर्ता वितलप जानि. गुठि राष. यस जमिनका पैदावार आमदनिले - - - ४ को पुजा

गर्नु. रुद्रि आविर्ति ११ गराउनु जग्य गराउनु. व्राह्मण जना १०८ भोजन गराउंनु. नवै ढोका टुट्या फुट्या

विग्न्या. वनाई पषालनु पुजा गर्नाके. मोहर रूपैया २२ ॥। - रूद्रि के दक्षिणा. पैसा रूपैया २ । । । .व्राह्मण भो

जन के. साराजम. दक्षिणा स्मेत. मोहर रूपैया ४० टुट्टया फुट्या विग्रयाका वनाउनाके जगेरा पटना रूपैया

५० पषालिर्उ जराउनाके मोहर रूपैया १० वैशाषमा जल चह्रउन्या व्राह्मणहरूके अक्ष त्रितियाको

दिन भोजन गराउनालाई दक्षिणा स्मेत मोहर रूपैया ६० रात्रिमा चौकि वस्न्या जना जना ६ के पाषि किन्नकन

मोहर रूपैया १५ पानगि रूपैया ९० ज्मा मोहर रूपैया १०५ येकसै पाच - - ५ घाटमा मिन पंचासि भर

अस्नान गर्न्यालाई . आगो तपार्उकन पराल किन्नाके मोहर रूपैया २० चौकी वस्न्या ढोकामा रुजु न हु

न्यालाई पुजाहारि रावल भट्टवाट वदला गर्नु. लेष्या वमोजिमको काम. गुठियारले प्रतिवर्ष . चलाई से

ष रह्याको गुठियार. सबै मिलि भिक्षा भोजन गर्नु. गुठि राष्याको जगा. पछि अवाद भै वधि आयाको रूपैयाले

चाँदिका ढोका र सतल विग्न्याको वनाई वर्ष वन्धन पुजा गरि . वाकि रह्याको रूपैया राषनु. येति

नगरि. गुठि राष्याको जग्गाका आमदानिमा लोभानि पापानि जसले गर्ला. तसलाई. - - - २ को कु

दृष्टि पंच महापातक लागला. स्वदत्ता. पगदत्ताम्वा यो हरे द्वै वसुन्धराम्. षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्टा

यां जायते क्रिमि . इति संवत १८९२ मिति. आषाड श्रुदि ३ रोज २ श्रुभम्- -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय : **श्री ५ राजेन्द्र विक्रम शाहबाट काजी रणवीर राणालाई जग्गा खेत बक्सेको ।**

लगत सं. १२

मिति १८९३ । पौषवदि रोज २

श्री दुर्गाज्यू

श्री त्रीपुरेश्वर

१

श्री भैरव

२

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीम न्महाराजा धिराज श्री श्री श्री म

हाराज राजेन्द्र विक्रम साह वहादूर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् - - - आगे काजि रणवीर रानाके सम्वत १८८७ साल मिति पौष शुदि ११ रोज १ का दिन वक्स्याको हलेद्याका अम्वल मध्ये जुडि षेत मुरि

।७२ तस्को साध पूर्व. उत्तर. रैकर पाषाको साध लुहकिल. दक्षिण. शिम षोलाको दिल साध लुहकिल पश्चिम. जुडि षोलाको साध लुहकि

ल.चोकद्या दोभान झोलंग्या षेतमुरि । २५ तस्को साध पूर्व दक्षिण पश्चिम - - १ का गुठि साध लुहकिल. उंतर. रैकर आलि साध लु

हकिल माझ षंड षेत १ । १० तस्को साध पूर्व दक्षिण - - १ का गुठि साध लुहकील पश्चिम तादिका ढिक साध लुहकिल् उंत्त

र - - १ का गुठि साध लुहकिल वलेकोटका अम्बल मध्ये. पागऱ्या षेत मुरि । ९० तस्को साध पूर्व चाउथ्या षोलाका ढिक र .षोऱ्या

षोल्मीको ढिक साध लुहकील. दक्षिण. चाउथ्या षोल्मीको ढिक साध लुहकिल पश्चिम. प्रजाका किपटको षोल्सी साध लुहकिल.

उत्तर प्रजाका किपत षेतको आलि साध लुहकिल. लेलेका अम्बल मध्ये टुमिडोल षेत मुरि । ९४ तस्को साध पूर्व. रैकर षेतको आ

लि र. महादेव षेलको वाटो कुलो साध लुहकिल्. दक्षिण महादेव षेलको वाटो साध लुहकिल उत्तर. पश्चिम वाटो र. रैकर षेतको

आली राजकुलो साध लुहकिल. दफे टुमिडोल षेत मुरि ।६ तस्को साध पूर्व उंत्तर वाटाको साध लुहकिल दक्षिण प्रजाका वारि

को डिल साध लुहकिल. पश्चिम वाझाका डिलको कांल्हो साध लुहकिल् दल गो षेत मुरि । २७ तस्को साध पूर्व दक्षिण. पश्चिम. षाद

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

को साध लुहकिल. उत्तर .मुल बाटाका साध लुहकिल. देवको षेतमुरि । २१।१५ तस्को साध. पूर्व वाटाको साध लुहकिल्

दक्षिण पश्चिम रैकर षेत आलि साध लुहकिल. उत्तर. राजकुलोको डिल साध लुहकिल दफे देवको षेत मुरि ।४९ तस्को सा

ध. पूर्व. सानु वाटो साध लुहकिल. दक्षिण पश्चिम कुलाको डिल साध लुहकिल उत्तर रैकर षेत र - - २ गुठि साध लुहकिल पा

नि षेतमा नपुग्याकको । ५ ।५ तसको डेवढो वढाई पाषो मुरि । ८ घडयारि पाषो षेत १ जम्मा षेत घडयारि ।१।८ मध्ये भर्ना भुत्याहाको

लोक षेत १ । ८ तस्को साध. पूर्व. फौदविर रानाको फिक विर्ताको आलि साध लुहकिल. दक्षिण पौडयालका विता साध लुह

किल.पश्चिम. षातिवाडाका विर्ता आलि साध लुहकिल उत्तर. पिपरका वोट पानिका कुवा र डाँडो वाटो साध लुहकिल

यति चार किल्ला भित्र षेत ५ । घडयारि षेत १ । ज्मा षेत घडयारि ६ । विर्ता वितलप गरिवक्स्याको मोहर ताम्वापत्र ग

रिवक्स्यौ आफ्ना षातिर्ज्मा सग विर्ता वितलप जानी सन्तान दर संतान पर्यंत परम सुष भोग्य गर. यो विर्ता साध ला

उन्या सधियार थर घर गोकुल षनाल दलशुर वोहर काठमाण्डौंका डगोल सियावजि ग्यानसिधि धिर्ज. हलेदेका द्वा

न्या माधै गिरि रघुनाथ अर्ज्याल् भारथ पाध्या अधिकारी जगत गिरि रामेश्वर गिरि भिमसिं गिरि जयकृष्ण गिरि. विश्नु गि

रि. हरि गिरि सिउ गिरि. सरूप गिरि गोपाल गिरि जय कृन थापा मनिराज थापा धत्तसिं प्रधान कासि गिरि धर्मराम मिझा

र धर्मसिं मिझार. मानसिं लामा चौधरा द्वापका.रजपति दनुवार. रामकृष्ण दनुवार लछिमन्या दनुवार. धनराज दनु

वार. सदसर्न पाध्या श्री हर्ष पाध्या रामचन्द्र पाध्या श्री कृष्ण षत्र प्रमानन्द पाध्या धनलामा वेलकोटका श्री कृष्ण वशराज राम बझा.

पिताम्वर जैसी लेलेका द्वान्या सिव्या कचिन्द्र महान्. सिव संषर. सिध्या सिवनरसिं गोविन्द वाका षत्री. महिन्द्र महत् वाका महत्. भ

क्ति थापा. गंभीर षत्री जसगज थापा भैरु थापा. विर्ततारले किला भन्दा अर्घ्यालो नचाप्नु विना तकसिर जवद नगर्नु जो यस वन्दे

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

जमा रहोइन. सो यस श्लोकमा भन्याको पातकि होला. स्वदत्तां परदत्ताम्वा यो हरे द्वै. वसुन्धराम्. षष्टिवर्ष सहश्राणि विष्टायां

जायते क्रिमि. ईति सम्वत् १८९३ साल मिति पौषपदि १० रोज २ शुभम् - - -

विषय : श्री ५ राजेन्द्र विक्रम शाहबाट जगत नयनलाई खेत विर्ता वक्सेको ।

लगत सं. १३ मिति १८९३ माघवदि १०रोज ३

श्री

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्यादि विविध विरूदावलि विराजमान मान्नेनत श्रीम

न्महाराजधिराज श्री श्री श्री महाराज राजेन्द्र विक्रम शाह वहादूर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर

विजयिनाम् - - - -

आगे जगत नैनाके सम्वत १८९१ साल मिति आश्विन सुदि ७ रोज ५ का दिन वक्स्याको.टोषाका टुसा

लका अम्बल मध्ये. ईन्द्रसिं वस्न्यात्को भंगलक टार. पाषो. षेत १ । तस्को साध पूर्व. रैकर पाषाको आ

लि र वाभ्का पाषाको आलि साध लुहकिल. दक्षिण. रैकर पाषाको आलि र. वाटाको दिल साध लुहकिल्. पश्चि

म वाटाको डिल र. रैकर पाषाको आलि साध लुहकिल. उत्तर. रैकर पाषाको आलि र वाभ्का पाषाको डिल

साध लुहकिल येति सिमाना भित्र षेत १ । विर्ता गरिवक्स्याको मोहर ताम्वापत्र गरि वक्स्यौ आफ

ना षातिर्ज्मा संग विर्ता जानि सन्तान दरसन्तान परयंत परम सुख भोग्य गर. यो विर्ता साध

लाउन्या संधियार थर घर त्रीलोचन पंडित षनाल मित्र सर्मपंथ काठमाण्डौका डगोल धम देउ

पुन सिरि लछिमन दफदरषानाका सिपाही जसमानसिंह थापा गंभिरसिं षत्री चप्रासीका सुवेदार

नजसिंवाट आयाका पलि संकर नगरकोटी. टोषाको द्वाऱ्या थाकुसिं नेवार काल्या कटुवाल् भला

मानिस वलभद्र सापकोटा मनविर षडका नारान् नेवार कनकसिं षडका रणविर षडका श्री कृ

श्न थापा विऱ्या घर्ति जगतमनि अर्ज्याल्. तेनारान नेवार भिमसेन षत्री विर्तवार. ले किला भन्दा

अर्घ्यालो नचाप्नु विना तकसिर जवद नगर्नु जो यस वंदेजमा रहोइन सो यस श्लोकमा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भन्याको पातकि. होला. स्वदत्तां परदताम्वा यो हरेद्वै वशुंधराम् षष्टि वर्ष सहश्राणी विष्टायां जायते कृमि. इति सम्वत १८९३ साल मिति माघवदि १० रोज ३ शुभम् - - - - -

विषय — : श्री ५ राजेन्द्र विक्रम शाहदेवबाट भादगाउँ श्री तलेजुको थापूजा निमित्त गुठी राखी वक्सेको ।

लगत सं. १४

मिति: १८९३ फागुनवदि ११ रोज ६

श्री दुर्गाज्यू

श्री गुरु पंडित

राज श्रीरङ्ग

नाथ पंडितज्यू

श्री गुरु कृष्ण

राममिश्र ज्यू

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारयायेत्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजा धिराज श्री श्री श्री महाराज राजेन्द्र विक्रम साह वहादूर सम्से

र जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् - - -

आगे भादगाउंका - - १ लाई सम्वत् १८९२ साल मिति फाल्गुन वदि ५ रोज १ का दिन हाम्रा वाहुलिवाट संकल्प गरि षेत २। ० थापुजा गुठि राख्ना निमित्त भादगाउँको अम्मलमा ठुला सेरा मध्ये. लिवालिवि षेत मुरि । ३४ तस्को साध. पूर्व हनिमुन्त्या षोलाको ढिक साध लुहकिल दक्षिण रैकर षेतको आलि साध लुहकिल पश्चिम रैकर षेतको आलि र. गोसाईं का सदावर्त गुठि षेतको आलि लुहकिल. उत्तर - - - २ का विर्ता षेतको आलि र. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. दफेलीवा लिवि षेत मुरि. । १३ तस्को सा

ध पूर्व हनिमन्त्या षोलाको ढिक साध लुहकिल. दक्षिण रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. पश्चिम - - ३ का विर्ता षेतको आली साध लुहकिल. उत्तर. रैकर षेतको आलि सा

ध लुहकिल थाक समेत उपाध्या षेत मुरि । १० तस्को साध. पूर्व हनिमन्त्या षोलाको ढिक र. रैकर वगर षेतको आलि सांध लुहकिल. दक्षिण रैकर षेतको आलि साध लुहकिल

पश्चिम उत्तर. प्रजाका सुना षेतको आलि साध लुहकिल. दफे. उपाध्या षेत मुरि. । ६ तस्को साध पूर्व. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल दक्षिण. प्रजाका सुना षेतको आलि साध लुह

कील. पश्चिम कवरको विर्ता षेतको आलि साध लुहकिल. उत्तर. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. दफे उपाध्या षेत माथि.।.। १० तस्को साध पूर्व रैकर षेतको आलि साध

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

लुहकिल दक्षिण. हनिमन्त्या षोलाको ढिक साध लुहकिल. पश्चिम. उत्तर. प्रजाका सुना षेतको आलि साध लुहकिल. दफे उपाध्या षेत माथि ./१० तस्को साध पूर्व.

प्रजाका सुना षेतको आलि

साध लुहकिल. दक्षिण. पश्चिम रैकर षेतको आली साध लुहकिल उत्तर हनिमन्त्या षोलाको ढिक साध लुहकील दफे उपाध्या षेत मुरि. । १७ तस्को साध. पूर्व प्रजाका सुना षेतको आलि

साथ लुहकिल.दक्षिण.रैकर षेतको आली साध लुहकिल पश्चिम. चुभ्रुढि जुजुको विर्ता षेतको आली साध लुहकिल. उत्तर. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. दफे उपाध्या षेत मुरि. । ८ तस्को सा

ध. पूर्व राजाको सुना षेतको आलि साध लुहकिल. दक्षिण. पश्चिम रैकर षेतको आलि सांध लुहकिल. उत्तर. व्राह्मणका विर्ता षेतको आलि साध लुहकिल. दफे. उपाध्या षेत मुरि. ।१ तस्कों

साध. पूर्व. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. दक्षिण. पश्चिम. प्रजाको सुना षेतको आली साध लुहकिल. उत्तर रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. दफे. कोलपाउपाध्या षेत मुरिं । ३

तस्को साध. पूर्व दक्षिण. पश्चिम. प्रजाका सुना षेतका आलि साध लुहकिल उत्तर वाटाको साध लुहकिल. दफे. षोपाङ्ग षेत मुरि . । ९ तस्को साध. पूर्व. दक्षिण रैकर षेतको आलि

साध लुहकिल पश्चिम. प्रोहित जदुनाथका विर्ता षेतको आलि साध लुहकिल. उत्तर रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. दफे षोपाङ षेत मुरि ।३।१० तस्को साध. पूर्व दक्षिण रै

कर षेतको आलि साध लुहकिस. पश्चिम. षास्यांषुसिं षोलाको ढीक साध लुहकिल. उत्तर. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. दफे उपाध्या षेत मुरि. ।३० तस्को साध. पूर्व. प्रजाका सुना षेतको आलि सा

ध लुकलि. दक्षिण रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. पश्चिम रैकर षेतको आलि र. व्राह्मणको विर्ता षेतको आलि साध लुहकिल. उत्तर. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल वाहावु षे

त मुरि । १। १० तस्को साध पूर्व. काल्हाचा षोलाको ढिक साध लुहकिल दक्षिण. भिमसेन थापाका विर्ता षेतको आलि साध लुहकिल. पश्चिम. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. उत्तर प्रजाका सुना

षेतको आलि साध लुहकिल. षुढी षेत मुरि ।१७ तको साध. पूर्व. दक्षिण. पश्चिम रैकर षेतको आलि साध लुहकिल उत्तर भान्स्या ब्राह्मणीका विर्ता षेतको आलि र.

रैकर षेतको आलि साध लुहकिल दफे.

षुढि षेतमुरि.।४।१० तस्को साध पूर्व. दक्षिण. पश्चिम. उत्तर. रैकर षेतको आली साध लुहकिल दफे षुढि मुरि. । ८। १० तस्को साध पूर्व रैकर षेतको आलि साध लुहकिल.दक्षिण.

भान्स्या व्राह्मणीको विर्ता षेतको आलि साध लुहकिल. पश्चिम उत्तर. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. दफे. षुढि षेतमुरि । १८ तस्को साध पूर्व. गोसाइको विर्ता षेतको आलि साध लु

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हकिल दक्षिण पश्चिम. उत्तर. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल दफे षुढि षेत मुरि ।६ तस्को साध. पूर्व. दक्षिण. पश्चिम. उत्तर. रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. यति सबै सिमानाभित्र ज्मा

षेत २। को सर्वांक माफ गरि. थापुजा निमित. गुठिको मोहर गरि चह्राायाको. मोहर ताम्वापत्र गरि चह्राऔ असिनाले षादा. किराले काट्यामा र. नरोपियामा पूजा नअर्ट्काउनु. यो गुठी षेत

को उत्पन्नले तपसीलमा लेष्या वमोजिमको पुजा चलाई भावको र. जग्गामा वढ्याको कुटका किफायत र सेष रह्याकोमा. आधा जगेरा राषि आधा गुठियारले भोग्य गुर्न यो गुठि षेत

संकल्प हुंदा संकल्प वाक्या पह्रन्या. प्रोहित. रघुनाथ अर्ज्याल. पानी हालन्या भिमसेन थापा साध लाउन्या सधियार थर घर भगीरथ पाडे. विश्नुदत्त षनाल. मर्दनसिं राना. काठमाण्डौका दगोल नाइक्या दान प्रति. टोषाको ङकुदेर्उ डगोल. धम नारान डगोल कासिराम डगोल. भलामानिस अडै येकदत्त अर्ज्याल. भादगाउँका अमालि वाट आयाको. ढलपा भीमसेन. मोहि नाइक्या जै संकर अचार. सेराको मोहि नाइक्या दयाराम सदर दफदर षानाको सिपाहि जसिवन्त षत्रि. ईछ्याराम राना. मोहि नाइक्या भीमसेन. तेज

गजिन्द्र

तपसिल

षेत २।. को आम्दानि - - - -

चावल मुरि - २६।८।६।५ गहुंमुरि - ६।१०।१

घिउ षानि रूपैया- - - - -

मिनाहा माघ सुदि ७ रोज. का दिन थापुजाको जिन्सीषर्च -

सेता चावल मुरि - १।३ चिहुरा स्यावजिके धान मुरि ९ ।.

हाकुवा चावल मुरि - २।१४।४ रोटीके गहुं केराउ पाथि ।१३।४

- - - - - - -

वाकि रह्याको जिनसिका विक्रि काटि गऱ्याको रूपैया - ८० ||| |||

चावल मुरि - १८।१।२।५ के दर पाथि । ६ ता के रूपैया ६० ≡ ।

गहु मुरि ५। १६ । ७ के दर पाथि ।८ ता के रूपैया १४ । ।

घिउ षातिका रूपैया - - ६/। ।

- - - - - - - -

नगदि षर्चको ज्मा रूपैया - - ८० |||.|||

रागा - १ के १५ ध्यु तोला - ४ के. ऽ ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हास -	१ के ॥	तील माना	- १ के/ ।
दिपमालाके घ्युं धार्नि ७॥ के ७॥		नून पाथि	१ के १
कोटल दहि माना	४ के ऽ॥	भटमास पाथि	- ३ के ।॥.
दुद पाव	२ के ऽ ॥	पगरि थान	- २ के ३
षावाको दुद पाथि	१ के ॥.	छोहरा तोला	- ४ के
पुजाके ध्यु पाव २ के/।.	गरि तोला	४ के /	
पाठ चोलि	१ के ।.	वोका -	७ के १४
भेटि दक्षिण रूपैया	४ ।.	रोटिके ध्युर्उ धार्नि - ३ के ३	
अदुवाके	//	दारुवा भारि	- ४ के ॥
सुक्याका माछा कुरुवा	२ के.।	हलुवाइके घास -	//
सिंदुर पाव	१ के.	पूजाके चिनि पाव १ के	
गुगुल धूप तोला	८ के ।.	सुपारि सेर	- १ के ।/।
लेषन्या पिठो कुरुवा	१ के. /	पुजाके महपाव	- १ के //
चिनि तोला	४ के/ वति धुप		- १०० के
धुवा कपडा थान	२ के १	रोटिके चिनि धार्नि -३ के ३	
पुजाहारा भोजन के	- -	-	-
दुद पाथि	५ के. १ ।.	घ्यु पाव	- २ के /
नुन माना	४ के ॥.	केराउ माना	- ४ के /
जिरा माना	१ के ///	पात धार्नि	४ के । //
वेसार माना	२ के /।	ददि कदतारा	३० के १।//॥
माछा पाव	२ के //	हिङ् तोला	१ के /।
कोटल दहि कहितारा	३ के ।	अदुवा धार्नि	१ के //॥
भक्या अमिलो माना	१ के. ।	हासका फूल	१२ के ।.
अलैचि तोला	४ के ॥	गुद सेर	१ के ///
- - - -	- -	-	

काम काममा वालनालाई तेल र.भोजन . अरु षर्च गैरह को रूपैया ८०॥।.॥।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

- - - - - - -

धागो तोला १० के /// दाष तोला ४ के / / ।

सुक्याको मासु पाव ३ के ।. दात्या ओषर तोला ४ के/

पंचरंगि कपरा हात ५ के ॥. पान विरा २४ के /॥

लावा कुरुवा१ के // दुद पाथि १ के ।.

नङ्ले उघाऱ्याको अक्षता के // नुन माना ॥ के ॥

जजमका २०० के / मासु धार्नि २ के । //॥

भटमास माना ॥ के ऽ.२ लवांग मासा ६ के ऽ.॥।

गुडपाष २ के/॥ वदाम तोला ४ के /

जीरा नून पाव१ के/॥ अलैचि तोला ४ के /

मरिच तोला ८ के // श्रीखण्ड तोला ८ के //

नरिवल २ के /।. माता पूज दक्षिणादा १८ के /२

अलैचि तोला ८ के/॥ दहि कहतारा ४के//

दालचिनि तोला ४ के // हिङ्जिरा मसला सागपातके - ऽ//

मषान तोला ८ के /॥ केतकिको पाता के रु ६

-१० ।/॥

- - - - - -

षयर गोली तोला २ के //

रायो माना २ के /।

मरिच तोला ४ के /

सुठो तोला ४ के /ऽ॥

सषर सेर १ ॥ के ।.

साग पात के ।.

दारुवा भारि ४ के. ॥.

पोसाक के रू. ४ ४।///॥

गुठिवाट किला वाहिक न चापनु. किला वमोजिमका जगामा कसैले षिचला नगर्नु जो यस वंदेजमा रहोइन सो यस श्लोकमा भन्याको पातकि होला स्वतत्तां परदत्ताम्वा यो हरे द्वै वसुन्धराम्.. षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्टायां जायते क्रिमि. इति सम्वत १८९३ साल मिति फागुन वदि ११ रोज ६ शुभम् - -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय : श्री ५ पृथ्वी वीर विक्रम शाह देवबाट निकासी पैठारी सम्बन्धी दरवन्दि गरि वक्सेको ।

लगत सं. १५

मितिः-१९५३ जेठ वदि १० रोज ५

श्री दुर्गाज्यू

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजा धिराज श्री श्री श्री महाराज पृथ्वी वीर विक्रम जङ्ग वहादूर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् - - -

आगे मह्च्याक जगात् अडा र. ऐ जगतको लगा नुवाकोट गोठादि वुटौल वाकुम् पूर्व. मध्येस पाहाड सुवापर्सवाल्. रिडिमेला जगात् स्मेतका. साल वसालका

हाकिम्कारिन्दा ठे

कदार. पाहाडबाट मध्येवाट माला लैजान्या र. मध्येसवाट पाहाडतर्फ विक्रि गर्न ली आउन्या महाजन् वेपारि दुनिञदार गैह्र प्रति. येक जनाले २।३ ठाउँ जगात् वुझाउनु पर्न्या र. रकमि ठेक्दारहरूले दरवन्दि भन्दा वढता लपन छपन् गरि लिन षान पाउन्या स्मेत हुन नपावस् भन्ना निमित्त. तिमि रैति दुनियामाथि हामिबाट दयागरि बक्सि, अघिदेखि लाग्याको र. ठेकहिबाट लिन्या वानकि जिन्सीको स्मेत नगद ठेकि. तपसिल वमो

जिमका दरबन्दी गरि ताम्वापत्रमा लेषियाको दरवन्दि वमोजिम. लाग्याको रकम् वुझाउन्यालो पनि षसोषास वुझाउनु वुझन्या हाकिम र.ठेक्दारहरूले पनि लेषियाका दरबन्दी भन्दा वढता यक् दाम् तहसिल नगर्नु.वुझा उन्याले नवुझाई वल जफद् गऱ्यो भन्या र. वुझन्याले लेषिया भन्दा वढता तहसिल गऱ्याको ठहऱ्यो भन्या. अैन वमोजिम भारि सजाय होला भन्या दरवन्दीको तावापत्र गरि व

क्स्यौं - - - - -

<u>तपसिल</u>

पैठारि वुटौल वाट र. अनेत्रवाट खरिद गरि ल्यायाका जिन्सि मालको

असामि - - - - -	माहाजन्के जगात १६ गं. डि लस्करि रु	पर्वते के ज गात १६ गं डिलस्करि रु
कपडा भारि १ को - १ ॥.॥	२।	
कोरा - १ बोका - १ षसि -	१ वाश्री	- १

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सुगुर - १ ज्मा रकम् ५ को थान

गोटा - १ र पान् टोलि १० के

स्मेत् को - - - - / - /

गवन् - १ नैनसुत् - १ मातापुला - १ ज्मा रकम ३ के थान १ को २ - २ चना १ मसुरो १ केराउको दाल् १ गहु १ ज्मा रकम् ४ को भारि १ को २॥ -२ छिट् थान १ को - - -
- ऽ।। - ऽ॥

तावाको भाडा १ पितले भाडा १ ढलौटे भाडा १ कास्का भाडा १ पत्रु भाडा १
धागो १ ज्मा रकम् ६ को भारि १ के १९ ॥- १

प्याज १ काच १ षाड १ सिघ्रा १ सुर्ति १ तमाषु १ जवानु १
पिसान १ रहर १ षुदो १

आलु १ मट्टितेल १ गुड १ भेलि १ नून् १ पाका फलाम १
ज्मा रकम १६ १ भारि १ को ।.॥ ।.

मार्किन् थान् १ को ।. ।.

रुवा १ किराना १ जस्ता १ राङ १ लाहा १ पिपला १ साभुन् १
सुपारि १ षयर १ कुसुम् १

चिनि १ नरिवल १ देसिवदाम् १ वारुद १ लवाङ् १ ज्मा रकम १५ के भारि
१ को - - - - - ॥.॥ ॥.

हास १ कुषुरा १ ज्मा रकम् २ के गोटा १ के - ऽ २ ऽ२

सतिसाल भारि १ को - २ /॥

सिधिया भारि १ को - /॥ /॥

हासको फुल गोटा १० - ऽ। ऽ।

निकासि पहाडवाट मध्येतर्फ लग्याको जिन्सि मालको

असामि -	माहाजनके ज	पर्तत्यके जगा	जनानाके द	
	गात्	दर १६ गं	त् दर १६ गंडी	र १६ गंडी ल
	डिलस्करि रु	लस्करि रु	स्करि रु	

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कटुज १ ज्यामिर १ पोटि ल्हसुन १ ज्मा रकम ३ के भारि

१को २ ॥ २ । ऽ ।

कुषुरा गोटा १ को ऽ २ ऽ २ ×

काफल भारि १ को /॥। / । ऽ ।

कस्तुरि विना १ १ १ ×

काकरसिं भारि १ को । /। ।.॥। ऽ ॥।

कागज मान्द्रे ताउ भारि १ को ॥। ।३॥। ३ ॥।

काफल वोक्रा १ तेजपात् १ चुत्राकाट पग्यु १ झुल १ फर्सि १ ज्मा रकम ६ के

भारि १ को - /। ऽ ॥। ×

खुर्सानि १ वेसार १ गुड् १ अजयपाल् १ ज्मा रकम ४ के

भारि १ को - । २ ।/॥ /॥

षादि १ फालि १ तापके १ काँचो छाला १ चुरा १ पाषि १ आलु १ पाको फलाम १ पकलि मा

छा १ मुलाको व्यू १ कामलो १ रागा १ भैसि १ षुदो १ थकालि १ ज्मा रकम १५

के भारि जनागोटा १ को - ।. ॥ ।. ×

षोटो भारि १ को - - २ /॥ ×

गाजा १ षयर १ ज्मा रकम २ के भारि १ को ॥२ ॥/॥ /॥

घरवुना भारि १ को - - - - ॥२॥ ॥२ ×

घोडा १ घोडि १ वाज १ ज्मा रकम् ३ के गोटा १ को ॥।.॥ ॥। ×

चवर भारि १ को - - - -२॥.॥ २॥ ×

चुक पाथि १ को - - - - - - ऽ ॥ २ ऽ॥२ ऽ२

चिफ १ चिउरि घ्यू १ ज्मा रकम २ के भारि १ ॥.॥ ॥ ×

चरेस भारि १ को २ ऽ ॥ २ ×

जुत्ता भारि १ को । २ ॥ ।२ ×

डोको भारि १ को २। /॥

डालो १ मान्द्रो १ ज्मा रकम् २ के भारि १ ।.॥ ।. २

तावो १ पित्तल १ ढलौटे १ पत्रु १ कास्को १ ज्मा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भाडा रकम ५ को भारि १ को १ऽ॥ १ ×

तित्य भारि १ को ।.॥ १

फल षोटो भारि १ को ३ २

बोका १ षसि १ वाष्री १ सुगुर १ ज्मा रकम् ४ के गोटा १ को

/ / ×

विलाउति १ उषु १ कागति १ काचोसिन्की १ आप १ वोको १ अदुवा १ वेमरा १ तरुला १
लहसुन साग १ विरि १ हरियो षुर्सानि १ कर्कलो १ करेला १ कात्रो १ पाषनवेद १ दियालो १
निवुवा १

केरा १ कोसा वोडि १ केराउ कोसा १ सिमि १ च्यूरि १ सषरषन्ड १ मुडिला १ कुचो १
मुला १

पिडालु १ साग १ ज्मा रकम् २९ के भारि १ को /॥ / ऽ।

विलाउनि वोक्रा भारि १ को २ /॥ ऽ॥

विषमा १ सिलाजित् १ विष १ वाल सुगंध १ ज्मा रकम
४ के भारि १ को ।. ।॥।.। ऽ।

मास १ वोडी १ गहत् १ भट्ट १ गहु १ केराउ १ तिल १ तोरि १ काचो फलाम १
स्वठि १ जाषि १ तिलको पिना १ झिलंगि १ मुगि १ स्वलि १ फापर १ ज्मा रकम्
१६ के भारि १ को २।। २ ×

मजित् १ षरि १ ज्मा रकम् २ के भारि १ को २। /॥। ऽ।

मैन भारि १ ॥।२॥ ॥।२ २

मह भारि १ को ॥ २॥ ॥२ २

सर निगालि १ टिमुर १ ज्मा रकम २ के भारि १ को ३। २॥। ऽ॥।

स्वाग १ जतामास १ कुट्कि १ पद्मचाल १ मोह वदाम १ भुजापत्र १ ज्मा रकम ६ के भारि १
को ।/ ।.॥ ऽ॥

सुन्तौला भारि १ को - - ।/॥ ।/ ऽ॥।

सिन्कौलि १ दालचिनि १ लटे १ ज्मा रकम् ३ के भारि १ को २॥ २ ऽ॥

सिंभारि १ भेडागोटा १ ज्मा रकम् २ के भारि गोटा १ को /॥ / ×

सुकेको सिंकी १ पिपल जरि १ निरवेसि १ काठको भाडा १

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ज्मा रकम् ४ के भारि १ को	-	।/॥	।/	/
अलैचि १ कागज १ नुन् १ सुपो १ गलकोटे डालो १ तेल १				
ज्मा रकम् ४ के भारि १ को	-	।२॥	।२	२
मैना १ डाफे १ मोहनलाल १ ज्मा रकम् ३ के गोटा १ को ।.	।.	×		
घ्यू धार्नि १ को	- -	ऽ॥	ऽ॥	×
भांग्रा भारि १ को	- -	।.॥	।.	×

यी माथी लेषियाको भारिलाई २४ धार्निका पूरो भारि गरि लिनु दिनु

इति सम्वत् १९५३ साल मिती प्रथम ज्येष्ट वदि १० रोज ५ शुभम् - -

विषय : श्री ५ राजेन्द्र विक्रम शाहवाट तारानाथ अर्याललाई विर्ता वितलप गरि वक्सेको ।

लगत सं. १६ मिति १९०२ चैत्रशुदि १० रोज २

श्री दुर्गाज्यू

श्री नरदेवी श्री इन्द्रायणी

२ ३

श्री नानी महाराजाधिराज १

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराज

राजेन्द्र विक्रम साह वहादूर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् - - -

आगे.तारानाथ अर्ज्यालको सम्वत १८८७ साल मिति माघ वदि १४ रोज ४ का दिन मकर संक्रान्तिमा हाम्रा वाहुलिवाट संकल्प भयाको ।

षेत १।५० औ सम्वत १८९२ साल मिति आश्विन सुदि ७ रोज २ का दिन - - १ का जन्मोत्सवमा हाम्रा वाहुलिवाट संकल्प भयाका षेत १ ।. मध्ये

षेत मुरि ।५० दुवै संकल्पको ज्मा षेत २।. तस्को सरह वमोजिको घद्यारि स्मेत हाम्रा वर्ष ३३ को उमेर हुंदा गादिममा रष वाहेक सर्वा

ङ्ग माफ विर्ता वितलप् गरिवक्स्याको मोहर ताम्वापत्र गरि वक्स्यौं काठमाण्डौ हिटि चोक सेरा मध्ये तौगाल षेत मुरि । ३८ तस्को साध. पूर्व प

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्चिम उत्तर सेरा षेतको आलि साध लुहकील दक्षिण गर्जसिं षत्रिले कमायाको षेतको आलि र कुलाको डील साध लुहकील. दफे कुटिवु षेत मु

रि । ४० तस्को साध. पूर्व प्रजाका सुना षेतको आली साध लुहकिल. दक्षिण सेरा षेतको र. प्रजाका सुना षेतको आलि साध लुहकील पश्चिम

उत्तर सेरा षेतको र प्रजाका सुना षेतको आलि साध, लुहकील. दफे ऐजन् षेत मुरि । २१ तस्को साध पूर्व पश्चिम प्रजाका सुना षेतको आ

लि साध लुहकिल. दक्षिण सेरा षेतको आलि साध लुहकिल उत्तर आफ्नै विर्ता षेतको आली र प्रजाका सुना षेतको आलि साध लुहकिल

औ किर्तिपुरका अम्वल मध्ये. मह सुल्याडोलवु अघि साध लागि वाकि रह्याको षेत मुरि ।६३ ।१३ । २ ।६ तस्को साध. पूर्व पश्चिम रैकर

षेतको आलि साध लुहकील दक्षिण वाटाको डील र. - - २ का गुठि षेतको आलि कुलाको डील साध लुहकील. दफे ऐजन षेत मुरि ।५ तस्को साध.पूर्व दक्षिण उर्त्तर वाटाको डील साध लुहकील पश्चिम - - २ का गुठी षेतको आलि सा

ध लुहकील. दफे घ्याङ् लागावु षेत मुरि । १९ तस्को साध पूर्व उत्तर वाटोको डील साध लुहकील दक्षिण प्रजाका सुना षेतको आलि साध लुहकी

ल. पश्चिम रैकर षेतको आलि साध लुहकील. दफे गलसि षेत मुरि । २० तस्को साध. पूर्व रैकर षेतको आली साध लुहकील दक्षिण वाटाको

डील साध लुहकील पश्चीम - - ३ का गुठी षेतको आलि साध लुहकील उत्तर वज्यैका विर्ता षेतको आलि साध लुहकील. दफे भुल षेत मुरि । २०

तस्को साध. पुर्व कुलाको डील साध लुहकील दक्षिण पश्चिम उत्तर वलषु षोलाको ढीक साध लुहकील. यति सबै सिमाना भित्र षेत २ ।

चाहिन्या घडयारि मुरि ।४० को साटो पानी षेत दिदा डेढो घटाइ षेत मुरि ।२६।१३।२।६ ज्मा षेत घडयारि २ । २६।१३। २।६ गादिममा रष वाहेक सर्वा

क माफ विर्ता वितलप् जानी संतान दर सतान पर्ज्यंत्त परम सुष भोग्य गर यो दुवै विर्ता संकल्प हुंदा संकल्प वाक्य पढन्या प्रोहीत रघुनाथ

अर्ज्याल पानि हालन्या भीमसेन थापा साध लाउन्या सधियार थर घर भगिरथ पाडे जयदेव पंथ श्री हर्ष पंडित् अर्ज्याल् विष्णुदत्त षनाल मर्दन

सिं राना वीरभद्र वोहोरा डगोल. व्राम्रण टोलको वलभद्र लगं टोलको ग्यान सिरि व्राम्रण टोलको मट्याङ यटाषा टोलको भागीवंत ल

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गं टोलको दुइसिं डगोल. सदरको मोहि नाइक्या लक्ष्मिनर सेराको मोहि नाइक्या किसलाय. धनसिरि. सदरको ज्मादार वषतुवार षत्री

ज्मादार अर्जुन थापा वहिदार नन्दाराम दाहाल हवल्दार जित्मानसिं थापा. सिपाही अमरसिं थापा. वाहादुर नगनर्कोटि रणवीर नग

र्कोटि सुन्देउ लामा सिवनारान् पाध्या सिंहवीर. सिव ढौढि नगर्कोटि जस मर्दन षडका. रण कृष्न गंभीरसिं षत्री भला मानिस. रेवती रमण

सत्याल अकवर गुरुं लक्ष्मीधर अर्ज्याल् पदमनाभ लम्साल्. सिवनिधि भट्टराई भोटु रिमाल्. कुवेर अधिकारि विश्नुहरि मह्हट्टा लोकु पौद्या

ल् चिंतामणि वेनाडी श्रीकांत भदारि कृष्णलाल भट्टराई रुद्रदत्त सुवेडी देवी रमण सापकोटा अमालीवाट आयाको माहान्या सिवनर्सि

राजमान धिर्जवीर राजवीर मोहि चिकढि विन्द्र सिव नरसिं टौढि राजवीर जोगिराम्. राजीन्दर. जग्यलाल कोइराला. वसुदेव रेग्मी मा

धौ भट्ट लिलानाथ पौडयाल कुलानन्द तेवारि वारानसी भडारि लक्ष्मीनाथ पौद्याल भाजु देवकोत्त्याधि सुर-वीर नारान् भान्नर धर्म नारा

न् पाटन्या साषुको अजम्वर विर्तवाले किलाभन्दा अर्घ्यालो नचाप्नु विना तक्सीर जवद नगर्नु. जो यस वंदेजमा रहोइन सो यस श्लोक

मा भन्याको पातकि होला. स्वदत्तांम्परदत्ताम्वा यो हरे द्वै वसुंधराम् षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्टायां जायते कृमिः इति सम्वत १९

०२ साल मिति चैत्रशुदि १० रोज २ शुभम् -- -

विषय : श्री ५ राजेन्द्र विक्रम शाहवाट का.जि. दलकेशर पाँडेलाई खेत विर्ता वक्सेको ।

लगत सं. १७ मिति :-१९०३ भाद्रशुदि ९

श्रीदुर्गाज्यू

श्री आर्ज्या	श्री नारायण श्री भगवती	श्री मछिन्द्रनाथ
१	२	३

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीम

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

न्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराज राजेन्द्र विक्रम साह वहादूर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् - - -

आगे. काजि दलकेसर पांडेके सम्वत १८९६ साल मिति वैसाष सुदि ४ रोजका दिन तेरा महतारिलाई वे

राम भई घाट लैजादा हाम्रा हुकुमले काजि प्रसादसिंह वश्न्यात काजि.जितमानसिंह वश्न्यातलाई प्रमा

नगि पठाइ - १ घाटमा संकल्प गरायाको षेत मुरि ।५० तस्को सरह वमोजिमको घडयारि पाषो मुरि

।१० को साटो पानि षेत दिदा डेढो घटाई षेत मुरि ।६ । १३ । ५ ।३ ज्मा षेत घडयारि ।५६।१३।५।३ मध्ये - - २ लाई गुठि रा

षनाकन षेत मुरि ।३६ ।१३।५।३ हाम्रा वर्ष ३३ का उमेर हुंदा विर्ता गरि वक्स्याको मोहर. ताम्वापत्र गरि वक्स्यौं चापगाउका

अम्बल मध्ये दींगु वु षेत मुरि ।३६।१३। ५ ।३ तस्को साध पूर्व. दक्षिण रैकर षेतको आलि सांध लुह

किल. पश्चिम - - ३ का गुठि षेतको आलि र रैकर षेतको आलि सांध लुहकिल उत्तर रैकर षेतको

आलि साध लुहकिल यति सबै सिमाना भित्र षेत मुरि ।३६ । १३ । ५ ।३ विर्ता जानी - - २ का नित्य

नैमित्यक पुजालाई गुठी राषन्या काम गर यो विर्ता संकल्प हुंदा संकल्प वाक्य पढन्या वेनु पा

ध्या भट्टराई पानी हालन्या नीज काजि दलकेशर पाँदे साध लाउन्या संधियार थर घर भागिर

थ पांडे डम्वरसिं वोहरा डगोल व्राह्मण टोल्को मानविर. मजाक देवलको धम नारायण चापागाउ

को द्वान्याको भाई वुद्धि सागर प्रधान. कृष्ण. धन सुदर. गुनिराम् मोहि नाइक्या धनमान ला

ष्या. ठेचोको मोहि ठिकेचा व्राह्म गठविर ज्यापु विर्तावारले किलाभंदा अर्घ्यालो नचाप्नु विना त

क्सीर जवद नगर्नु जो यस वंदेजमा रहोइन सो यस श्लोकमा भन्याको पातकि होला स्पदत्ताम्पर

दत्ताम्वा यो हरे द्वै वसुन्धराम् षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्टायां जायते कृमि. इति सम्वत १९०३ सा

ल मिति भाद्र सुदि ९ रोज । शुभम् - - -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय : श्री ५ सुरेन्द्र विक्रम शाहबाट श्री सुरेन्द्र रण राजेश्वर स्थानमा सदावर्त गुठीको लागि खेत राखिवक्सेको ।

लगत सं. १८ मिति १९०४ आश्विन शुदि २ रोज २

श्रीदुर्गाज्यू

श्री सुरेन्द्र रण राजेश्वर श्री ५ वुवाज्यू

१ २

श्री गुरु वतुकनाथ मिश्रज्यू

३

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीम

न्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराज सुरेन्द्र विक्रम साह वहादूर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् - - -

आगे -- १ का स्थानमा सदावर्त राषना निमित्त १९०३ साल मिति श्रावण सुदि ७ रोज ५ का दिन २ - - वाट र हाम्रा वाहुलीवाट संकल्प भयाको षेत ४।० हाम्रा वर्ष १७ का उमेर हुँदा गुठीको मोहर

ताम्वापत्र गरि चह्राज्यूं किर्तिपूरका अम्वल मध्ये सौडोल षेत मुरि ।६४ तस्को सांध पूर्व दक्षिण षोल्साको डिल साध लुहकील पशिचम प्रजाका सुना विर्ता षेतको आलि र रैकर षेतको आलि साध लुहकिल उत्तर षोल्साको डिल

सांध लुहकील दफेकंवु षेत मुरि ।३० तस्को सांध पूर्व वाटाको डिल साध लुहकिल. दक्षिण रैकर षेतको आलि सांध लुहकिल. पशिचम षोल्साको डिल सांध लुहकील. उत्तर रैकर षेतको आलि सांध लुहकील दफे भुलांषेत षेत १ ।

१६।१५ तस्को सांध पूर्व वाटाको डिल र रैकर षेतको आलि साध लुहकिल. दक्षिण रैकर षेतको आलि सांध लुहकिल पशिचम भिमसेन थापाका विर्ता जवदिको आलि सांध लुहकिल उत्तर वाटाको डिल सांध लुहकील दफे ।

ऐ षेत मुरि । ५१ । १५ तस्को सांध पूर्व दक्षिण वाटाको डिल सांध लुहकील पशिचम भिमसेन थापाको विर्ता जवदिको आलि सांध लुहकील उत्तर रैकर षेतको आलि सांध लुहकिल दफे नगाम षेत मुरि १४ ।१० तस्को सांध पू

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

र्व रैकर षेतको आलि सांध लुहकील. दक्षिण वाटाको डिल सांध लुहकील. पश्चिम उत्तर रैकर षेतको आलि सांध लुहकील दफे ऐ. षेंत ।८ तस्को सांध पूर्व षोल्साको डिल सांध लुहकील. दक्षिण रैकर षेतको आलि सांध

लुहंकील पश्चिम प्रजाको सेवा विर्ता षेतको आलि सांध लुहंकील उत्तर वाटाको डिल सांध लुहंकील. दफें नागडोल षेत १ ।१२ तस्को सांध पूर्व वाटाको डिल सांध लुहंकील दक्षिण रैकर षेतको साध लुहंकील पश्चिम मू

ल वाटाको दिल सांध लुहंकील. उत्तर रैकर षेतको आलि सांध लुहकील. दफेको ठूल षेत मुरि ।३ तस्को सांध. पूर्व दक्षिण रैकर षेतको आलि सांध लुहंकील. पश्चिम - - १ का गुठि षेतको आलि सांध लुहकील. उत्तर रैकर षे

तको आलि सांध लुहकील. एति सवै सिमाना भित्रका ज्मा षेत ४। ० का पैदावार तपसिलमा लेष्या वमोजिमका आमदानिले. जनहि मुठि दस जान्या कुरुवा १ चावल दाल मुठि २ नुन तोला १ घीउ तोला १ दारू वाहादि षात मोल पैसा

षुर्सानि वेसार वजन हेरि राषि देसि विदेसि अतित अभ्यागत व्राह्मण. दिन अनाथ. तीर्थमा वश्न्या भिक्षुक. सदावर्त जानि जो मागन आउँन्छन्. यसै वमोजिम रोजिन्दा ११ जनालाई सदावर्त दिनु. जुन चिज जस महिनामा

सस्तो हुंछ. तेसै महिनामा षरिद गरि जगेर राषनु. वर्ष दिन रोजिन्दादि. वाकि रह्याको र हल किफायेत जो रहन्छ तेसले सिवरात्रीका मेलामा लेष्या. वमोजिम साल वसाल वांडी वांकि रह्याको जगेरा र विक्रि गऱ्याको किफायत ज

गेरा राषी. आधा वर्ष वन्धनमा अभ्यागत व्राह्मणलाई षिर पुरि षुवाउनु. आधा जगेरा राषि. भन्डार दाषिल गर्नु एस गुठमा कदाचित् दैवागत पर्न गया गुठियारले दर्वार आई भारदार मार्फत विति गर्नु भारदारले पनि

गुठियारले विंति गऱ्याको सुनी. निकासा गराई यस पत्रमा लेष्या बमोजिमको सरजांम कति नघटाई सरजाम दि. सदार्वत चलाइदिनु. यस गुठिका अषत्त्यारिले पनि. लेष्या वमोजिमको षानगि षाइ. नित्य सदावर्तका टहल

मा रुजु रहि सदावर्तका घरमा राति पालासित. उठि वस्नु यस काममा रहन्यालाई. झारा वेठ् वेगार घाउनी पद्याउनी सांउंन्या फागु माफ गरि वबस्याको छ. पनगीदेषि बढता. सदावर्तका जगामा अषत्त्यारि टहलुवा

अरु जो कोहिले. लोभ पाप गर्ला. तसलाई पंच महापातक - - १ को कुदृष्टि होला. जे लेष्या वमोजिम. सदावर्तको धर्म चलाउनमा पस्ला . तसलाई पंच महा जग्यको पुण्य र - - १ को कृपा. सुदृष्टि होला यो सदा

वर्त गुठिको षेत संकल्प हुंदा संकल्प वाक्य पढन्या - - ३ पानी हालन्या जनरल अभि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मानसिं राना. सांध लाउन्या संधियार . थर घर भगीरथ पाडे लक्ष्मीध्वज पंत वीरभद्र वोहरा. यतषा टोलका

डंगोल. भागीवत व्राम्रण टोलको डंगोल मटेङ् कृष्ण धन्. किर्तिपुरका द्वाऱ्या भानारान्.द्वाऱ्या दत्त. उरानन्द जैसी सदरको मोहि नायेक. लछिंनर अग्निसिं. महान्यानाचिचा मोहि वाग्सिं . सिवनर झानारां

चिकढि वालकृष्ण. दिन्नर. पलिसंषर. लक्षिमन छिपा. सिव संकर. अमृत साल्मी राम नरसिं. कालिदास. धमनर. पुलचोक् वस्नया भान्नारान. काठमाडौको ज्यूनर. दयानरसिं विन्नारान् पागा वश्न्या हाकु धि

र्जनरर्सि. महत्तसिं. पलिसंकर . धन र

तपसिल

षेत ४।० का उवजनी नगदी ज्मा मोहर रूपैयाँ - २४१ /।।। ३

धानमुरि १४४ ।१४ ।२ मध्ये सदावर्त दिनाके धान मुरि १ । के फलुवा चावल पाथि ।९ के दरले चावल मुरि २७।० को धान

मुरि ६० । ० मिन्हा गरि वाकि धान मुरि ८४।१४।२ के दर पाथि । १० का भावले मोहर रूपैया - - - - - १६९।//।।।१

गहु मुरि १४ । १५ को दर पाथि । ६ भावले मोहर रूपैया - ४९//।।।२

घ्यू षानीको मोहर रूपैयाँ - - - १६। . ।

दारुवाको मोहर रूपैया - - - ६ ।

ते मध्ये नगदि षर्च ज्मा पैसा रूपैया - - ३०० ।//।।१

रोजिन्दा दिन १ को जना ११ के।//। ३ महिना १ को जना ३३० को जना के - १३।।। //।।३

वर्ष १ को जना - - - - ३९६० के १६७ ///।

फलुवा चावल - । १ । ३ के × - फलुवा चावल मुरि २ । १।२ के फलुवा चावल मुरि - - - - २४ । १५ के ×

घ्यूं तोला - ११ के उ/ घ्यूं तोला - ३३० के १ ।। //।३ घ्यूं तोला - ३९६० के - - - - - - २२ ।।। /।

नुन तोला -११ के उ । । ३ नुन तोला - ३३० के १ ।. ।। २ नुन तोला - ३९६० के - - - - - - १५। ///।।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दाल माना -।.।२ ।२ दाल पाथि - ८ ।२ के २ ॥ / । दाल मुरि - ४४।१९ के

- - - - ३०॥।///

षुसानि पात वेसारके - उ ॥ ३ षुर्सानि पात वेसार के १।.॥ षुर्सानि पात् वेसारके

- - - - १५।///॥

दारुवाके - उ //॥। दारुवाके - ५ //॥ दारुवाके - ६१॥।//

पैसा - ऽ। के हंडी ३ का दरले हंडी ११ के ऽ ॥। ३ पैसा ऽ । के हंडी ३ का दरले

हंडी ३३० के - १ ॥ ///॥ पैसा ऽ। के हंडी ३ का दरले हंडी - ३९६० के २०॥//

सिवरात्रीमा आउन्या फकिर फकडा गैह्र जना ३६० के - १५ ///।१

चावल मुरि - २ ।५ के × नुन तोला ३६० के १। //॥ षुर्सानी पात वेसारके १ ।//॥

घ्यूं तोला ३६० के २/।१ दाल पाथि । ९ के २॥।/दारुवा ३६० के - ५॥//

पैसा उ.। के हंडी गोटा ३ का दरले हंडी ३६० के - - १॥। //

कारिन्दा जना - - - - ५ के ११८

गुठिया १ के रूपैया - - - ५०

वहिदार १ के रूपैया - - - १८

सिधा सरजाम गर्न्या जना २ को रूपैया- - ४०

मोहि नाइक्या १ के रूपैया - - १०

वाकि रूपैया- - - - ॥। ///॥।२

स्वदत्ताम् परदत्ताम्वा यो हरे द्वै वसुन्धराम् ॥ षष्ठि वर्ष सवश्राणि विष्टायां जायते कृमि : ॥ १ ॥ इति सम्वत १९०४ साल मिति आश्विन शुदि २ रोज २ शुभम् - - -

विषय : श्री ५ सुरेन्द्र विक्रम शाहबाट चतुर्भुज तेवारीलाई ग्रहणमा जग्गा दान गरिवक्सेको ।

लगत सं. १९ मिति १९०४ माघशुदि ५ रोज ४

श्रीदुर्गाज्यू

श्री चन्द्र	श्री ५ वुवाज्यू	श्री भगवति
१	२	२

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराज

सुरेन्द्र विक्रम साह वहादूर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् - - -

आगे. चतुरभुज तिवारिके सम्वत १८९३ साल मिति आश्विन शुदि १५ रोज ५ का

दिन - - १ ग्रहणमा - - २ का वाहुलिवाट संकल्प भया

को षेत मुरि ।२५ औ यहि साल मिति चैत्र शुदि १५ रोज ५ का दिन - - १ ग्रहणमा

- - २ का वाहुलिवाट संकल्प भयाको षेत मुरि ।५

संम्वत १८९४ साल मिति आश्विन शुनि १५ रोज ६ का दिन -- १ ग्रहणमा --२ का वाहुलिवाट संकल्प भयाको षेत मुरि ।४० ताम्रा वावा संष नारायण तिवारिलाई विर्ता वक्सनु भै. तस्को सरह वमोजिम घडयारि स्मेत. सांध लागि वि

र्ता गरि वक्स्याको मोहर हाम्रा वर्ष १९ का उमेर हुंदा ताम्वापत्र गरिवक्स्यौं काठमाडौका अमल मध्ये. भगवति केव मुगल षेत मुरि । २ तस्को सांध पू

र्व - - ३ वारिको पर्षाल सांध लुहकील. दक्षिण. पश्चिम. प्रजाका सुना षेतको आलि सांध लुहकील. उत्तर. रैकर वाफ्रो सांध लुहकील. दफे. विषुहिटि

वगर षेत मुरि ।२० तस्को सांध पूर्व प्रजाका. सुना षेतको र. रैकर षेतको आली कालिमाटि षोलाको ढिक सांध लुहकील. दक्षिण. निजका

पुराना. विर्ता षेतको र. रैकर षेतको आलि सांध लहुकील. पश्चिम. प्रजाका सुना षेतको आलि. र मुल वाटाको डिल. सांध लुहकिल. उत्तर. षोला

को ढिक सांध लुहकील. दफे चुंदेथौ . षेत मुरि ।१।५ तस्को सांध पूर्व. दक्षिण. प्रजाका सुना षेतको आलि सांध लुहकील. पश्चिम मुल वाटाका डिल सांध लुह

कील. उत्तर. रैकर षेतको आलि सांध लुहकिल. दफे वलवु षेत मुरि । २ तस्को सांध पूर्व प्रजाका सुना षेतको आलि सांध लुहकील दक्षिण नीजका पु

राना विर्ता षेतको आलि सांध लुहकील. पश्चिम. उत्तर. रैकर षेतको आलि सांध. लुहकील. दफे वलषु वगर षेत मुरि ।२ तस्को सांध पूर्व. रैकर

षेतको आलि सांध लुहकील. दक्षिण वलषु षोलाको ढिक सांध लुहकील. पश्चिम. नीजका पुराना विर्ता षेतको आलि सांध लुहकील उत्तर

रैकर षेतको आलि सांध लुहकील. दफे किपुमुगल. षेत मुरि ।२ तस्को सांध पूर्व. दक्षिण . रैकर षेतको आलि सांध लुहकील. पश्चिम.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रजाका सुना षेतको आलि सांध लुहकील. उत्तर रैकर षेतको आलि सांध लुहकील दफे न्हैपंपा षेत मुरि । ८ तस्को सांध पूर्व रैक

र षेतको आलि सांध लुहकील दक्षिण वलषु षोलाको ढिक. सांध लुहकील पश्चिम. प्रजाको . सुना षेतको आलि सांध लुहकील. उत्तर. रै

कर षेतको आलि सांध लुहकील. दफे ल्यापाको षेत मुरि ।२।५ तस्को सांध पूर्व दक्षिण. रैकर षेतको आलि सांध लुहकील पश्चिम. उत्तर

कुलाको डिल सांध लुहकील. दफे . तिचडो षेत मुरि ।५।६।५।४ तस्को सांध पूर्व. प्रजाको सुना षेतको आलि सांध लुहकील. दक्षिण. पश्चिम. रैकर

षेतको आलि. सांध लुहकील. उत्तर. प्रजाका सुना षेतको आलि सांध लुहकील. यति सवै सिमाना भित्र षेत मुरि ।४० घडचारि पाषो मुरि

आठको साटो पानी षेत दिंदा, डेढो डेढो घटाई मुरि ।५। ६।५।४ ज्मा षेत घडयारि मुरि ४५। ६ ।५ ।४ विर्ता जानी संतान दर संतान पर्थ्यंत परम सुष भो

ग्य गर यो विर्ता संकल्प हुंदा संकल्प वाक्य पढन्या प्रोहित. रघुनाथ अर्याल. पानी हालन्या काजि दल भंजन पांडे सांध लाउन्या. सधिया

थर घर जयदेव पंथ श्री हर्क अर्ज्याल विष्णुदत्त षनाल. काठमाडौ ववहाटोलको डंगोल नाइक्या दानपति. व्राम्नण टोलको दगो

ल वलभद्र. डंगोल. टुइसिं. सदरको मोहि नाइक्या जश्राँ जमादार वांकावीर वश्न्यात. सिपाहि भोटु षत्रि वाग्सि गुरुं धनविर गुरुं जस मर्द्दन

षडका अभिमान. घर्ति डम्वर थापा. भला मानिस. वलभद्र डिठा. वैजनाथ वास्कोटा रामकृष्ण .जगतसिं वावुनाथ कुंवर फकि

रा. गुदरि कुवर. मुरलिधर कासिनाथ पाडे सिवु घिमिऱ्या . इछाराम पाडे. पदं घिमिऱ्या .शुदर्शन कुवर. विर्तवारले कीलाभन्दा

अर्घ्यालो नचापनु विना तक्सीर जवद नगर्नु. जो यस वन्देजमा रहोइन. सो यस श्लोकमा भन्याको पातकी होला स्वदत्ताम्परदत्ता

म्वा यो हरे द्वै वसुन्धराम् ॥ षष्टि वर्ष सहश्राणी विष्टायां जायते कृमि : ॥१ ॥ इति सम्वत १९०४ साल मिति माघ शुदि ५ रोज ४ .शुभम् - - -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय : श्री ५ सुरेन्द्र विक्रम शाहबाट चतुर्भुज तेवारीलाई ग्रहणमा जग्गा दान गरिवक्सेको ।

लगत सं. २० मिति १९०४ माघ शुदि ५ रोज ४

श्रीदुर्गाज्यू

श्री चन्द्र	श्री ५ वुवाज्यू	श्री ज्युज्युवज्यायु	श्रविष्णुमति
१	२	३	४

स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि नर नारायणेत्त्यादि विविध विरूदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज

श्री श्री श्री महाराज सुरेन्द्र विक्रम साह वहादूर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् - - -

आगे. चतुरभुज तिवारिके सम्वत १८७६ साल मिति आश्विन शुदि १५ रोज १ का दिन - - १ ग्रहणमा - - २

का वाहुलिवाट संकल्प भयाको षेत मध्ये षेत मुरि ।५ औ ये दिनें - - १ ग्रहणमा - - ३ का वाहुलिवाट संक

ल्प भयाको षेत मध्ये षेत मुरि ।५ औ यसै साल मिति चैत्रसुदि १५ रोज ४ का दिन - - १ ग्रहणमा - - का वा

हुलिवाट संकल्प भयाको षेत मध्ये षेतमुरित । १० तिनैपटक संकल्प भयाको ज्मा षेत मुरि २० तम्रा वावा संष नारा

यण. तेवारिलाई विर्ता वक्सनु भै. तस्को सरह वमोजिम. घडयारि स्मेत साँध लागि ७८ साल मिति आषाडवदि ४ रोज ३

का मितिमा - - २ वाट विर्ता गरि वक्स्याँको . मोहर आज हाम्रा वर्ष १९ का उमेर हुंदा, ताम्वापत्र गरिवक्स्यौं काठ

माडौंका अमल मध्ये. किपुमुगल वाभ्फो मुरि ।८ तस्को साँध पूर्व प्रजाका. सुना षेतको आलि सांध. लुहकील. दक्षिण वलषु षो

लाको. ढीक साँध लुहकील. पश्चिम वलषु षोलाको साँध लुहकील. उत्तर रैकर. प्रजाको सुना षेतको ढिक साँध लुह

कील. दफे किपुमुगल षेत मुरि ।५ तस्को साँध. पूर्व रैकरको ढीक. साँध लुहकील दक्षिण वलषु षोलाको डील साँध

लुहकील. पश्चिम मुल वाटाको र. वलषु षोलाको आलि साँध लुहकील. उत्तर रैकर षेतको. आलि साँध लुहकील. औ

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तेषुह षेत मुरि ।११ तस्को साँध पूर्व. रैकर दील साँध लुहकील. दक्षिण - - ४ षोलोको डील साँध लुहकील पश्चिम अै

जं. षोलाको डील साँध लुहकील. उत्तर रैकर षेतको आलि साँध लुहकील. यति सबै सिमाना भित्र षेत मुरि ।२०

घडयारि मुरि ।४ सव ज्मा षेत घडयारि मुरि । २४ विर्ता जानी संतान पर संतान पर्थ्य ंत परम सुष भोग्य गर. यो विर्ता संकल्प हुंदा संकल्प वाक्य

पह्रन्या प्रोहित रघुनाथ पण्डित अर्ज्याल. पानी हालन्या कर्णेल. रणवीरसिं थापा. साँध लाउन्या संधियार .

मेघनाथ पाण्डे. वंसवीर राना. धर्मानन्द पाध्या दारोगा रमाकात घिमिरया दारोगा दिनानाथ घिमिऱ्या रामु पाध्या ष

नाल्. हरिवल घिमिऱ्या टेषु दोभान वस्न्या नाराँ ज्यापू. व्राह्मण टोलको पाँडौ ज्यापू. डगोल नायेक. व्राह्मण टोलका

षतंवो वाहाल टोलको मट्याङ्ग. मोहि नायेक हेमन्तसिं. मजिपाटोलको भागीचा. यलाछे टोलको घंतसि पाटनको

नकवहि टोलको. प्रिथ्वीमानसिं. मषन टोलको तेजनाराँ. चिकंमुगु टोलको रत्न. विर्तवारले किलाभन्दा अघ्र्यालो

नचाप्नु विना तक्सीर जवद नगर्नु. जो यस वन्देजमा रहैन. सो यस श्लोकमा . भन्याको पातकी होला. स्वदत्तां पर

दत्तां वा. यो हरे द्वै वसुन्धराम्. षष्टि वर्ष सहश्राणी विष्टायाँ जयाते कृति : इति सम्वत् १९०४ साल मिति माघ

शुदि ५ रोज ४ शुभम् ....

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Historic Significance of SIDDHAGNI KOTYAHUTI DEVALA PRATISTHA

(Nyatapola Temple construction work and consecration functions)

✍ **Dr. Janak Lal Vaidya**

Introduction

This manuscript entitled **SIDDHAGNI KOTYAHUTI DEVALA PRATISTHA** (MS No. 1/1115, Reel No. A 249/5), preserved at the National Archives, outwardly look as a consecration ritual text but luckily it contains detailed records of expenditures and other related informations like the lists of participating persons, list of construction materials consecration ' functions of the famous Nyatapolala Dega: of Taumadhi Tole, Bhaktapur. The temple is a gift of entuhsiastic donation by king Buhpatindra Malla and the joint efforts of the public. For 287 years and more, the temple, unaffected by devastating earth-quakes and seasonly rain and storm, is standing uptill now as the glorious emblem of unity and banner of Nepalese architecture amongst cluster of tile roofed houses. The temple was constructed amidst Kotyahuti yajna and other rituals at every stage of construction works.

The manuscript, written in Newari script on yellow Nepalese paper, 12 x46.5 cm in size, nine lines in a page, has 1-264 leaves. Folios on wards 264 (b) are missing. Some folios are ink stained, some others are damaged by rats. Except these, all the rest are in good condition. Folios 71 (b)-76 (a) only are written column-wide, whereas the rest all are written from left to right.

Historical significance

Ramayana (MS No. 1/301 Reel No. B 295/1 is a manuscript written by Dukhi Bharo. He was a contemporary of king Bhupatindra Malla. In this manuscript a reference is made of Pulako chen Nani, the parental residence of Dukhi Bharo. He had noted in the colophon of **RAMAYANA** that his ancestral house, located at Pulko chen, was seized for the purpose of constructing Natapolala temple. The manuscript **SIDDHAGNI KOTYAHUTI DEVALIA PRATISTHA** has mentioned (folio 256) that the famous Nyatapola temple was constructed after demolishing Natapula. Thus it is clear that the Nyatapola temple

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

was constructed at the same spot and possibly in the old Natapula structure. We can see four miniature temples standing at the foot of the temle in four quarters the east, the south, the west and the north.

2. The manuscript gives the information about the number of soldiers (folios 30, 151-152, 157-158) mobilised in construction and consecration works of Nyatapola temple. We see 23 groups of these soldiers. Of them, `Raja Phanda' had 200 soldiers. The other 22 groups consist less number of soldiers. They were under the control of some commanding heads recognised as 'Mohan Bhati', 'Haku Dharbva', 'Cautara' etc. This is very interesting, rare and first hand important data of soliders of Bhaktapur kingdom during the 18th century A.D.

3. This manuscript has enlisted numbers of contemporary inhabitants of 26 Tvara localities of Bhaktapur and its neighbouring villages Bhota, Panati, Sana, Nala, Dhulikhela, Thimi, Nakadesa, Bude, Caukvata. We see professional caste names of Newars and Khasa Pances. For the time being, we may admit these datas as the reliable source of the then population data.

4. By studying this manuscript we are in a position to know that 'by the time when the Nyata pola temple was under construction, Kotya huti H ma and consecration rites were functioning the relations in the two kingdoms of Bhaktapur and Kantipur were not in good term with each other. A careful observation of the manuscript, we can see neighbouring villages viz. Bhota, Nala, Panati, Thimi, Nakadesa, Bude, Sana, Khampu and Dhalikhela, Lalitpur kingdom and hilly regions were participating actively and were having pretty joyful share in the functions. The then Lalitpur king (name not mentioned) was the chief guest during three functions Agnisthapana of Kotyahuti Jajra, pinnacle fitting of the temple and consecration function of the temple. There were Seva—ku, Betali and cash offerings, dance and musical parties, construction materials and workers supplied to Bhaktapur from those places. Lalitpur Brahmins are also to be seen in the manuscript. We see khasa pancas of neighbouring hilly regions of Nepal Valley also participating in the functions. But nowhere in the manuscript we see any reference of any kind of such participation from the king and contemporary local public of the Kantipur kingdom. This is an evidence of the fact that medieval kings and people of Nepal valley engaged themselves in constructive activities and religious per formances forgetting any hostilities arising on some political ground at any period. They hardly exhaled such hostility in such constructive and

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

religious functions except on one manuscript Vahi (1 / 1696)770, B 515/24, NS 877, King Jaya Prakasha Malla's time) explored recently by me. An event nothing of historic significance contained in that vahi manuscript states that during consecration function of newly constructed building dedicated to living goddess Kumari of Kantipur name of gods from Lalitpur was invited whereas all gods and goddesses of Kantipur and five Ajaju Devas of Bhaktapur were invited.

5. The manuscript throws lights on the fact that the kingdom of Nepal Valley (specially Bhaktapur) of 18th century A.D. had good relation with Khasa of nearby hilly regions of Nepal.

6. The manuscript, is itself, a sketch, outlines the history of construction of Nyata pola temple. Our curiosity are stirred by this manuscript as to exploring further more manuscripts of this type concerning construction works of other famous temples of Nepal.

Economic significance

1. This manuscript is of great value for research study of economic conditions of Bhaktapur kingdom during the period of Bhupatindra Malla. It contains a lot of first hand datas not published so far of wage rates of different workers of construction works (folios 190-200, 212-214, 227-238); list of different workers employed for different phase of construction works of the temple; price of construction materials such as bricks-tiles, roof tiles, metals (folios 147-161, 188, 260. . . .); price of goats, buffaloes, hogs and ether daily necessaries (folios 58, 163-164, 192); price of horses (folio 78 b); systems of wages paying in term of grain and Baya (advance payment); barter exchange system of grain etc. generally, price of local agricultural products such as paddy, wheat, barley etc. price of of commodities, by then, was generally stable.

2. By studying this manuscript we know that in 18th century A.D. Nepal Valley and its neighbouring villages were rich in construction materials such as wood, stone, line, and metals. They had enough such materials for sale and dispatching in aid to neighbouring places in tunes of need. Contents of Seva Ku sent from neighbouring villages and hilly regions show that those places were specialised in productions of particular crops and commodities. Some imported spices were contained only in Sevaku dispatched from Lalitpur.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

3. Imported goods such as gold, silver, bronze, copper etc were costly in comparison to other goods of local products. Even then, pinnacle of the temples were gilted; gold coins were minted to mark the auspicious consecrefunctions; one tola pieces of gold were offered as gift to nine authorities and silver bangles (weighing 22 tclas) were offered to heads of workers (folios 74, 76, 78).

4. By then, money had high purchasing power (Mo tan 1 has power to purchase 1700-3000 bricks). Market price of commodities and services of workers generally were not subject to frequent changes. The kingdom and the surrounding villages were self—sufficient in their own respective local agricultural products. Domestic industries such as pottery, gold—smith, black—smith, oil making, dairy products, brick—baking were having their own hay day. Even though the cost of comodities and rates of wages of services were very cheap, no such commodites and services was accepted free of cost or wages.

5. Baya (advance pay) were paid to the traders and workers when some commodites or essential materials or services are ordered or immediately after arrival of those materials or services. The workers and traders, in addition to cost of commodities supplied in or wages for the services, were either gifted, feasted, or offered share of Moksir (=edible spice) or sweet bread or buffalo meat.

6. Ready made commodities and construction materials were not available by that time. To construct a building or a temple for brick ane brick—tiles kumhalas, Avalas and mhoyas were employed for some .period of time. They were provided with food and drink provisions and basic raw materials for baking bricks similar were the cases of iron goods, wind-belts, pinnacle making.

7. Labourers were available easily and at very cheap rate of wage. Labourers such as mhoya, kasala, salmi were employed in demolishing old buildings, carrying wood, stone and such other materials.

8. There was divisions of labour or specialisation of jobs. Such divisions of job or specialisations of professions also determine social and economic status of a particular worker. We mark such differences in Haku jya yaka kumhala (potters making black earthen pots unbaked) and Siyu jya yaka kumhala (potters making red baked earthen pots) in the manuscript. Workers of lower status were paid wages in terms of food grain. Gold smiths, stone workers, and roofers received higher rate of wages than other workers. A child worker was paid half the rate of wages of an adult worker.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

9. By that time, priests of certain places were expert in conducting certain parts of consecration and vali offering ritual functions. The manuscript contains the list of Brahmin priests of Bhaktapur and Lalitpur but no Joshi (astrologers) and Acats (Karmacaryas conducting tantric rites of vali offering) of Lalitpur appear in the manuscript. This indicates that Bhaktapur was self-sufficient in these lines of priestly jobs. Similarly, no gold-smiths, iron-smiths, kumhala, Bala, gatha, Ayala, Tavata of other places are to be seen enlisted in the manuscript.

Cultural significance

1. Despite the absence of descriptions of music (vocal and instrumental dapha Bhajan) and dance performances during kotya huti yajna and consecration function of Nyata pola temple we can know, with the help pf bare lists of dance, drama and pastar alone, that during such auspicious occasions classical dances based on puran classics were staged. Such dances, dramas and drama performances were indispensable constituent parts of Nepalese culture. Such programmes created atmosphere of devotion and faith on deity, loyalty to the king, entertainment and encouragement for the local public and attending guests.

People of all sectors, of all walk of life, professions, religion and faith were whole-heartedly participating actively and enthusiastically both in construction works and consecration functions of the Nyatapola temple.

3. Devotion to deity and mother country, loyalty to the ruling noble king, unity and mutual cooperation among the people were the main spirit inherent in Nepalese life of 18th century Nepal Valley. These spirit kept both the king and the public in active mood all the year round. In times of national construction works and religious functions Nepalese people worked together, entertained together, enjoyed sweet tastes of feasting and merriments together. Culture, religion and construction works vitalised Nepalese life by then. The manuscript is efficient in exihibiting these facts through lists alone.

4. Hospitability also was one of feature of Nepalese culture. Thousands of workers, guests and priests from every nook and corner of the kingdom and surrounding villages (excepting those of Kantipur) were received and feasted as far as the then Bhaktapur king and his people and authorities could afford to do.

5. Sending Seva—ku one of essential duty—bound cooperation of neighbouring state or villages to the functioning kingdom state Bhaktapur also was the part of cultural life of Nepal valley. Seva—ku helped promoting unification among neighbouring villages and kingdom states in practice.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

6. People of various castes and profession (42 castes) we come across in the lists contained in this manuscript. To enumerate some of these are

Salmi	Gatha (?)	Kumhara	(Siyu jya yaka and haku jya yaka i.e. baked and unbaked earthern pot makers)	
Naya (butcher)	Bampuka jugi (sweeper)	Kurula	Tati (?)	Katara(?)
Camar	Kahara puva	Kanpbatta jogi	Sopni (?)	Nau (barber)
Suskara	Madhe Kalmi (confectioners)	Puna (painter/	Ranjitka/richipa (dyer)	Bande (tailor) wine maker)
Taksari	Kalaka (?) (minter)	Tatali (?) (Shoe maker)	Satki	Ponga puva
Vairagi	Rahuto (?)	Bhin Baji lhuva (rice pounder)		Cho jya yaka
Dhun jya yaka	Patsila (?)	Wasa: jya yaka (incense makes)	Duwala	Mahana (medicine producer)
Dhobiya	Damayin	Sanyasi	Ghavari/Gharavari etc.	

Such diversity of tribes and traditional profession based castes played the role of unity among one another in times of religious functions. 'Unity in diversity' - the main voice and spirit of Nepalese culture is reflected well in this manuscript.

Technical significance

Thya Saphu and vahi manuscripts of Nepal Bhasa contain abundant lists of religious and ritual functions and materials needed for them. But lists of construction works of national and international values, materials needed for such construction works, tools and basic raw materials, wages payment processes, rates of wages of construction workers etc of medieval Nepal are very rarely explored so far. The manuscript, in hand however, presents before us some of above mentioned technical dates - temple construction workers such as mhoya, pami, avara, kumhala, sikalmi, gatha, bata, lohakalmi, nakalmi; rates of their wages and baya, ways of counting and recording their working days; basic raw materials such as timber, stone, bricks; measurements of windows fitted and number of wind-belles fitted; weights and cost of basic metals used in

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

making pinnacle of the temple Nyata polala. These are very interesting first hand datas of construction work.

Administrative significance

This manuscript exhibits to some extent administrative works (relating to construction works and ritual functions and financial supports only) of 18th century Bhaktapur kingdom state. We see in it long lists of 'Citayaka' (i.e. supervising in-charges) of all sections of construction and ritual functions. Recorders, account keepers, night invigilators, kotya huti yajna rites, lodging rites, kuth-provisions for different dance and musical parties, receivers cum incharges of Seva-ku, allocation of worship, construction and feasting materials etc. All of these works were conducted smoothly.

Sources of cash money and basic materials

Sources of money spent both in construction works and religious functions of Nyata pola temple are refered in many contexts in the manuscript which read **'DAMA PRASANNA JULA SRI SRI JUJUNA'** (that means the king granted cash money), **'DAMA PIPHONA** (that means requested for), **'SRI SRI TALEJUYA'** (that means cash money received from treasury of goddess Taleju), **VAMSIDHARA YAKE KAYA** (that means cash-money received from Vamisidhara). These clearly suggest sources of cash-money spent in construction and consecration works of the Nyata polala temple. Seva ku and coopting aids of worship materials, feasting materials and construction materials were received from neighbouring villages, kingdom state, hilly regions and local public of both Bhaktapur and Lalitpur.

Programmes

The manuscript includes, at the very beginning, the list of date of various programmes of construction and function works of Nyata polala temple. All of those programmes can be classified as programmes of (a) construction works (b) kotya-huti yajna and consecration rites and (c) rejoining, feasting etc. We see earlier date of money grants for the construction work NS 822 Kartik Vadi 1 and Bhu sodhana (i.e. purification of construction site) was sanctified on NS 822 Pausa Vadi 12 From colophon texts of a manuscript in Nepal Bhasa the RAMAYANA (B 295/1, I 301, NS 819-829, Folio 606) by Dukhi Bharo we can the constructions of Nyata polala temple and compensation thereof also were cleared by NS 819. Programmes of basic and priliminary works lasting for long duration such as wood works, baking of bricks, iron works, making of pinnacles, collections of wood stone etc were started as earlier as from Kartik Vadi 1 NS 822. Main construction works of Nyata polala temple building advanced on in due speed step by step starting from Pada Sthapana on NS 811 Magh Sudi 15, Duvala Sthapana (installing

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

door frame on NS 822 Phagun Vadi 6, Mita sona (installing capital), Nirala cha (installing beam), Jhyala chuya (fitting windows of 1st to 5th storeys), culika cha (fitting finial), Avana ce ya (roofing 5th to 1st tier roofs in order. These works were sanctified by consecretional and tantric rituals at every stage. Main function of kotyahuti yajna was started on and from NS 822 Jyesth Sudi 9 Sunday for 48 days. There were various programmes of rejoining such as fluttering of Betali, dances and music and feasting. These programmes created joyful and encouraging atmosphere at the time of construction works of the Nyata polala temple.

Concluding remarks

The manuscript thus impresses us, on the one hand, by setting noble example of mobilising the local people and neighbouring public in noble deeds of construction of national glory and on the otherhand, by setting inspiring example of mutual cooperation among people; loyalty to the noble king, devotion to deity and country. When we think of huge amount of investments in cash, kind and services in the construction and consecration functions of Nyata polala temple in NS 822-823. It is transparently clear that preservation, timely repair and maintainance works of the famous temple Nyatapolala and its surrounding monument areas are 'a must duty' of HMG of Nepal, local people and lovers of arts all over the world of today and times to come ahead. One for all and all for one' spirit is well reflected in the activity of the king, neighbouring king, local people and khasa panca. We mark this spirit while going through this manuscript.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

The Tibetan Section of the Nepal-German Manuscript Preservation Project (NGMPP): Activities and Plans (1990/1991)

✍ *Franz-Karl Ehrhard*

I. Activities

Prior to the expiry date (15 February 1990) of the 4th phase of the agreement between His Majesty's Government of Nepal (Department of Archaeology) and the Deutsche Morgenlandische Gesellschaft the Tibetan Section of the NGMPP undertook three further expeditions. The target areas were Solu, South Mustang and Helambu. Thus the project plan drawn up in the spring of 1989 was adhered to in three cases.[1]

The result of the three expeditions was the filming of 921 manuscripts with a total of 38,925 folios. The most successful expedition was the one to Solu:

1. Junbesi (Solu region) - 30 April to 21 May 1989

   292 Mss. mit 17,977 fols.

   (Reel nos. L 222 - L 251)

2. Drumda/Thini (South Mustang region) - 23 October to 10 November 1989

   302 Mss. with 8,658 fols.

   (Reel nos. L 252 - L 268)

3. Kshaden/Sermathang (Helambu region) - 28 January to 8 February 1990

   327 Mss. with 12,290 fols.

   (Reel nos. L 269 - T, 2901

Besides these, two exploration tours were conducted to establish contacts for future exeditions. During them the team made inquiries in the Langthang valley as well as in the regions of Khumbu, Pharak and Solu, the latter being a repeat visit. A majority of the Tibetan-speaking regions not assigned the status of restricted area where thus traversed in the period covered by the report.

---

1. F.-K. Ehrhard, "The Tibetan Section of the Nepal-German Manuscript Preservation Project (NGMPP) Overview and Perspectives (1989)" in *Abhilekh*, no. 7 (V.S. 2046), p. 54.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Activity in the National Archives was devoted primarily to the refilming of the Tibetan collection. The filming of the 35-volume *rNying-ma rgyua-'bum* edition (13,900 folios) was completed in June 1989; this edition contains two additional volumes not found in any of the previously known ones. Interest in this collection has already been shown in America, in the form of anorder of copies of the microfilms (Dharma Publishing). The name *rNying-ma rgyud-bum* (Collected tantras of the Old School) designates one of the oldest text collections of Tibetan Buddhism. Early versions were compiled as far back as the 12th century, and new editions in the 15th and 17th centuries gave way to the currently authoritative edition by the master 'Jigs-med gling-pa (1729-1798).[2]

Up to February 1990, moreover, it was possible for the search for additional block prints and manuscripts in the National Archives that bad not previously been fimed by the Project to he continued. The texts that turned up were for the most part not contained in the two currently existing catalogues of the National Archive's Tibetan collection.[3]

In the following I give a brief overview of the newly filmed material; it h not a comprehensive catalogue, being intended, rather, to exemplify various classes of texts.

1. General religious literature

- *dPal 'khor to sdom pa Iha Inga'i mngon rtog (s)bde chen char beds,* 11 fols. (handwritten *dbu-med*)

  The author is sKal-bzang Thub-bstan `Jigs-med bstan-ya'i rgyalmtshan (dates unkown). The work deals with the spiritual and ritual practice of Cakrasamvara.

- *rGyal ba btsong kha pa chen poi mdzad pa'i'jam dbyangs mnyes par byed pa'i bstod sprin rgya mtsho,* 11 fols. (handwritten *dbu-med*)

  Religious encomiums to Manjusri written by the great master Tsong-kha-pa (1357-1419).

2. Medicine

---

2. Up to now there exists only one catalogue of this collection, in Japanese. See Kaneko Eiichi, *Ko Tantra Zenshu Kaidai Mokukuroku* (Descriptive catalogue of the rNying-ma rgyud-'bum), Tokyo 1982.

3 R. Kaschewsky, "Bercht uber eine literarische und buddhologische Sammelarbeit in Nepal 1968/69 (mit Anhangen uber Tibetica in Kathmandu und Gangtok)" in *Zentralasiatische Studien*, vol. 3 (1969), pp. 310-319; and F.-K. Ehrhard, "Tibetan Texts in the National Archives, Kathmandu" in *Journal of the Nepal Research Centre*, vol. 4 (1980), pp. 233-250.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

- *rGyud bzhi than thabs zhir zung gyis mkhas pa'i nyam(s) yig man ngag gi rab ldan phan bde'i rg a tshar phreng ba* 130 fols. (handwritten *dbu-med*)

  A supplementary volume to the basic text of Tibetan medicine, the Four-Tantras. The author is Gong-sman dKon-mchog phan-dar (16th cent.).

- *Man ngag yon tan rgyud kyi Than thabs zug rngu'i tsha gdung sel katpura dus min 'du zhags gcod pa'i ral gri* 243 fols. (block print) A text on Tibetan medicine composed by the prolific writer sDc-srid sangs-rgyas rgya-mtsho (1653-1705).

3. Biographical material

- *rJe btsun rdo rje 'chang dngos mi pham ngag dbang snyan grags dpal bzang po'i rnam par thar pa ngo mtshar rgya mtsho'i zlos gar,* 242 fols. (handwritten *dbu-med*)

  A beautifully written manuscript by Mi-pham Phun-tshogs shes-rab, the so-callen sTag-rtse sku-skye. It is a full-length biography of the lama's teacher, Mi-pham Ngag-dbang snyan-graps.

4. Rediscovered teachings (*gter-ma*)

- *Byang gter spyan ras gzigs skor,* 216 fols. (handwritten *dbu-med*) Different chapters dealing with the spiritual and ritual practice of Avalokitesvara Authors: Rig-'dzin rGod-ldem (1337-1408), Kun-skyong gling-pa (1408-1489), Rig-'dzin Padma 'phrin-las (1641-1717).

- *Thugs rje chen po gsang ba 'dus pa,* 383 fols. (block print)

  Another cycle relating to Mahakarunika, i.e. Avalokitesvara; the author is Ratna gling-pa (1403-1479).

5. Science

- *sNyan ngag me long gi dka''grel dbyangs can dgyes pa'i glu dbyangs,* 122 fols. (block print)

  A commentary of Dandin's *Kavyadarsa* by the 5th Dalai bLa-ma bLo-bzang rgya-mtsho (1617-82).

- *Bod kyi brda'i bye brag gsal bar byed pa ngag gi syron ma,* 26 fols. (block print)

  A work on Tibetan grammer written by the great scholar of the Sa-skya-pa school dPal-khang Lo-tsa-ba (16th cent.).

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

The third focus of activity of the Tibetan Section of the NGMPP is the filming of manuscripts at the Nepal Research Centre (NRC). There the work is concentrated on works that have been placed at the disposal of the Project by private individuals, or that the Project has been able to locate in Tibetan monasteries of the Kathmandu Valley. An example of the latter is the filming, during the reporting period, of the 13-volume collection *bLa ma dgongs pa 'dus pa of gTer-ston* Sangs-rgyas gling-pa (1340-1396). This collection was placed at the Project's disposal by the librarian of the monastery, Zhe-chen bsTan-gnyis dar-rgyas-gling; it had been brought from Tibet just a short time before by the monastery's abbot.

A not insbustantial portion of labour was devoted to the attempt to press forward with the construction of a microfilm house on the grounds of the National Archives. Such a separate storage facility would create the means of adequately housing the manuscripts, block prints and documents filmed in the past 20 years by the NGMPP and of preserving them for coming generations. The Tibetan-language material brought back by expeditions or given by the owners of private manuscripts to be filmed could then be provided security in a manner consistent with the purposes of the National Archives:

> "It may be remembered in this context that the vast populace of Nepal has still in its possession diverse manuscripts on a multiplicity of subjects, which it cherishes as private family heir-looms. In the larger national interests even these should ultimately find their way into the Rashtriya Abhilekhalaya.[4]

The work of the Project has proved its usefulness particularly in cases where distance from Kathmandu or reluctance to part with family treasures are operating factors; in such cases the manuscripts can at least be preserved in the form of microfilms. The results of the microfilm work of the Tibetan Section of the NGMPP in the year 1989 can be viewed in the title lists IX/1 and IX/2; also available as supplementary material are the logbooks of the expeditions to the regions of Solu and South Mustang.

II. Plans

Three further microfilm expeditions are planned for the period up to the autumn of 1991. As previous years have shown, one can reckon with an average of two expeditions per year. The target areas this time are Solu, Nubri and Langthang. For Solu a date was fixed with 'Khrul-zhig Rin – po – che, the abbot of the monastery *Thub-bstan chos-gling;* through the good offices of sPrul-sku O-rgyan, the about of the monastery *bKa'-rnying*

---

4. Ramesh Jung Thapa, *The Archives Movement and Nepal,* Kathmandu 1967. See in this respect also the *Archives Preservation Act, 1989* (published for the first time in *Nepal Rajpatra,* vol. 39, no. 37, 1989), Point' 7.1: "Any person, who has any Document having national importance' with a historical, religious, cultural, literary, financial or any other view may transfer such Documents to the National Archives for preservation in the form of national property.. "

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

bshad-sgrub-gling in Bodhnath, contact was made with a lama lineage in Nubri. As in the case of Nubri, a lama familiar with the region has also offered his services for the expedition to Langthang.

Further, an exploration tour is planned for the summer of 1991 to the southern region of Dolpo, an area that was opened up only recently to foreigners. A second exploration tour to the region of Helambu may possibly be undertaken.

Following the extension of the agreement between HMG Of Nepal and the DMG (Phase 5), which is expected shortly, the work in the National Archives can be resumed according to plan. In addition to the refilming of the Tibetan collection, new arrivals of Tibetan-language material should also receive attention; these the director of the National Archives has already approved for filming.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वर्णाकर्षणभैरवपूजा - प्रयोग

✍ बाबुकृष्ण ढकाल

यस नेपाल अधिराज्य हिन्दू राष्ट्रमा सनातनदेखि महर्षि, ऋषि, मुनिहरूले रचना गरिएका तथा वेदहरूमा वर्णित शास्त्रहरूमा आगमशास्त्र(तन्त्र) अति महत्त्वपूर्ण शास्त्र हो, जुन तन्त्रमा धर्म, अर्थ , काम, मोक्ष यी चार पुरुषार्थहरूको ठूलो स्थान रहन गएको छ। तन्त्र-शास्त्रमा उपासक, सिद्ध, साधकहरू आदिशक्ति स्वरूप शिव कार्यहरू सम्पन्न गरी प्रसिद्ध भएका छन्। कुनै सिद्धसाधक सात्विक कर्मको अनुष्ठान गरी उत्तम गति मोक्षपद पाउँछन्, भने कुनै राजसिक, धार्मिक कर्मको अनुष्ठान गरी विषय भोगविलासयुक्त स्वर्गपदमा रमाउन इच्छा गरी स्वर्गको पद प्राप्त गर्दछन्। त कुनै साधक तामसिक कर्म मारण, मोहन, उच्चाटन इन्द्रजाल आदि चमत्कारी कर्मको अनुष्ठान गरी भोग-विलासमा भुली दीन दुःखी प्राणीहरूलाई सताउन तत्पर भएका पनि हुन्छन्। त्यस्ता साधक अन्तमा अधोगतिमा प्राप्त हुन्छन्। तन्त्र-शास्त्रमा सबै कार्य सात्विक भावना लिएर कामना रहित (निस्कामना) कार्य गर्नाले संपूर्ण ऐश्वर्यकै प्राप्ति भई मोक्षपद प्राप्त हुन्छ।

तन्त्रशास्त्रका प्रवर्तक भगवान् शिववाट आदि शक्ति स्वरूपिणी पार्वतीलाई लोकको उपकार र कल्याणको निमित्त महाकाल-संहितामा र रुद्रयामल-तन्त्रमा दारिद्र्यरूपी भवसागरबकाट उत्रन सक्ने उपाय स्वरूप स्वर्णाकर्षण-भैरवको उपासना अनुष्ठान आदि कर्मको विधि बताउनु भएको छ।

त्यस्तै जगतजाननी माता अन्नपूर्णाको उपासना अनुष्ठानबाट क्षुधा(भोक) जन्य पीडा हटाउने अन्नको राशि प्राप्त गर्ने उपायहरू वर्णित गरिएका छन्। प्रस्तुत यस लेखमा जगदीश्वर शिवले दुःखी दरिद्री प्राणीहरूको उद्धारको लागि स्वर्णाकर्षण भैरवको रूपमा प्रकट भई आफ्ना भक्तहरूको मनोवाञ्छा पूर्ण गराई सुवर्ण र अन्नको राशि प्रदान गरिदिनु भएको वर्णन छ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वर्णाकर्षणभैरव - प्रयोग

ल.स.पं. ६१६६ रि.नं. A २५१ ।१२ विषय संख्या १४३१

गन्थकार ....। नेपाली कागज । देवनागरी लिपि । पङ्क्ति ८

आकार : १० × ४ । ग्रन्थ संख्या ६० । पत्र संख्या ४ । पूर्ण ।

अथ पूजा प्रयोग :

कर्ता शुद्धासनमुपविश्य आचम्य दीपं प्रज्ज्वाल्य कर्मपात्रं कृत्वा पवित्रं धारयित्वा आसनं संशोध्य आसनाधो जलादिन त्रिकोणं विलिख्य ऊँ ह्री ँ आधारशक्तिकमला शनाया नमः, इत्याधारशक्तिं संपूज्य तदुपरि अनुविघ्नताकारं कुशकम्वलाद्यान्यतमं., आसनमास्तीर्य जलमादाय पृथ्वीतियन्त्रस्य मेरु पृष्ठ ऋषिः कूर्मो देवता सुतलछन्द आसने विनियोगः । इति जलमुच्छ्रिज्य गन्धपुष्पाक्षतमादाय आसनाधः स्पृश्य- ऊँ पृथ्वी त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता । त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् । इति आधारशक्तिं संप्रार्थ्य ॐ भूर्भुवः स्वः इत्यासनं संप्रोक्ष्य तदुपरि प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा उपविश्य आसनं पूजयेत्, अनेन मन्त्रेण यथा - ॐ अनन्तासनाय नम : ॐ कूर्मासनाय नमः । ॐ विमलासनाय नमः । ॐ पद्मासनाय नमः । ॐ योगासनाय नम : । ॐ आधारशक्त्यै नमः । ॐ दुष्टविद्रावणनृसिंहासनाय नमः । मध्ये ॐ परम सुखाशनाय नम :।

इति, आसनं नत्वा अथ बाह्याभूतशुद्धि - ॐ अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमि संस्थिता । ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञता ॥ ॐ अपक्रामन्तु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशम् । सर्वेषामविरोधेन पूजा कर्म समारभे ॥ इति सर्षपं तिलान् विकीर्य, मातृकान्यासं, कृत्वा प्राणायामत्रयं विधाय प्रतिज्ञासंकल्पं कुर्यात् , देशकालौ स्मृत्वा पूर्वोक्तसंकल्पसिद्धिरस्तु, अद्यह अमुक गोत्र ......शर्माहं मम दारिद्रयनाशपूर्वक श्रीस्वर्णाकर्षण -भैरवप्रीतये निधिसिद्धि रससिद्धि स्वर्णसिद्धि प्राप्तये स्वर्णाकर्षण भैरवपुजनमहं करिस्ये, इति संकल्य. अर्घ्यं. संस्थाप्य, अर्घ्यं संपूज्य मूलमन्त्रेण मन्त्रं जपित्वा , मन्त्रो यथा -

दरिद्रैः साधकैः साध्यः स्वर्णाकर्षण भैरवः । ॐ ऐं क्लाँ क्लीँ क्लूँ ह्राँ ह्रीँ ह्रूँ सः वँ आपदुद्धारणाय अजामलवद्धाय लोकेश्वराय स्वर्णाकर्षणभैरवाय मम दारिद्रय विद्वेषणाय ॐ महाभैरवाय नमः, इति मूलमन्त्रः ।

ॐ अस्य श्रीस्वर्णाकर्षण - भैरव - मन्त्रस्य बह्मा ऋषि, स्त्रिष्टुप् छन्दः, हरिहर ब्रह्मात्मको देवता, ऐं वीजं, ह्रीँ कीलकँ स्वर्णाकर्षणभैरवप्रसादसिद्धये जपे विनियोगः । इति विनियोगं विधाय मूलेन प्राणायामत्रयं विधाय कराङ्गन्यासं कुर्यात्, - ॐ अङ्गुष्टाभ्यां नमः, ॐ ऐँ तर्जनीभ्यां नमः । ॐ क्लाँ ह्राँ मध्यमाभ्यां वषट् । ॐ क्लीँ ह्रीँ अनामिकाभ्यां हूँ । ॐ क्लूँ ह्रूँ कनिष्टकाम्यां वौषट् । ॐ सः करतलककरपृष्टाभ्यां फट् ॥ हृदयादिन्यासः । ॐ आपुदुद्वारणाय हृदयाय नमः, अजामलवद्धाय शिरसे

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वाहा, ॐ लोकेश्वरायक शिखायै वषट्, ॐ स्वर्णाकर्षणभैरवाय कवचाय हुम्, ॐ मम दारियविद्वेषणाय नेत्रत्रयाय वौषट्, ॐ श्रीमहाभैरवाय नम अस्त्राय फट् ॥

ध्यानम्: -

पीतवर्णं चतुर्वाहुं त्रिनेत्रं पीतवाससम् ,

अक्षयस्वर्णमाणिक्यां तडिद्द्युतपात्रकम् ॥

आभिलाढचं महावाहुं चामरं तोमरं करैः ।

सततं चिन्तयेद्देवं भैरवं सर्वसद्धिदम् ॥

ऋणं न जायते तस्य धनं शीघ्रमवाप्नुयात् ॥

(पहेंलो वर्ण भएका, चार हात, तीन आँखा, पहेंलो वस्त्र धारण गर्ने, कहिल्यै नाश नहुनें, सुन र माणिक रत्न बिजुलीको जस्तो चहकिलो पूर्णपात्र लिने, अत्यन्त सून्दर ठूला हात भएका, चामर र तोमर नाम अस्त्र हातमा लिएका, हरबखत संपूर्ण वस्तु दिने यस्ता भैरवदेवतालाई चिन्तन गरेमा त्यसको ऋण हुँदैन , धन चांडै नै पाउँदछ ।

अस्य पूजनयन्त्र (यो भैरवको पूजा गरिने यन्त्र) ।

त्रिकोणं चाथ षट्कोणं द्विरष्टदलसंयुतम् । वृत्तत्रयं चतुर्द्वारं मध्ये विन्दु समालिखेत् ॥

(यन्त्रचित्र तल दिइएको छ ।)

ततः आवरणपूजां कुर्यात् । आदौ अष्टाङ्गपूजनम्- ॐ आकाशाय नमः शिरसि, ॐ वायवे नमः मुखे, ॐ वन्धाय नमः वाह्वोः । ॐ केतनाय नमः हृदि, ॐ विश्वेश्वराय नमः उदरे, ॐ ब्रहाणे नमः कटचां, ॐ जनार्दनाय नमः जान्वोः , ॐ इन्द्राय नमः पादयोः , ततः अग्निकोणं, ईशानकोणं, नैऋत्यकोणं, वायव्यकोणं मध्यदिक्षुं च संपूज्य, ततः पूर्वादित श्चतुर्द्वारि - ॐ भूतप्रेतपिशाचेभ्यो नमः, ॐ असुरेभ्योः नमः । वृत्तत्रये - ॐ निधिसिद्धयै नमः, ॐ रससिद्वयै नमः , ॐ स्वर्णसिद्वयै नमः । यन्त्रस्य वहिरष्टदलेषु (यन्त्रको बाहिरी अष्ट दलमा) आदित्यादि नवग्रहपूजनम् - अन्तरष्टदलेषु (भित्री अष्टदलमा) ॐ ऐं ह्रीं ॐ श्रीं अँ आँ असिताङ्गभैरवाय नमः, आँ व्राम्ह्यै नमः, इँ रुरुभैरवाय नमः, ईँ माहेश्वर्यै नमः, ॐ चण्डभैरवाय नमः, ॐ कौमार्यै नमः ॥ ऋँ क्रोधभैरवाय नमः, ॠँ वैष्णव्यै नमः ॥ लृँ उन्मत्तभैरवाय नमः, लॄँ वाराहाँ नमः ॥ एँ कपालभैरवाय नमः, ऐँ इन्द्रायण्यै नमः ॥ ओँ भीषणभैरवाय नमः, औँ चामुण्डायै नमः । अँ संहारकभैरवाय नमः अः महालक्ष्म्यै नमः , ॥ षट्कोणे - ॐ आपदुद्धारणाय नमः । ॐ अजामलवद्धाय नमः । ॐ लोकेश्वरायन मः । ॐ स्वर्णाकर्षण भैरवाय नमः । ॐ मम दारिद्रचविद्वे षणाय नमः । ॐ श्रीमहाभैरवाय नमः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

(यन्त्र)

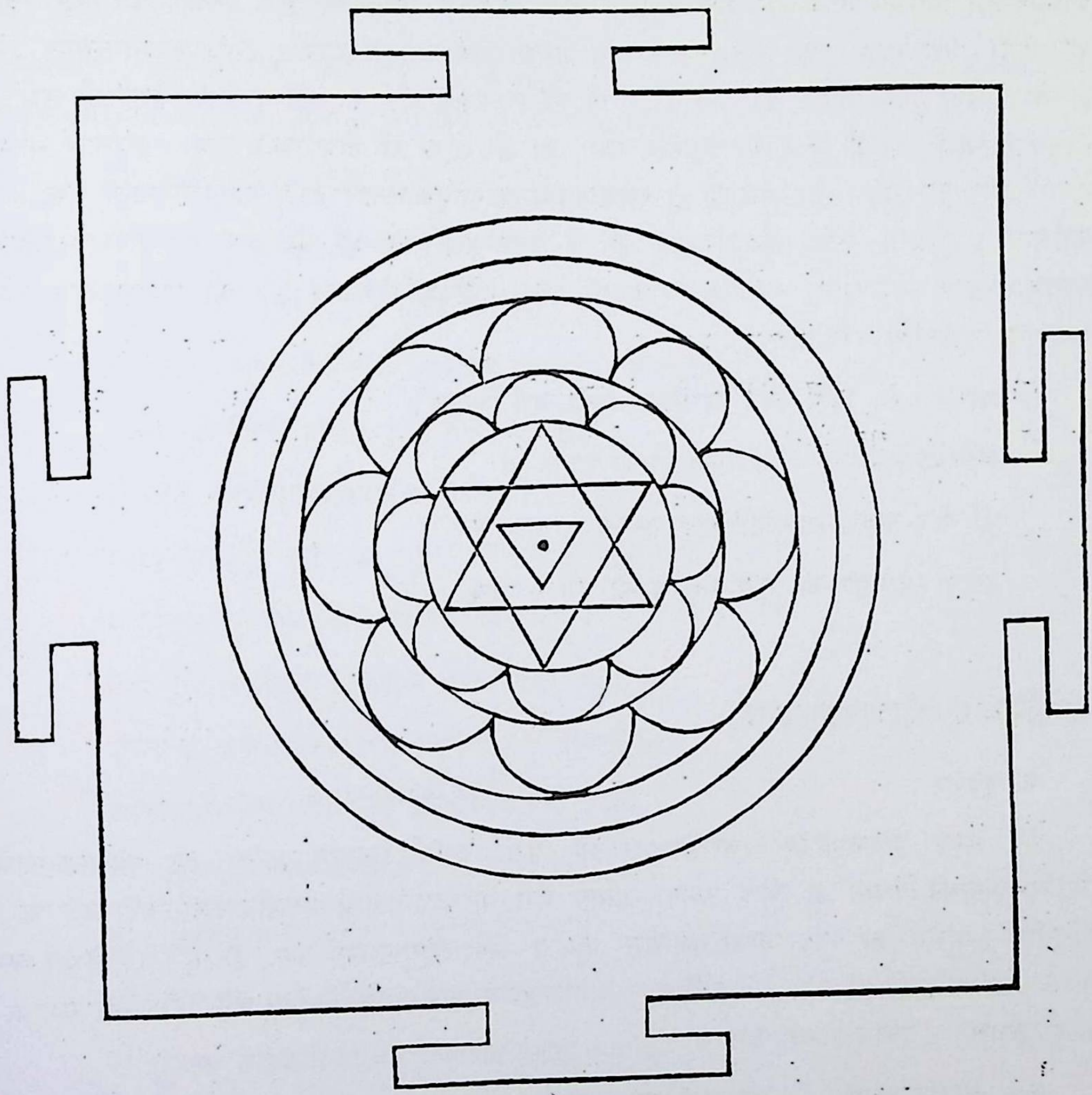

त्रिकोणे - ॐ वटुकाय नमः, ॐ कालभैरवाय नमः, ॐ क्षेत्रपालाय नमः, ॐ श्री गुरुरक्तपादुकेभ्यो नमः , ॐ परमगुरुशुक्लपादुकेभ्यो नमः, ॐ परमगुरुमिश्रपादुकेभ्यो नमः । मध्ये विन्दौ मूलेन स्वर्णाकर्षणभैरवाय पूजयेत् - मूलमुच्चार्य वैन्दव्ये चक्रे सर्वावरणदेवताः समुद्राः सायुधाः सवाहनाः सशक्तिकाः सर्वोपचारैः दशोपचारषोडशोपचारै र्वा पूजिता स्तर्पिता सन्तु मां रक्षन्तु स्वाहा । एवं पूजयित्वा धूपदीप नैवेद्यादि संमर्प्य विशेषार्घ्यं दत्वा पञ्चपुष्पाञ्जलित्रयं दत्त्वा धेनुयोनिमुदां प्रदर्श्य, वलिं दद्यात् पायसवलिं वा नारिकेलं, स्ववामे त्रिकोणं वृत्तमण्डल विलिख्य तत्र वलिपात्रं निधाय वटुकादिभ्यो वलिं दत्वा पञ्चपुष्पाञ्जलित्रयं दत्वा धेनुयोनिमुदां प्रदर्श्य, वलिं दद्यात् पायसवलिं वा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नारिकेलं, स्ववामे त्रिकोणं वृत्तमण्डल विलिख्य तत्र वलिपात्रं निधाय वटुकादिभ्यो वलिं दत्वा मूलमुच्चार्य श्रीस्वर्णाकर्षणभैरवसगणदेवसपरिवारा सवाहना सशक्तिक इमां वलिं गृण्ह गृण्ह स्वाहा। इति वलिं दत्वा यथा शक्ति मूलमुच्चाय जपं जप्त्वा शेषं कर्म समापयेत्, शेषकर्मपूजाक्रमस्तु यथा - द्वारस्य दक्षिणे पूज्यौ गणेश दुर्गे, गाँ गीँ गुँ गेँ गौँ गणपतये नमः दाँ दीँ दुँ देँ दौँ दुर्गादेव्यै नमः वामे -वटुकक्षेत्रपालौ, वाँ वीँ वुँ वेँ वौँ वटुकाय नमः, क्षाँ क्षीँ क्षुँ क्षेँ क्षौँ क्षेत्रपालाय नमः। द्वारोपरि सरस्वत्यै नमः। इति द्वारपूजा। पीठ-पूजायां तु भैरवोक्तपीठशक्तिपूजानन्तरं ह्सौँ महाप्रेतासनाय नमः॥ इति पीठमन्त्रः। पूजायां सर्वत्र पूजाक्रमस्तु ॐ ऐँ क्लाँ क्लीँ क्लूँ ह्राँ, ह्रीँ हूँ सः वँ आपदुद्धारणाय अजामलवद्धाय लोकेश्वराय स्वर्णाकर्षणभैरवाय मम दारिद्रचविद्वेषणाय ॐ श्री महाभैरवाय नमः, श्रीपादुकां पूजयामि नमः इति॥

ब्रह्मा यस्य ऋषि स्वयं निगदितः छन्दो मतं त्रिष्टुभं।
स्वर्णाकर्षणभैरवो हरिहर व्रह्मात्मको देवता॥।
ह्रीँ वीजं सहशक्तिरित्यभिहितं तस्यैव तन्त्रात्मकम्।
स्तोत्रं ध्यानपुरः सरं सह मनुँ ब्रू मो वयँ प्रत्यहम् ॥ इति

स्वर्णाकर्षण-भैरवस्तवराजः

च. ११६०　　　　रि.नं.४८९/५

ॐ अस्य श्रीस्वर्णाकर्षभैरवस्तोत्र-यन्त्रस्य ब्रह्मा ऋषि स्त्रिष्टुप् छन्दः श्री स्वर्णाकर्षणभैरव हरिहरव्रह्मात्मको देवता ह्राँ वीजं स्वाहा शक्ति र्मम दारिद्रचनाशार्थे स्वर्णाकर्षणभैरवप्रीत्यर्थे च जपे विनियोगः। मूलेन करं शुद्धि कृत्वा करन्यासं कुर्यात्- ॐ अङ्गुष्टाभ्यां नमः, ॐ ऐ ँ तर्जनीभ्यां नमः, ॐ क्लाँ ह्राँ मध्यमाभ्यां नमः, ॐ क्लीँ ह्री ँ अनामिकाभ्यां नमः॥ ॐ क्लूँ हूँ कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ ॐ सः वँ करतल / करपृष्टाभ्यां नमः॥

अथ हृदयदिन्यासः- ॐ आपदुद्धारणाय हृदयाय नमः, ॐ अजामलवद्धाय शिरसे स्वाहा। ॐ लोकेश्वराय शिखायै वषट्, ॐ स्वर्णाकर्षणभैरवाये कवचाय हूम्। ॐ मम दारिद्रचविद्वेषणाये नेत्रत्रयाय वौषट्। ॐ श्रीमहाभैरवाय अस्त्राय फट्। पञ्चोपचारमानसोपचारैः संपूज्य ध्यानम्:-

पीतवर्णं चतुर्वाहुं त्रिनेत्र पीतवाससम्॥
अक्षय्यस्वर्णमाणिक्यं तडितद्युतपूर्णपात्रकम्॥
आभिलाढयं महावाहुं चामरं तोमरं द्वयमे॥
सततं चिन्तयद्देवं भैरवं सर्वसिद्धिदम्॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ऋणं न जायते तस्य धनं शीघ्रमवाप्नुयात् ॥

इति ध्यात्वा मूलं जपेत् ।

मूलमन्त्रः - ॐ ऐँ क्लाँ क्लीँ क्लूँ ह्राँ ह्रीँ ह्रूँ सः वँ आपदुद्धारणाय अजामलवद्धाय लोकेश्वराय स्वर्णाकर्षणभैरवाय दारिद्रचविद्धेषणाय कर्मठाय ॐ भैरवाय नमः ॥

इति मूलं जपित्वा स्तोत्रं पठेत् ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि भैरवस्तोत्रमुत्तमम् ॥

सर्वसम्पत्पदं नृणां सर्व सौभाग्यकारणम् ॥ १ ॥

ॐ ब्रह्मा यस्य ऋषिः स्वयं निगदितं छन्दोमतं त्रैष्टुभम् ।

स्वर्णाकर्षणभैरवो हरिहर ब्रह्मात्मको देवता ॥

ह्रीँ वीजं सहशक्तिरित्यभिहितं तस्यैव तत्त्वात्त्मनः ॥

स्तोत्रं ध्यानपुरः सरं सह मनुं ब्रू मो वयं प्रत्यहम् ॥ २ ॥

मन्दारद्रुमकल्पमूलसहिते माणिक्यसिंहासने ॥

दिव्यात्मा वरभिन्न पङ्कजरुचा देव्या समालिङ्गितः ॥

भक्तेभ्यः कररत्नपात्रभरितं स्वर्ण दधानो भृशम् ॥

स्वर्णाकर्षणभैरवो विजयते स्वर्गापवर्गैकभूः ॥ ३॥

तप्तकाञ्चनवर्णाभं चतुर्वाहुं त्रिलोचनम् ॥

वरदं कामदं वन्दे वामभागे त्रिशूलकम् ॥४॥

दक्षिणे डमरुं दण्डं हेमकुम्भविराजितम् ॥

स शक्त्या सहितं देवं चिन्तयेत्सर्वकामदम् ॥ ५ ॥

ॐ ऐ ँ क्ला ँ क्ली ँ क्लू ँ ॐ इति व्याहरेभ्योभिक्ष्णं

नित्य पूर्णं पूर्णं प्रयच्छेत् ॥

कारुण्याव्धिः कल्पवृक्षाधिवासी स्वर्णकर्षणभैरवोऽस्तु भूत्यै ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ॐ ह्राँ ह्रीँ ह्रूँ सः वँ सततं जापकानां वर्षादर्वाक् स्वर्णवृष्टिं समग्राम् ॥
अन्तः स्वान्तं कोटिसूर्यप्रकाशं स्वर्णाकर्षभैरवं भावयामः ॥ ६ ॥

मरकतमणिपात्रे संवृतं स्वर्णपूर्ण
कृपणतरजनेभ्यश्चारितं संप्रदात्रे ॥
कृत सपदि सपर्यां सेव्यमानाय नित्यं
सुरनरभुजगेन्द्रै रापदुद्धारणाय ॥ ७ ॥

नमोऽजामलवद्धाय कल्पमूलाधिवासिने ॥
स्वर्णाकर्षणशीलाय साधकानां कृतात्मनाम् ॥
लोकेश्वरायाम्वुरुहा र्वहिमुखैरचितपादुकाय ॥
दारिद्रचनिर्मूलनकर्मठाय कारुण्यवारां निधये नमस्ते ॥ ८ ॥
दीनानाथविपन्नरक्षणपरै राज्ञा प्रतिक्षापरैः ॥
सिद्धैः साध्यगणैः सुरासुरनरैर्भक्तिप्रपन्नात्मभिः ॥
सानन्दाय समुल्लसद्दिनमणि प्रस्पर्द्धितेजो मुखः॥
स्वर्णाकर्षभैरवाय सततं कुर्मो नमः स्मो वयम् ॥ ९॥

स्वर्णाकर्षिण्या स्वदेव्याश्रिताय
स्वैरारुढश्चारुसिंहासनाय ॥
कुर्मो नित्यं स्वर्णदात्रे सपर्य्यां
मद्दारिद्रचद्वैषणे भैरवाय ॥ १० ॥

सुर्वर्णदानाध्वरदीक्षिताय स्वतेजसा व्याप्तजगत्त्रयाय ॥
औदार्यसम्पत्स्वजनाय नित्यं ॐ श्री महाभैरव हे नमस्ते ॥

चिन्तामणिस्फटिकगारुडकामधेनु
मन्दाररम्यमणिमण्डपमध्यगाय
सुवर्णप्रदाननिरताय सदा सपर्यां
कुर्मो वयं त्रिकरणैः परभैरवाय ॥ ११ ॥

मूले कल्पतरोः प्रभापरिगरतेः भद्रासने संस्थितो ॥
हस्ताम्भोरुहरत्नपात्रभरितैः कार्तस्वरै र्भास्वरैः ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अर्थानार्मतिविन्दतिं विवरयन्नुद्यद्दिनेशद्युतिः ॥
स्वर्णाकर्षणभैरवो भवतु मे दारिद्रचविद्राविणः ॥ १२ ॥

स्वर्णाकर्षणभैरवस्य स्तोत्रमेतत्सदा पठेत् ॥
निधिसिद्धिः स्वर्णसिद्धि रससिद्धिश्च जायते ॥ १३॥
अनेन स्तोत्रराजेन नित्यं ब्रह्माहरीश्वराः ॥
स्वर्णाकर्षणनामानं स्तुवन्ति जगदीश्ववरम् ॥ १४॥
यः पठेत्परमं स्त्रोत्रमिदं नित्यं नरोत्तमः ॥
सर्वसंपदमाप्नोति भैरवस्य प्रसादतः ॥ १५॥
शतशक्राधिको लक्ष्म्या भवत्येव न संशयः ॥
लभेदष्टगुणैश्वर्यं दारिद्रचेनापि मुच्यते ॥ १६ ॥
तस्य सिद्धिर्भवेच्छ्रीघ्रं निधीनामधिपो भवेत् ॥
सर्वान्कामानवाप्नोति देवतैरपि दुर्लभान् ॥१७ ॥
रत्नानश्वानजान्भृत्याल्भते शीघ्रमेव हि ॥
स्वर्णसिद्धिमवाप्नोति अक्षयं नात्र संशयः ॥ १८ ॥
धेनुं चिन्तामणि कल्पवृक्षं शीघ्रमेवावाप्नुयात् ॥
नित्यमष्टोत्तरशतं जपेत्स्तोत्रमनुत्तमम् ॥ १९ ॥
प्राप्नोति मण्डलार्द्धेन स्वर्णराशिमनुत्तमम् ॥
सततं व्यापिनी चैव भवत्येव न शंशयः ॥ २० ॥
तस्मात्त्रिपुरभक्ताश्च स्वर्णाकर्षभैरवः ॥
यत्नेन सर्वदा पठेत्सर्वकामप्रदायकः ॥ २१ ॥
स्वर्णाकर्षणमाहात्म्यं सर्वसम्पत्प्रदायकः ॥
कथितं देवदेवेश भूयः किं श्रोतुमिच्छासि ॥ २२ ॥
इति श्रीरुद्रयामले शिवशक्तिसंवादे स्वर्णाकर्षणभैरवस्तोत्रराज संपूर्णम् ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तन्त्रचिन्तामणि: एक चिनारी

✍ ऐश्वर्यधर शर्मा

धार्मिक पुस्तक, कला, संस्कृति इतिहास तथा परम्परा आदितर्फ दृष्टिपात गर्दा नेपाल तन्त्रप्रधान मुलुक भन्ने ज्ञात हुन्छ। यहाँ तन्त्रसाधनाका अनुष्ठानहरू आदि कालदेखि अवाधरूपले अद्यापि प्रचलित छन् । के वैदिक, के बौद्ध सबै समानान्तर रेखामुनि जिएका छन् । तन्त्रमत सबैमा घुले-मिलेको छ । वेदाचार काय र चित्त वैष्णवाचार भक्ति, शैवाचार ज्ञान, दक्षिणाचार भोग, वामाचार त्याग, सिद्धान्तचार भोग र त्याग, कौलाचार ब्राह्मी स्थितिको शुभोपलब्धि हेतु मानिन्छ। वेद, वैष्णव र शैव साधना पशुभावले, दक्षिण र वामको साधना वीरभावले, सिद्धान्त र कौल साधना दिव्यभावले सम्पन्न गरिन्छ। साधक मूलत्वमा पुग्दछ ।

तन्त्रमतमा मन्त्रको ठूलो महत्त्व छ। कर्ता मन्त्रेश्वर, मन्दविद्या चाहिँ करण भनिन्छ। मन्त्रेश्वर गुरु पदा वाच्य पनि हो । किनभने जीवको उद्धारकार्य मन्त्रेश्वरले सुसम्पन्न गर्दछ। समस्त भावपक्ष मनन गरी संसारवाट उद्धार गर्ने हुँदा 'मन्त्र' भनिएको हो। मन्त्रानुष्ठानसाथ गरिने पुरश्चरणादिक्रियामा पञ्चशुद्धि गरिन्छ। आत्म , स्थान, मन्त्र, द्रव्य तथा देवशुद्धिविना सम्पूर्ण अनुष्ठान कर्म विफल वन्दछ ।

तन्त्रशास्त्रमा मुख्यतः शिव र शक्तिको प्राधान्य छ। शक्तिप्राप्तिका लागि शिवको पनि पूजन हुन्छ। विशेषतः तन्त्रमतमा दीक्षाको सर्वोपरि स्थान छ। त्यसैले दीक्षा ग्रहण गर्ने अनेक पद्धति निर्देश गरिएका छन् । बुभुक्षु साधक भोगार्थी बनी भौतिक भोग प्राप्त गर्दछ। मुमुक्षु साधक चाहिँ मोक्षार्थी बनी शिव -शक्तितत्त्व प्राप्त गर्दछ। त्यसकारणले विविध प्रकारका दीक्षाको माध्यमले साधकले स्व मनोरथ उपलब्ध गर्दछ।

क्रियादीक्षा साधारण शिष्यलाई तथा वेददीक्षा असाधारण शिष्यलाई दिइन्छ।

साधारण शक्तिपातार्थ समयदीक्षा, असाधारण शक्तिपातार्थ निर्वाणदीक्षा दिइन्छ। अध्यात्म प्राप्तिका लागि शक्ति दीक्षा, मन्त्रशक्ति जागृत पार्न देवता साक्षात्कार गर्न मान्त्री दीक्षा तथा शिष्यको अन्तःकरण शुद्धिका लागि शाम्भवी दीक्षा दिइन्छ।

तन्त्रको कथन अनुसार दीक्षा-संस्कारले साधकमा दिव्यता पैदा हुनुपर्दछ, गराउनु पर्दछ। पाप ताप सखाप पार्नुपर्छ। अनि मात्र परमहंस पद हासिल हुन्छ। अतः दीक्षाको सर्वाधिक महत्त्व मनन

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चिन्तन गरी सुयोग्य गुरुवाट गुरुवाट दीक्षा ग्रहण गनुपर्ने कुरामा तन्त्रशास्त्रले विशेष जोड दिएको छ। पाखण्डी पण्डित पुजारीवाट यो कुरा सम्भव हुँदैन भनी स्पष्ट उल्लेख भएको छ।

तन्त्रग्रन्थमा अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष कुण्डलिनी साधना हो। षट्चक्रादि-भेदनद्वारा जीवभावदेखि शिवभावमा प्रवेश गरी शिवशक्तिमा लीन हुने मूल विषयवस्तु अविस्मरणीय र करणीय छ। प्रस्तुत तन्त्रचिन्तामणिमा यी कुराहरू उल्लेख भएका छन्। यसका अतिरिक्त नेपालमा प्रचलित दश महाविद्या विधान समेत समावेश भएकोले प्रस्तुत तन्त्रग्रन्थ अरु अत्युपयोगी प्रमाणित हुन्छ। त्यस कारण त्यस ग्रन्थका सार वस्तुको रूपमा केही अंश श्रद्धेय पाठकसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु। आशा छ, लाभकारी तथा कल्याणकारी नै हुने छ।

१. **प्रकाशमा** मङ्गलाचरण, ग्रन्थकारले ग्रन्थपरिचयको रूपमा विषयानुक्रमणिका साथै काली, तारा छिन्नमस्ता, सुन्दरी, भैरवी, मातङ्गी, भुवनेश्वरी, धूमावती वगलाका मन्त्रनिरूपण गरेका छन्।

२. **प्रकाशमा** कलिकालमा आगममार्गको वैशिष्टय, उपासना भेद, 'दीक्षा' शब्दको तात्पर्य, दीक्षाको महत्त्व प्रदर्शित गरिएको छ।

३. **प्रकाशमा** गुरुलक्षण, कुलगुरुको लक्षण, देशभेदअनुसार गुरुभेद, असत् गुरुको लक्षण, शिष्यलक्षण, दुष्टशिष्यलक्षण तथा मन्त्रनिर्णय प्रतिपादित भएका छन्।

४. **प्रकाशमा** गर्भाधान, पुंसवन, सीमन्त, जातकर्म, नामकरण, फल-अन्नप्राशन, चूडाकरण, मौञ्जीवन्धन, प्राजापत्य, सौम्यव्रत, आग्नेय, वैश्वदेव, गोदान, समावर्तन, विवाह तथा पितृमेध आदि षोडश संस्कारका अतिरिक्त नक्षत्र, गण, पञ्चभूत, अकडम, सिद्धारि, दलमातृका, ऋणी, धनी चक्र आदि वर्णित छन्।

५. **प्रकाशमा** सुरा र सुधाले अत्यन्त विमोहित देव-दानव अहङ्कारमा पर्दा आपस्तमा श्राप दिंदा सबै मन्त्ररूप देवता श्रापयुक्त हुन पुगे। तसर्थ मन्त्रको शाप मोक्षणका लागि मन्त्रगत जागरणादि षोडस संस्कार कर्म अनिवार्यता आदि प्रकरण निरूपित छन्।

६. **प्रकाशमा** दीक्षाग्रहणार्थ महीना, पक्ष, तिथि, वार, नक्षत्र, योग, करण, लग्नादि उपयुक्त काल उल्लिखित छन्।

७. **प्रकाशमा** भनी उल्लेख भएको छैन।

८. **प्रकाशमा** पाँच प्रकारका दीक्षा, दीक्षाका लागि मण्डपचरना, वास्तुयागविधि, भूमिलक्षण, वास्तुध्यान, होमादिविधान, वलिदान, कुण्डमान आदि वयान गरिएका छन्।

९. **प्रकाशमा** अङ्कुरार्पणविधि वर्णित छ।

१०. **प्रकाशमा** स्वप्नपरीक्षा, स्वप्नफल, दुःस्वप्नशान्ति, स्वप्ननिवेदन, सर्वतोभद्रमण्डल, मण्डपनिर्माण, अग्निसंस्कार, दीक्षादिनकृत्य, वीरदीक्षा, कुलस्त्रीदीक्षा, वर्णमयी दीक्षा,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कलादीक्षा, वेधमयी दीक्षा, स्पर्शमयी दीक्षा, कौलोपदेश, स्वप्नलब्ध मन्त्रोपाय आदि दीक्षाक्रम निरूपण गरिएको छ ।

११. **प्रकाशमा** पूर्णाभिषेकदीक्षा, क्रियादीक्षा आदि वर्णन गरिएको छ ।

१२. **प्रकाशमा** गुरुभक्ति, दक्षिणाचार, कुलाचार, वामकुलमार्गाधिकारिता आदि इङ्गित छन् ।

१३. **प्रकाशमा** महानीलक्रमभेद, महाचीनक्रमभेद, चीनस्नान, दिव्यचीन, गन्धर्वक्रम, भैरवक्रम, स्वपुष्पक्रम, कमलाक्रम, ब्रह्मामार्गक्रम, दिव्याभावक्रम, धूमावतीक्रम, वगलाक्रम, महाराजक्रम आदि समाविष्ट छन् ।

१४. **प्रकाशमा** वीर, दिव्य तथा पशुभाव आदि वर्णित छन् ।

१५. **प्रकाशमा** नित्यापूजाविभेद, प्रातःकृत्य, मानसपूजा, कुलगुरु, गुरुध्यान, गुरूपादुका, श्यामाविशेष, अजपाविधि, आशौचविधि, दन्तधावनविधि, स्नानविधि, अङ्कुशमुद्रा, कुम्भमुद्रा, मानस्नान, तैजसस्नान, विभूतिधारण, सन्ध्याविधि, तारायन्त्रविशेष, श्यामागयात्री विधान, आद्यागायत्री, तारागायत्री, छिन्नमस्ता, त्रिपुरसुन्दरी भैरवी, कामकला, भुवनेश्वरी, मातङ्गी, धूमावती, वगला, गणेश तथा आदित्यगायत्री, तर्पण, प्रातःकृत्यविधि आदि उल्लेख भएका छन् ।

१६. **प्रकाशमा** सर्वसाधारण नित्यार्चनको क्रममा 'पूजा' शब्दको परिभाषा, प्रोत्साहदनमन्त्र, सूर्यार्घ्यप्रकार, विघ्नेश्वर, महालक्ष्मी, क्षेत्रेश, द्वारदेवतादिध्यान, स्थानशुद्धि, भैरवप्रार्थना, आसनप्रकार, निषिद्ध आसन, स्वस्तिक, पद्मासनलक्षण, यजनविधि, पापपुरुषध्यान, प्राणायामविधान, प्राणप्रतिष्ठामन्त्र, प्राणशक्तिध्यान, त्रिविध प्राणायाम, मातृका, संहार, सृष्टि, स्थिति, वहिर्न्यास, मातृका , मुद्रा कलामातृकान्यास, कलामातृकाध्यान, भुवनेश्वरीमातृकाध्यान, गणेशदिन्यास, प्रपञ्चयागन्यास, आत्म विद्या तथा शिवतत्त्वन्यास, ऋष्यादिन्यास, स्थानमुद्रा आदि उल्लेख भएका छन् ।

१७. **प्रकाशमा** देहस्थ पीठध्यान, अन्तर्याग विधि क्रममा ब्राह्मी मुहूर्तकृत्य, स्नान, सन्ध्या, तर्पण, मातृकान्यास, अन्तर षडङ्गन्यास, ध्यानार्चन, जप, होम तथा वहिर्याग क्रममा अर्घ्यादिस्थापन, गालिन्यादिमुद्रा, अर्घ्यादिपात्रसंख्या, अर्घ्यादिक पात्रफल, पूजायन्त्र, यन्त्रको आवश्यकता, पीठपूजा, शालग्राम उत्पत्तिकथा, शुभाशुभ लक्षण, अनिरुद्र केशवनारायण, हरि, परमेष्ठी, विष्णु, नरसिंह, महानृसिंह, लक्ष्मीनृसिंह, वाराह, पृथ्वीवाराह, मत्स्य, कूर्म, शीलकूर्म, हयग्रीव, वैकुण्ठ श्रीधर, वामन, दधिवामन, सुदर्शन, सहस्रार्जुन, स्थूल दामोदर, राधा दामोदर, पद्मोदार, पुरुषोत्तम, योगेश्वर, पद्मनाभ, गरुड, जनार्दन, हृषीकेश, लक्ष्मीनरहरि, त्रिविक्रम, कृष्ण, चतुर्मुख, शिवनाभ, त्र्यम्बक, धूर्जटि, शम्भु, ईश्वर, मृत्युजञ्य, चन्द्रशेखर, रुद्र श्री विद्या, महाकाली, वाराही तथा सौरचन्द्र, शालग्रामशिलाभेद, शालग्राममहात्म्य, आवाहान, संस्थापन, सन्निरोध, संमुखीकरण, आनन्दयतनतत्त्व, सकलीकरण, दीपनीमन्त्र, परमीकरण, आवाहनादि मुद्रा, अमृतीकरण, पूजोपचारप्रकार, पुष्पमाहात्म्य, पञ्चविध पुष्प, मल्लिका, पद्म, अपराजिता,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

करवीर, पीत श्वेत केतकी मालती आदि फूलद्वारा आर्चनफल, पुष्पमाला भेद, पुष्परहस्य, निन्दित पुष्प, पुष्पोपचार, धूपभेद, घण्टापूजनमन्त्र, दीपभेद, धूपदीपपात्र, षोडशोपचारपूजा, पद्मादिमुद्रा, नित्यहोम, भूतवलिदान, ताम्बूलदव्यविशेषवर्णन, आरार्त्रिक भेद, करमाला, करमालाभेद, शक्ति, भैरवी, गायत्री, चीन, गान्धर्व, शाम्भवी, संहार, वारुणी, किन्नरी, जैन आदि माला, त्रिविध नमस्कार, संहारमुद्रा आदि उल्लिखित छन् ।

१८. **प्रकाशमा** कौल, वामीको उत्पत्ति, कौल वामीका पूजनप्रकार, वीरासन, वीरलक्षण, वीरासन संस्कार, मुण्डासन, विविध आसन भेद, आसन आवश्यकता, विजयाङ्गीकार, विजयाध्यान, विजयाशोधन, शक्तिशोधन, वामकौलको विशेषता, वामदक्षिणमार्गी देवता ध्यान, द्रव्य अङ्गीकारमा अधिकारिता, वर्णानुक्रमले द्रव्यभेद, कौलिक आचरणका सम्बन्धमा द्रव्यावश्यकता, पञ्च मकार फल, त्रिविध आसवभेद, आसव द्रव्य पाकप्रकार, निषिद्ध पाक द्रव्य, मांसभेद, मत्स्यभेद, अन्तर्मकार, पञ्चमकारसंस्कार, कलशोत्पत्तिलक्षण, कलशांश, शुक्रशापविमोचनमन्त्र, आनन्दभैरवी ध्यान, अमृतामन्त्र, दीपनीमन्त्र, द्रव्यशोधनविधानान्तर, मांस, मत्स्य, मुद्रा, कुलद्रव्य शोधन, पात्रासादन, पात्रमान, पात्रभेद, महापात्रदान, महापात्रलक्षण, श्रीपात्रस्थान, मण्डलको आवश्यकता, लक्षण, अर्घ्यद्रव्य, महापात्रशोधन, अर्घ्यस्थापन, दश धर्मकला, दश सौरकला, षोडश स्वरजा कला, पात्रतर्पण, कौलका सामान्य गुरुहरू, तत्त्वशुद्धि, बटुकादि-बलिदान समुल्लिखित छन् ।

१९. **प्रकाशमा** पशु, वीर तथा दिव्य भेदले त्रिविध पूजास्थानमा पीठ विशेषपूजा, षोडशपूजामन्त्र, तर्पणविधान, कुलदीपादिद्वारा शक्तिपूजन, शक्तिपूजाको आवश्यकता, शक्तिरहित पूजाको निरर्थकता, शिवरहितपूजा निरर्थकता, उच्छिष्ट मातङ्गीध्यान, पात्रविशेष, पात्रीय द्रव्यतर्पण, समन्त्र मद्यपानविधान, स्व-स्वातन्त्रय समृद्धिका लागि मुरापानवर्णन, दिव्य, वीर, पशुपानभेद, दिव्यापानद्वारा देवीसायुज्यप्राप्ति । वीरापानद्वारा देवीलोकप्राप्ति, पशुपानले रौरव नरकप्राप्ति, भोजनपछि तथा मद्यपानपछि भोजन गर्नु विषपानतुल्य, चर्वण विना मद्यपान विषपान समान, योनिपूजनपूर्वक संभोगादि विधान तथा फल आदि वर्णित छन् ।

२०. **प्रकाशमा** भोजनकालिक कर्तव्य । विनायकादि-वलिमन्त्र, षष्ठबलिमन्त्र, वैदिक तान्त्रिक बलिदान, उच्छिष्ट वलिदानमन्त्र, मुखशुद्धि ताम्बूलदिग्रहण, पूजोपकरणादिवेता, नित्य शिवावलिदानविधि, त्रिखण्डमुद्रा, मध्यममार्गीका लागि नित्यार्चनविधि, आतुरका लागि आन्हिक, जातसूतक तथा मृताशौचविषयक निर्णय, जडजनका लागि आन्हिक आदि प्रतिपादन गरिएको छ ।

२१. **प्रकाशमा** कालीको विशेष नित्यार्चन, स्थान काल, मन्त्राचमन, भूतशुद्धि, मन्त्रशुद्धि, कराङ्गन्यास, वर्ण, षोढा, गुह्य, तत्त्व, बीज, मन्त्र तथा वर्णन्यास, बहिर्याग, कामलाध्यान, खड्गादिमुद्रा, गुरुस्थान, गुरुपूजावश्यकता, आवरणदेवता, अष्टमातृकापूजा, अष्टभैरवपूजा, अष्टभैरवीपूजा, भूपुरस्थलोकपालपूजा बलिदान, दीपनीविद्या, मन्त्र, ध्यानादि वर्णित छन् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

२२. **प्रकाशमा** महाकालकृत कर्पूरस्तव, महाकालको पुरश्चरण, भैरवतन्त्रीय श्यामाकवच, रुद्रयामलीय श्यामाष्टोत्तर शतनाम स्तोत्र, आदिनाथकृत महाकाल संहिताको सुन्दरीवरदाननामक ककारादि सहस्रनाम स्तोत्रादि उल्लिखित छन् ।

२३. **प्रकाशमा** महाकालमन्त्र, महाकालध्यान, कालीविद्याविधि, कालीमन्त्र कालीध्यान, मन्त्रभेद, कपालिनी महाविद्या, कपालिनीमन्त्र, कपालिनीध्यान, कुल्लाविद्या, कुल्लुकायन्त्र, कुल्लिकामन्त्र, कुरुकुल्लाध्यान, नित्याभेद, नित्याक्रमार्चन, घनायन्त्र, मुद्रानित्या , मितायन्त्र, प्रकारान्तर ध्यानक्रमादि उल्लिखित छन् ।

२४. **प्रकाशमा** उग्रतारा, एकजटा तथा नीलसरस्वतीको ऐक्यक्रम, उग्रतारा, एकजटा तथा नीलसरस्वतीमन्त्र र ध्यान, ध्यानरहस्य, मन्त्राचमन, सामान्य अर्घ्यस्थापन, महाषोढा, मन्त्रषोढा, गुह्यषोढा, तारका, ॠष्यादि, कराङ्ग, षडक्षरी, त्र्यक्षरीविद्या, सार्धवदाक्षरी, व्यापकन्यास, यन्त्रलेखनविधि, सबीजयन्त्र, पीठपूजा, गणेश, वटुक, क्षेत्रपाल तथा उग्रजटाध्यान, पीठयन्त्र, पञ्चमुद्रा, दिव्य, सिद्ध, मनवौघादिगुरु, वैरोचनादिध्यान, सर्वावरण साधारण यजनमन्त्र, वलिदान, एकजटा, उग्रतारा, नीलसरस्वतीका जप, कुल्लुकावश्यकता, नित्यजपसंख्या, मन्त्रध्यान, तारास्तोत्रराज, योगिनीतन्त्रोक्त एकजटाकवचादि निरूपित छन् ।

२५. **प्रकाशमा** वज्रवैरोचनी विद्याक्रम, वैरोचनीयन्त्रराज, पीठपूजा, ध्यान, ध्यानानन्तर, आवाहनमन्त्र, आसनदानविशेषमन्त्र, बलिदानमन्त्र, क्रोधभैरवमन्त्र, षडङ्गन्यास, छिन्नास्तोत्र, छिन्नमस्ताकवचादि वर्णित छन् ।

२६. **प्रकाशमा** श्रीविद्याक्रम, श्रीविद्यान्यास, कराङ्गन्यास, आसनन्यास, षडङ्गन्यास, दण्डिनीमुद्रा, रिपुरिजिह्वामुद्रा, संमोहन, संहार, वशिन्यादि, षोढा, नक्षत्रवृन्द, राशि, पीठ, त्रिपुरा, कामरति, नवयोनि, पीठतत्त्वश्रीचक्र, श्रीविद्यागुरु, तिथिनित्या तथा षोडशीनित्या आदिका न्यास, मन्त्र, तत्पश्चात् प्रकटयोगिनी, रहस्ययोगिनी स्थिति, सृष्टि, व्यापक तथा संहारादिन्यास, नवमुद्रा, श्रीचक्रयन्त्र, यन्त्रनिर्माणप्रकार, यन्त्रमेरुरूप मन्त्रात्मकता, श्रीचक्रदर्शनफल, श्रीचक्रपूजनफल, श्रीचक्रचरणोदकफल, विशेष पीठपूजा, आवाहन तथा त्रिखण्डामुद्रा, सिद्धिनीध्यान, रुद्रयामलोक्त मकरन्दस्तोत्र, कुलानन्तसंहितोक्त महात्रिपुरसुन्दरी- षोडशीकवच, त्रिपुरशैरवमन्त्र तथा ध्यानादिको सुन्दर वर्णन भएको छ ।

२७. **प्रकाशमा** विद्या, रत्यादि, वाण, कराङ्ग, सुभगादि तथा भूषण आदिका न्यास, भैरवीध्यान, भैरवीस्वतवराज, विश्वसारतन्त्रोक्त त्रिपुरभैरवीकवच, महालक्ष्मीक्रममा महालक्ष्मी-पूजाविधान, लक्ष्मीस्तोत्र, विश्वसारतन्त्रोक्त लक्ष्मीकवच, नारायण मनु, मातङ्गीक्रममा, कराङ्गन्यासादि- विधान, मातङ्गीस्तोत्र, गुह्यकालीतन्त्रोक्त मातङ्गीकवच, भुवनेशीक्रममा, न्यासादि-विधान, भुवनेश्वरीस्तोत्र, रुद्रयामलोक्त त्रैलोक्यमङ्गलकवच, धूमावतीक्रममा, भूमावतीन्यासादिविधान, रुद्रयामलीय धूमावती कवच, वगलामुखीक्रममा, वगलामुखीविधान, नारदविरचित वगलामुखीस्तोत्र, एकवीरातन्त्रोक्त बगलामुखीकवच, मृत्युजञ्य -भैरवमन्त्रादि वर्णित छन् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

२८. **प्रकाशमा** चक्रार्चनविधानक्रममा, निमन्त्रणप्रकार, चक्रस्थान, चक्रमण्डल, पूजनद्रव्य, अष्टकाष्टक, चक्रपूजा, काम्यादिकर्ममा ध्यानविशेष, बलिदान, चक्रस्तोत्र, दिव्यचक्रमिलन, कौलिकाचार, भोगपात्रनिवेदन, कौकिकार्चन, दूतीयाग, शक्तिजाति विशेष, विद्या-विशेषमा शक्तिविशेष, विशेष पीठ, ऋष्यादिन्यास, न्यासोद्धार, शक्तिगायत्री, भगमालायन्त्र, विशेष न्यासविधि, शैवभाव विभावन, योनिपूजा तथा चक्रपूजामा विशेष आचार आदि उल्लिखित छन् ।

२९. **प्रकाशमा** यन्त्रलेखन र संरचना, प्रतिष्ठा, स्फाटिकादियन्त्र, लोहत्रय, भूप्रस्तारभेद, यन्त्रलेखनस्थान, यन्त्रध्यान, ध्यानभेद, सर्वसाधारण यन्त्रसंस्कार, यन्त्रप्रतिष्ठाकर्म, कौलिक यन्त्रसंस्कारविधि आदि वर्णित छन् ।

३०. **प्रकाशमा** चल तथा स्थिरमालाभेद, अष्टवर्ग, अष्टवर्गध्यान, देवताभेद, साधारण मालाभेद, रुद्राक्षोत्पत्ति, रुद्राक्षलक्षण, रुद्राक्षमाहात्म्य, रुद्राक्षधारणफल, मालाग्रथनविधि, मालाशोधन, मालाप्रतिष्ठा, मालासंस्कार, विशेषमाला, माहामालाधिकारक्रम, महामालाधिकारी, महामालसंस्कार, रहस्यमालिकाविधि, अङ्गुलिमाला आदि निरूपित छन् ।

३१. **प्रकाशमा** पुरश्चरणविधि, दश महाविद्यानाम, कालीपुरश्चरण, तारापुरश्चरण, निशाक्रम, छिन्नमस्तापुरश्चरण, कमलापुरश्चरण, मातङ्गीपुरश्चरण, भुवनेश्वरीपुरश्चरण, धूमावतीपुरश्चरण, वगलामुखीपुरश्चरणकाल, पञ्चाशत् पीठ, आकारादिकाशिकापीठ, भूपरिग्रहविधि, संकल्प, यज्ञादिकर्ममा सूतक, आशौचविचार, मन्त्र, विद्याभेद, मन्त्रशिखा, मन्त्रचैतन्य, कुल्लुकोत्पत्ति, दशविद्या, कुल्लुकादिविधि, महाविद्यामुखशोधनक्रम, शापोद्धार, मन्त्रावयवज्ञान, जपविधि, जपसंख्याकरणमा द्रव्यविशेष, पयोवतीलक्षण, वर्णाश्रमानुसारी जपविधान, वीरपरश्चरण, काल र विधि, मन्त्रसिद्धिचिन्ह, प्रकान्तरका अनेक पुरश्चरण, मन्त्रसिद्धिदीप, सावरणमन्त्रपुरश्चरण, षोढान्यासपुरश्चरण, सहस्रनामपुरश्चरण तथा यन्त्रपुरश्चरण आदि निरूपण भएका छन् ।

३२. **प्रकाशमा** पुरश्चरणसिद्धि अप्राप्त भएमा आप्यायन, द्रावण, बोधन, वशीकरण, पीउनादि उपाय, चितासाधन, महावीविक्रम, वीरसाधन, प्रकारान्तर वीरसाधन प्रक्रियाहरू प्रकाश पारेका छन् ।

३३. **प्रकाशमा** नैमित्तिकपूजन, कुलवारादिनिर्णय, तिथिनिर्णय, वीररात्र्यादि निर्णय, ग्रहणार्चन, दमनारोपण, दमनोत्पत्तिवीज, पवित्रारोपण, पवित्रको विशेष मान आदि वर्णित छन् ।

३४. **प्रकाशमा** शारदी र वासन्ती आदि विशेष पर्वपूजा निरूपण गरिएका छन् ।

३५. **प्रकाशमा** बलिदान, बलिदानभेद, मत्स्यादिजातिभेद, पशुलक्षण, प्रशस्त पशुलक्षण, निषिद्ध पशुलक्षण, अनुकल्पविधि, महिषादिप्रतिनिधि द्रव्य, पशुप्रोक्षणविधि, पशुगायत्री, महिषप्रोक्षणविधि, नरबलिप्रोक्षणविधि, खड्गलक्षण, पात्रादिस्थापनविधि, मस्तकपतितफल आदि इङ्गित छन् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

३६. **प्रकाशमा** कुमारीयजन, कुमारीलक्षण, कुमारीजाति भेद आदि वर्णित छन् ।

३७. **प्रकाशमा** साधारण काम्यार्चनप्रयोग, शुभाशुभविवेचक, गणेशदीपविधि, वश्य, स्तम्भन, विद्वेषण, उच्चाटन, मारण, आकर्षण आदि षट्कर्म, काम्यार्चनदेवता, आसनलक्षण, आसनाधार, वश्यादि कर्ममा लेखनीविशेष, षट्मुद्रा, मन्त्रग्रथनादिभेद, वश्यादिमा मालाविशेष, होमद्रव्य, संख्या आदि इङ्गित छन् ।

३८. **प्रकाशमा** दशमहाविद्याको विशेष प्रयोग, चक्रराज-साधन, वगलायन्त्र, विशेष हवन, जपसंख्या, जपादि विधानले गोवधादिजनित पापको प्रायश्चित, मालापतनमा प्रायश्चित्त आदि प्रकाशित छन् ।

३९. **प्रकाशमा** तारायन्त्रलेखन, तारायन्त्रधारणफल, काली, तारा, छिन्ना विद्यात्रय यन्त्रधारण, विविध धारणयन्त्र, मन्त्रोद्धार, छिन्नमस्ताधारणयन्त्र, श्रीविद्याधारण यन्त्र, भैरवीधारणयन्त्र, लक्ष्मी (कमला) यन्त्र, राजमातङ्गीयन्त्र, भुवनेश्वरीयन्त्र, घटार्गलयन्त्र वर्णित छन् ।

४०. **प्रकाशमा** पञ्चाशत्वर्णनिर्णय, मातृकावर्णध्यान, दशमहाविद्यादि मन्त्रभेद, मन्त्रराज, दशमहाविद्यामन्त्रसंख्या, सन्ततिप्रद विविध प्रयोगमन्त्र, वन्ध्यात्वप्रशमन प्रयोग, प्रसवनविधि, बालसंस्कारमन्त्र, श्रुतिधरत्वादि मन्त्र, सम्पत्तिप्रदमन्त्र, रोगशान्तिमन्त्र, शीतलतामन्त्र, ग्रहमातृकादिपूजाविधि, गतराज्यप्राप्तिमन्त्र, अञ्जनसाधन, अञ्जनसिद्धि, कर्णमातङ्गीमनु, जलोत्पत्तिकारक, गङ्गामन्त्र, वृष्टिकारकमन्त्र, देवता वेशमन्त्र, मुक्तिको उपाय, अन्त्येष्टिक्रिया, वाममार्गीका निमित्त अन्त्येष्टिनिर्णय आदि निर्देश गरेका छन् ।

राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेका हस्तलिखित तन्त्रचिन्तामणिका सूची निम्न प्रकार छ -

१. रा.अ. ग्रन्थ लगत च. ११४७ । विषयसंख्या ४७७ । अणुचित्रसंख्या बी १२८/१२ । ग्रन्थसंख्या १४२५० । पत्रसंख्या ५४४ । आकार ३५.५ × ९.२ से.मी. । नेपाली पाको कागज । सुन्दर नेवारी लिपि ।

ग्रन्थकार - कान्तिपुरका राजा भूपालेन्द्र मल्लका अमात्य नवमीसंह । यो वि.सं. १७६० मा सारिएको । यसमा ४० प्रकाश छन् । यस पुस्तकको १ क पृष्ठमा यस्तो लेखिएको छ -

नेपाल धिपतेस्समस्तधरणीयानीन्द्रचूडामणे -
र्नानादानतपोव्रतादिकविताशीलस्य विद्यानिधेः ।
भूपालेन्द्रधराधिपस्य नवमीसिंहस्त्वमात्यः क्रमं
निर्ष्णीयाशु बुधैः समं वितनुते श्रीतत्त्वचिन्तामणिं ॥ ॥

सो ग्रन्थको अन्तमा यसरी लेखिएको छ -

इति श्रीतन्त्रचिन्तामणौ मातृकावर्ण्णध्यानदशमहाविद्यादिनानामन्त्रभेदमुक्त्यपाय,
अन्त्येष्टिनिर्ण्णयनामा चत्वारिशत्तमः प्रकाशः समाप्तः ॥ शुभमस्तु सर्व्वदाकालं
॥ सम्वत् ८३२ पौषशुक्ल, षष्ठमि, शतविषनक्षत्र, शुद्धियोग, आदित्यबार, एतद्दिणे संपूर्ण्णमति ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

२. रा. अ. ग्रन्थ लगतसंख्या - प्र. ८७६ । विषसंख्या ४७५ । पत्रसंख्या ३०४ । अणुचित्रसंख्या ए १२६ / ४ ।

समयः इति संवत् १९५१ । सालमिति श्रावणकृष्ण द्वितीया वृहस्पतिवार लिखितम् शुभम् ॥

३. रा. अ. ग्रन्थ लगतसंख्या द्वि. ३७५ । विषयसंख्या ४७६ । अणुचित्रसंख्या A १५८/३ । देवनागरीलिपिः । पत्रसंख्या ४०९ः ४० प्रकाशान्तपूर्णः ।

४ रा. अ. लगतसंख्या च. ११४७ । विषयसंख्या ४७८ (क) अणुचित्रसंख्या B १२८/१८ । नेवारीलिपिः । पत्रसंख्या ३७३ः ४० प्रकाशान्तपूर्णः ।

समयः - रस गुणनवचन्द्रे संमितविक्रमाब्दे आश्वयुजे मासि शुक्लपक्षे भुजंगतिथौ हिमांशुवासरे संपूर्णम् ।

५. रा. अ. लगतसंख्या च. १६६५ । विषयसंख्या ४७८ (ख) अणु चित्रसंख्या B १३१ /२ । देवनागरीलिपिः । पत्रसंख्या ३६३ः ४० प्रकाशान्तपूर्णः ।

समयः - १९११

६. रा. अ. लगतसंख्या च. २४२६ । विषयसंख्या ४७८ (ग) । अणु चित्रसंख्या A १६१/१६ पत्रसंख्या ४२८ । नेवारीलिपिः । ४० प्रकाशान्तपूर्णः

७. रा. अ. लगतसंख्या पं. २४०७ । विषयसंख्या ४७९ । अणु चित्रसंख्या A १५३/५ देवनागरीलिपिः । पत्रसंख्या ३०३ । ४० प्रकाशान्तपूर्णः ।

समयः संवत् ८७८ मिति श्रावन शुक्ल द्वादशी ।

८. रा. अ. लगतसंख्या पं. २४०८ । विषयसंख्या ४८० । अणु चित्रसंख्या A १५४/७ नेवारीलिपिः पत्रसंख्या ८० । अपूर्णः ।

९. रा. अ. लगतसंख्या पं. २४०९ । विषयसंख्या ४८१ । अणु चित्रसंख्या A १५५ । ४ नेवारीलिपिः । पत्रसंख्या २० । अपूर्णः ।

१०. रा. अ. लगतसंख्या पं. २४१० । विषयसंख्या ४८२ । अणुचित्रसंख्या A ९७०/२६ नेवारीलिपिः । पत्रसंख्या ५ । अपूर्णः ।

११. रा. अ. लगतसंख्या पं. २४११ । विषयसंख्या ४८३ (क) । अणुचित्रसंख्या A १५३/७ देवनागरीलिपिः । पत्रसंख्या २२ । अपूर्णः ।

१२. रा. अ. लगतसंख्या पं. २४८९ । अणुचित्रसंख्या B १२७/२ देवनागरीलिपिः । पत्रसंख्या ४०५ । ४० प्रकाशान्तपूर्णः ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Training Needs and Policies

✍ **Mrs. S. M. Rana**

The National Archives of Nepal, located in the capital, Kathmandu, was established on the 3rd. of October, 1967. It conserves a cultural treasure which is vast, consisting of materials both of historical and literary value. The area of the stack hall of the National Archives of Nepal is 410 square meters. In this small space are kept records of the various ministries, consisting of Sandhi-patras (treaties and agreements with foreign countries), Chitti-patras (correspondence), Khadga-nissans, Dui-chhapes, Ek chappes, Lal Mohars, etc. . Besides these, in the repository of the National Archives, are stored 30,000 volumes of manuscripts written on palm-leaves, blue paper with golden ink and Nepalese hand-made paper. The manuscripts cover periods ranging from the llth. to the 19th. century.

The National Archives of Nepal consists of the Archives, Manuscript and Administration Sections, with a total staff of 45 persons. Among the above sections and personnel, the Archives section has only thirteen staff comprising five officers, namely, 2 archivists, 2 reprographers and 1 chemist; and eight non-gazetted personnel comprising 2 hand-laminists, 2 micro-filmists and 4 assistants.

Among the archival staff, one of the archivists has received training ,from India as well as from abroad; one of the reprographers was trained in India and West Germany; the chemist was trained in India and is currently Undergoing restoration training in the United Kingdom; the two microfilmists were trained in Malaysia while the two hand lamminists underwent training In India. Therefore, up to date, the Indian, Malaysian, American, British and West German archives have provided training for 3 officers and 4 techniclans In the fields of archival management, restoration and microfilming. However, the above staff and training are not adequate to operate the vast archival tasks of the whole country. Furthermore, out of a total of three archivists, only one, as mentioned above, has been trained.

Usually in developing countries, trained personnel in the archives are limited. Even the archivists themselves were, normally, university graduates with a degree in history and with this qualification, the archivist is responsible for almost everything. This includes the whole range of archival tasks, e.g. evaluation and acquisition of records,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

arrangements and preparation of finding aids, answering inquiries, advising researchers as well as managing and solving the administrative problems as an archival agency.

Generally, three major groups of personnel are very important to operate an archives administration with its various tasks and functions:—

(a) for the archival function — specialized personnel, who have to determine the general policy of archives administration, are needed;

(b) for the technical function, that is, the tasks in the fields of conservation, restoration and photographic reproduction — various types of technical personnel are required;

(c) for the administrative function, that is, the administrative and financial management of the archival agencies as well as for the day to day office work — a certain number of general administrative personnel are essential.

The need of training varies from country to country. It is generally agreed, that the quality of the staff appointed to run an archives service and the quality of training they receive, are two of the most important factors for the success or failure of that service. The National Archives, therefore, highly feels the urgent need of further basic and advanced training for the successful accomplishment of its goals.

Recently, HMG of Nepal passed a "Records Preservation Act 1989 (2046)". By this act, the National Archives are to fulfill the following functions:—

(a) to collect and preserve 25—year old records in the archives;

(b) to advise the government offices on records management and the procedure for their disposal;

(c) to make available records to departmental users and researchers; and

(d) to provide a microfilm service to government officers and resiarchers.

The enactment of the above 'Records Preservation Act 1989 (2046)' further necessitates the importance of training for the new staff recruited under this new Act. As mentioned before, the training needs of the Nepal National Archives have so far been met either from India, Malaysia, USA, UK or West Germany. However, in the context of the new Act, the demand for more trained personnel has been inevitably expanded but in order to cope with this new increased demand, the establishment of a new and seperate training institute for the Nepal National Archives alone, is neither justifiable nor feasible under the current circumstances. This new need and demand, however, can easily be met through the good offices of Swarbica and ICA.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Nepal has a seperate administration training institute known as the 'Nepal Administrative Staff College'. This college imparts administrative training to the government officers working under different management sections. The National Archives of Nepal, in collaboration with the Staff college, has included yearly, some archival refresher courses for the newly recruited administrative officers. Thus, this initial archival input assists them to understand the importance of archives in decision—making and records preservation.

The National Archives of Nepal, in collaboration with Swarbica and ICA, is planning to hold a seminar on 'Record Management'. This seminar will aim to incorporate almost all the officers involved in the various record sections of HMG and public agencies and thereby, enhancing archival awareness within the country.

In conclusion, it is apparent that without appropriately trained personnel, the current increased workload of the National Archives cannot be handled as efficiently as required and desirable. So, 1 request the Swarbica member countries, to consider Nepal's requirements of further trained personnel and consequently, assist and contribute to the fulfillment of the let goals of the National Archives of Nepal.

Thank you !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वैदिक विवाहविधि एक संक्षिप्त झलक

✍ हरिनाथ गौतम

विवाह भनेको १६ संस्कार मध्येको एक संस्कार पनि हो । उपनयन गरेर ब्रह्मचारीले ब्रह्मचार्यमा रही ब्रह्मचर्याश्रमको सबै विधि अध्ययनादि कर्म समाप्त गरेपछि गुरुको आज्ञाले केशान्त- कर्म समाप्त भएपछि गृहस्थाश्रममा अर्थात् आश्रमान्तरमा प्रवेश गर्ने कर्म शुभ विवाहकर्म हो । 'अनाश्रमी न तिष्ठेत् दिनमेकमपि द्विज' भन्ने शास्त्रीय श्रुति भएकोले पनि अध्ययनादि कर्म समाप्त भएपछि गृहस्थाश्रममा प्रवेश गर्न, याज्ञवल्क्यस्मृतिः धर्मशास्त्रले केशाान्तकर्मको स्नानान्तर भनेको छ ।

जस्तै :

अविफ्लुत ब्रह्मचयो लक्षणयां स्त्रियमुद्धहेत् ।
अनन्यपूर्विक्तां कान्तामसपिण्डा सवीयसीम् ॥५२॥

ब्रह्मचारीले केशान्तकर्म समावर्तन भएर अध्ययनादि कर्म समाप्त गरेपछि नाता गोता नपर्ने सुन्दरी युवती पुरुषान्तरले उपभोग नगरेकी स्त्रीका साथ वैदिक विधिबाट शुभ विवाह गरोस् ।

यो विवाहकर्म ऋग्वेदका समयदेखि वर्तमान समयसम्म अविच्छिन्न रूपले चलेर आएको छ । जवान स्त्री पुरुषको आकर्षण स्वाभाविक रूपले हुने हुँदा र संतानको आवश्यकता हुँदा समेत जवान स्त्री-पुरुषको अभिभावकद्वारा अथवा आफै पनि सम्बन्ध गराउने कर्म विवाह हो भनी पुराणहरूमा बताइएको छ । यो शुभविवाह ऋग्वेदमा पनि देखिन्छ । विवाहसम्बन्धी यन्त्रहरू पारस्करगृहसूत्रमा पाइन्छन् । मुनस्मृतिः र याज्ञवल्क्यस्मृतिमा समेत आठ (८) प्रकारको विवाहको भेद बताइएको छ ।

प्रथम -उत्तम वेदोक्त विधिबाट गरिने ब्राह्म विवाह हो, यो वैदिक विधिबाट ब्राह्म विवाह गर्दा वर श्रोत्रिय जनप्रिय युवा सवर्ण मानपूर्वक परीक्षा गरिएको बुद्धिमान् हुनु पर्दछ, यस्तो युवा वरले उपर्युक्त लक्षणकी स्त्रीकासाथ शुभ विवाह गर्नु भन्ने धर्म शास्त्रमा लेखिएको छ ।

वर -वधुलाई राम्रो परीक्षा गरी अभिभावकले आफ्नो नातेदार इष्टमित्र वान्धवहरूबाट सहमत भएर वर-वधूको परस्परमा पूर्ण भएपछि निम्न विधि अनुसार कार्य सम्पन्न गरिन्छ :-

१. कन्यावरणकर्म

वरपक्षबाट वधूको घरमा कन्यार्थी बनेर माग्न जानु भन्ने लेखिएको छ । यो माग्न जाने कर्मलाई कन्यावरण कर्म भन्दछन् । यो कर्म गर्दा आफ्ना इष्टमित्र वान्धव न्यूनतम २ जना गुरु,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पुरोहित, विद्वान, ज्योतिषी समेत कन्याको बाबुको घरमा गएर भेटघाट गरी विनम्र वचनले शुभागमनको कारण बताउनु पर्दछ । कन्याका पिता आदि अभिभावकले समर्थन गर्दछन् र वरलाई शुभ समयमा चन्द्रमा सन्मुख गराई वेदोक्त मांगलिक मन्त्र स्वस्तिवाचन पढेर टीका सुन्दर फूलको माला समेत लगाई मेरो यो नामकी सुन्दरी आयुष्मती पुत्री यो शुभ समयमा शुभ विवाह गर्न तपाईको पत्नी बनाउन म दिन्छु विधिपूर्वक शुभ विवाह गरी लैजानुहोस्, तपाई (वरको) गृहस्थाश्रमको उत्तरोत्तर प्रगति होस् यिनीवाट भविष्यमा तपाईका कुलवर्धक सन्तान पैदा होउन् भन्नु । यसपछि मङ्गल पढ्ने ब्राह्मणलाई र अन्य आगन्तुक कन्या कुमारी ब्राह्मणहरूलाई समेत टीका लगाई वर वधूलाई दक्षिणा, फूलमाला, फलफूल, जनै सुपारी दिनु । वर वधू सहित सबैलाई यथायोग्य जलपान गराउनु र शुभ लग्न ठहराई पाल्नु भई ब्राह्म विवाहको वैदिक विधि अनुसार शुभ विवाह गरेर लैजानु भन्ने विनम्र भावले वर पक्षलाई विदा गर्नु । यो कन्यावरण कर्म हो, यसै कर्मलाई काम छिन्ने भन्दछन् ।

२. स्वयंवरकर्म

आज भोलिको प्रचलनमा शुभ विवाहभन्दा पहिले वधू पक्षबाट वरलाई स्वयंवर गर्ने प्रचलन छ । यो कर्म पौराणिक परम्परा हो । समय अनुसार यो कर्म असल योग्य सौभाग्यवर्धक देखिन्छ ।

यो स्वयंवरको कर्म गर्दा वधू-पक्षबाट सुमुहूर्त ठहराई शास्त्रले विधान गरेको शुभ दिनमा स्वयंवर गर्नको निमित्त वधू-पक्षबाट वरलाई एक दिन अगावै विधिपूर्वक निमन्त्रणा गर्दछन् । सो निमन्त्रणा वरको घरमा ब्राह्मणद्वारा लगिन्छ र वरले स्वीकार गर्दछन् ।

निमन्त्रणपत्रमा लेखेको दिन समयमै न्यूनतम २ जना विद्वान् गुरु, पुरोहित, ब्राह्मण, अभिभावक, इष्टमित्र, बान्धव समेत स्वयंवरको निमित्त वर वधूको घरमा सुन्दर पोशाक लगाएर जान्छन् र शुभ लग्न भएको समयमा विद्वान् ब्राह्मणहरूको स्वस्ति वाचनका मांगलिक मंत्रले वधू वरलाई स्वयंवरको माला लगाउँदछिन् । वधूलाई पनि वरले स्वयंवरको माला लगाइदिन्छिन्, औंठी साटासाट गर्दछन् । त्यस पछि ब्राह्मणहरूलाई र अरुलाई पनि टिका लगाएर दक्षिणा दिने चलन छ । यसपछि सबैले जलपान गरी बिदा भै जान्छन् । यो स्वयंवरकर्म हो ।

३. पटलाञ्छन र साइपाटा लैजाने कर्म

वर-पक्षबाट ज्योतिषीद्वारा शुभलग्न ठहऱ्याई यस दिन, यो वारमा, यति बजे यता फर्केर पूर्वांग गर्ने भकनी सूचना दिन्छन् । त्यो सूचना-पत्रलाई टिपन भन्दछन्, त्यो सूचना अनुसार वरका घरमा र वधूको घरमा एकै पटक पूर्वांग मातृकापूजा, नान्दी श्राद्धको काम समेत गर्दछन् । क्षत्रीय वर भए प्रथम वर-पक्षबाट समेत सेतो नैनसूत कपडामा विधिपूर्वक स्वंस्तिवाचन पढेर पटलाञ्छनकर्म, छापा लगाउने काम गर्दछन् । त्यही कपडामा वधूको छापा लगाउनु भन्ने शास्त्रको वचन हुँदा वधूको घरमा साइत पत्र (साइपाटा) लैजाँदा त्यो वरले छापा लगाएको पहेंलो चन्दन कपडा सबै सामान वधूको घरमा ज्योतिषीबाट दिइएको समयमा पुग्ने गरी पठाउँछन् । वधूको घरमा मंगलध्वनिका साथ वधूले छापा लगाउँदछिन् र साइत पत्रको खबर सुनाइन्छ । फलफूल पान दुलहीको हातमा दिएर

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रसाद लगाइदिन्छन् । साइत पत्र र फलफूल लैजाने ब्राह्मादि वर्गलाई टीका दक्षिणा दिनुपर्दछ । यो भयो पटलाञ्छन र साइपाटा लैजाने कर्म ।

४. ब्राह्म विवाहको संक्षिप्त कार्यक्रम

शुभ विवाहको दिनमा वधूको घरमा वर वाहनमा चढेर दुलाहाले बाजा गाजा, लावा लश्कर लोकन्ती कल्छेउडी सहित मोटर आदि वाहनमा चढेर आफ्ना इष्टमित्र वान्धवसहित जान्छन् । वरको घरमा पुगेपछि वधूका अभिभावकले भार कलशसहित वान्धवहरूका साथ वरलाई ३ पटक प्रदक्षिण गर्दै, गन्धाक्षतले टीका लगाई वाहनवाट, ओरालेर वरको सत्कारस्वरूप वरणी गर्न लैजान्छन् । वधूका अभिभावकले प्रायश्चित गोदान गरी कर्मपात्र निर्माण गरी दीप, कलश, गणेशपूजा, पुण्याहवाचन गरी वधूका अभिभावक र वरले समेत वाचा दत्ता भन्ने इत्यादि मन्त्र पढ्दै वाग्दान - कर्म गर्दछन् । यसपछि झारीको जलद्वारा वरलाई ३ पटक प्रदक्षिणा गर्दछन् र सिंगो नरिवल सहितले वरको विधिपूर्वक स्वागत पूजा गर्दछन् र वरले वधूको अभिभावकलाई प्रसाद लगाइदिन्छन् । यो वैदिक ब्राह्म विवाहको वरणी कर्म हो ।

५. कन्यादानको समय लग्न ठीक हुन लागेपछि वधूका अभिभावकहरूद्वारा कन्यादान गर्ने ठाउँ सफा सुग्घर अतिरमणीय शुद्ध गराएर आफ्नो योग्यता अनुसार पलङ्ग, झुल, तन्ना, गाग्री, खड्कुरो, दिइने दाइजो सवै वस्तु सजिसजाउ गरी कन्यादानका निमित्त दुलहीलाई यथायोग्य भूषण, अलंकार आदिले सिंगारपटार गरी गहना लगाई अति सुन्दरी गराई लान्छन्, लाँदा वरलाई सम्बोधन गरेर लैजान्छन् र सर्वप्रथम वधूका पिता माताले प्रायश्चित गरी गोडा धुने काम गर्दछन् । प्रायः सबै वन्धुहरूले धुन्छन् । त्यसपछि दुलाहालाई मधुपर्क गराउँछन् । सत्कार गरी वरलाई कपडा गच्छे अनुसारको भूषणादि मुद्रिका आदि वस्तुहरू यथायोग्य दिन्छन् । त्यसपछि अलङ्कारादिले सिंगारिएकी कन्याको हात समाएर वैदिक विधिको संकल्प पढेर वरको हातमा कन्या (वधू) लाई दिन्छन् । त्यसपछि प्रार्थना गरी दान-प्रतिष्ठा गर्दछन् र त्यसपछि गाईदान गर्दछन् । यही शुभलग्नको समयमा वरले वधुलाई सौभाग्यसूचक रातो तिलहरि, नत्थ इत्यादि अलङ्कार र वस्त्र सारी, चोलो, उत्तरीय ओढ्ने पछ्यौरा आदि पनि प्रेमपूर्वक लगाउन दिन्छन् । त्यसपछि वर-वधूको विधिपूर्वक पूजागरी दक्षिणा दिन्छन्, अनि कन्यादान कर्ताबाट भू-यसी दक्षिणा संकल्प गरी आचार्य गुरु र अन्य दक्षिणा दिनुपर्नेलाई दक्षिणा दिन्छन् । यसपछि वरले वधूको नयाँ नामाकरण गर्दछन्, वरले कन्यादानकर्ताहरूलाई प्रसाद लगाइदिन्छन् । यसपछि सबै अलङ्कारादि पोशाक लगाएकी वधूलाई यज्ञमण्डपमा लगेर अग्निप्रदक्षिणा गराइन्छ । यज्ञमा वरण आचार्य र ऋत्विक्हरूको वरण गरी हवन गरिन्छ । राष्ट्रभृत होम, अभ्यातान् होम, गुप्ता हुती, होम आदि ७२ आहुती होम हुन्छ, हरेक होमान्तमा गौदान गरिन्छ । होम समाप्त गर्दै वीचमा लावा शमीपात वधूले भाइको हातबाट लिएर नयाँ नाङ्लो माथिबाट “अर्यमणम्” इत्यादि मन्त्र बढ्दै लावाहोम गर्दछिन् । त्यसपछि वरले ‘गृभृणामिते’ आदि ३ मन्त्र भन्दै वधूको हातको बुढी औंठो समेतको दाहिने हात आफ्ना हातले समातेर मन्त्र भन्दछन् । लावाहोम गर्दा ३ पटकसम्म गर्दछन् , लावाहोम गर्दा पढ्ने मन्त्रको अर्थ यस प्रकार छ । “हे वधू तिम्रो सौभाग्य (अत्यन्त आनन्द) प्राप्त गर्न म तिम्रो हात समाउँछु । भग

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अर्यमा सविता देवताले मेरा साथ जरदृष्टि (जीवन भर) नै रही गृहस्वामिनी हुन तिमीलाई दिइएको छ।

तिमी पतिव्रता, सच्चरित्र र श्रेष्ठ छ्यौ । हे वधू ! म विष्णु स्वरूप हुँ, तिमी लक्ष्मी स्वरूप हौ, म सामवेद हूँ, तिमी ऋग्वेद हौ, म अन्तरिक्ष हूँ, तिमी पृथ्वी हौं, मेरा साथ तिमी आउ, विवाह सम्पन्न होस्, गर्भाधान होओस्, सन्तान होउन्, हामी दुइ जना प्रेमपूर्वक तेजिला भएर असल मन गरी खुशीकासाथ सय वर्षसम्म बोल्दै, सुन्दै , हेर्दै बाँचौं । अनि उत्तरतर्फ राखेको ढुङ्गामा वधूको दाहिने पाउ वरले राखेर हातले छोएर भन्दछन् - "तिमी यो पत्थर माथि चढ, यस्तै कडा होउ, कलह गर्ने युद्ध खोज्ने मानिस आएमा रोक्न सक्ने होऊ ।" यो लावाहोम गर्ने काम अग्निको प्रदक्षिणा गर्दै ३ । ३ पटक गरिन्छ । यसपछि वरले वधूलाई दाहिने पाउ मात्र अघि सार्दै सात पाइला उत्तर तर्फबाट अग्नि प्रदक्षिणा गराउँदै भन्छन्-विष्णु भगवान्ले तिमीलाई अन्नादि खाद्य पदार्थ वृद्धिका निमित्त अघि बढाउन् (१) बल प्राप्तिका निमित्त अघि बढाउन् (२) धनवृद्धिका निमित्त अघि बढाउन् (३) यस्तै सुख वृद्धिका निमित्त अघि बढाउन् (४) पशुवृद्धिका निमित्त अघि बढाउन् (५) ऋतु ऋतुमा तद्नुसार काम गर्नका निमित्त अघि बढाउन् (६) हे सखे मेरो मित्र भएकी हे वधू ! यसरी सात पाउ चाली अघि बढेकी तिमी सप्तपदा (सात लोकमा प्रख्यात) होऊ । मेरो विचार अनुसार चल्ने होऊ । ऋग्वेद र पारस्कर गृहसूत्रका मुख्य मन्त्र यिनै हुन् ।

यो वैदिक विवाहमा दुवै वर-वधूले जीवनभर साथै रहन प्रतिज्ञा गरेको र वरले वधूलाई र वधूले वरलाई ठूलो आदरसूचक सभ्यतापूर्वकका शब्दहरू प्रयोग गरिएका छन् । जीवनभर साथै रहने प्रतिज्ञा गर्दछन् । जन्मेपछि कन्यालाई सोमले रक्षा गरेर गन्धर्वलाई दिए, गन्धर्वले अग्निलाई दिए, अग्निले मलाई पछि हुने सन्तान धनसहित दिए, हामी दुवै यसै लोकमा रहौं, वियोग नहोस्, छोरा नातीहरूको साथमा खेल्दै खुशी हुँदै आफ्ना घरमा बसौं, प्रजापति देवताले हाम्रो प्रजा उत्पन्न गराइदिउन् । अर्यमा देवताले हामीलाई जीवनभर साथै राखुन् । तिमी मङ्गलदायक भएर पतिको घरमा प्रवेश गर । हाम्रा २ पाउवाला चौपाया पशुहरूको कल्याण गर्ने होऊ । हे इन्द्र ! यी वधूलाई सुपुत्रवती र सौभाग्यवती गराइदेउ । यी वैदिक मन्त्रका अर्थ हुन् ।

लावाको हवन र यी मन्त्रार्थ पछि सौभाग्यसूचक भएका पत्नीत्व सिद्ध गराउने सप्त पर्वत र अष्ट पर्वतको पूजा हुन्छ । सिन्दूरको रातो टिका लगाइदिन्छ, वर-वधूले प्रेमसूचक मधुपर्क प्राशन गर्दछन् । मङ्गलसूचक पाशाको क्रीडा र आदित्यदुहिताको कर्म हुन्छ । सूर्यादि नवग्रहले रक्षा गरुन् भन्ने आशिर्वादसूचक ग्रह तिलकको काम हुन्छ । यति कार्य भएपछि ब्राह्म्म विवाह वैदिक कर्म समाप्त हुन्छ । यसपछि आचारको कार्य भोजनादि समाप्त गर्दछन् । उत्तराङ्ग कार्यको लागि वरको घरमा जान वधूलाई मङ्गल वाद्य ध्वनिका साथ विदा गर्दछन् ।

वरको घरमा वधू जाँदा माङ्गलिक महोत्सव गर्दछ र वरको घरमा पुगेपछि वरका दिदि बहिनीद्वारा स्वागत सूचक आरती गर्दछन् । वरकी आमाले बुहारीको मुख हेर्ने, नातेदारहरूको परिचय दिलाउने आदि कार्य गर्दछन् । 'वरको घरमा विवाहको उद्यापन चतुर्थी कर्म हुन्छ । वधूलाई जुठो खान दिने कार्यहरू समेत भई वैदिक विधिको ब्राह्म विवाहको कार्य समाप्त हुन्छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

१. आठ प्रकारका विवाह मध्ये यो भयो ब्राह्म विवाह ।

२. अब दोस्रो दैव प्राजापत्य विवाह हो, यो कार्य ब्राहा विवाह समान काम हुन्छ । विशेष गृहस्थी धर्ममा लाग भनी बोलेर सत्कारपूर्वक कन्यादानको कर्मलाई प्राजापत्य भनिन्छ ।

३. यज्ञको अनुष्ठान भएको बखत ऋत्विक्लाई विधिपूर्वक अलङ्कारादि लगाएर कन्यादान गर्ने कर्मलाई दैव विवाह भनिन्छ भनी याज्ञवल्क्यले स्मृतिमा लेख्नु भएको छ ।

४. गोमिथुन २ गाई लिएर कन्या वरलाई दिएमा आर्य विवाह भनिन्छ ।

५. द्रव्य दिएर किनेर ल्याएमा आसुर विवाह भनिन्छ ।

६. परस्परको प्रेमले ल्याएमा गान्धर्व विवाह भनिन्छ ।

७. युद्धमा जितेर ल्याएमा राक्षसी विवाह भनिन्छ ।

८. छलकपटक गरेर स्त्री ल्याएर हरण गर्ने काम गरेमा पैशाच विवाह भनिन्छ भनी याज्ञवल्क्यस्मृति मनुस्मृति आदि धर्मशास्त्रमा लेखेको छ ।

आठ प्रकारका विवाहभेद यी हुन् । यसमा सबैभन्दा श्रेयस्कर वैदिक विधिबाट गरिने प्रथम ब्राह्म विवाह नै हो ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Radio and Television Recordings as Archival Materials

✍ *Christopher H. Roads (U.K.)*

There is unlikely to be any disagreement in such an assembly as this, where true archivists are gathered, that an archival medium, by definition, must be expected to survive at least centuries. After all, vellum, parchment, papyrus and even some paper have extremely long lives running, in some cases, to millenia. Against such a background the media of record used by radio and television companies are undoubtedly exceedingly transitory. Such support media as magnetic tape, acetate disc, nitrate film, vinyl record and acetate film have life expectancies which vary immensely, especially from batch to batch, but are to be measured nevertheless always in decades never in centuries. In spite of the known vulnerability of these media exact data upon life expectancy is extremely difficult to procure. There has been some attempt at artificial ageing testing by some tape manufactures and a considerable drive by certain film stock manufacturers in a similar direction but there is still a long way to go before the archiving of these media of record assumes anything like the precision possible with the traditional media of record.

There is no doubt that this rather less than satisfactory situation is partly at least the result of the audio visual media explosion over the past three or four decades. Radio and television archivists as well as those in other archives who archive radio and television recordings, have been so pressed to keep up with the torrent of material being produced that they have simply not had the time or resources to devote to earlier material. They needed a spur to impel them to attend to the needs of materials collected 30, 40, 50 or more years ago. One of those spurs is beginning to be effective and that is the emergence of earlier material from copyright restriction, another is the cyclic revival of interest in earlier recordings and yet another the first development of systems to enhance or even colour unsatisfactorily substandard images and, now, secondly, further development enables us to restore sound to a higher standard, in many instances, than it could ever be heared from the original carriers. So, at last, attention is being devoted to the conservation of earlier television and radio recordings for few doubt that they are part of the historical evidence of past decades and a very significant part too. In so far as television has become the prime medium of communication for the vast majority in the western world,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

so past radio and television recordings constitute an invaluable resource in which at least to quarry for suitable audio visual building bricks for new programme production.

So commercially valuable in consequence are these historical recordings fast becoming, that there is now real interest either in extending the life expectancy of the original carrier or in finding a surrogate carrier which will last for centuries rather than decades. In fact the quest for means of extending the life of the original carrier has been proceeding for several decades. In the world of the film archivist serious efforts go back to just before the Second World War. Much of the attention in this quest has been focussed upon the preservation of colour which, of course, has really only interested television companies since the 1960s. The main thrust in this early research was directed at improving storage and handling methods and then by introducing low temperature storage. There is no doubt that the life of colour films can be considerably prolonged by the use of low temperature storage, but it is only to be achieved at considerable cost in terms of building construction and power consumed, and at considerable working inconvenience as films cannot - without disastrous consequences - be translated rapidly from low temperature vaults into the office ambient temperature. An alternative technique was the production of colour separation masters but this is so expensive that it could and can be afforded only for very important productions. It still had its own problems as all three copies must be stored under identical conditions to avoid differential shrinkage. Nor does it avoid the ordinary problems associated with the long term storage of acetate film such as brittleness if the humidity is too low or risk mould if it is too high. There were patent treatments for nitrate film which were said to retard deterioration, but our experience was typical in that though there was some slowing down of deterioration for a few months after treatment, within a Couple of years the films were exactly where they would have been without treatment thanks to an actual acceleration in deterioration as the effects of the treatment wore off.

The story is not much different with the range of audio carriers — some are the same as for the moving image — and those which are not were found almost equally prone to deterioration. Much magnetic tape of the early 1950s Was found to be in a specially dubious state as too were so called acetate discs which have a great propensity to their surfaces crazing. In some senses, provided that one avoids mould, waxen cylinders are reasonably stable though, on first sight they might have appeared particularly vulnerable. So as for the visual so for radio and sound recordings the search is on for a suitable surrogate.

The obvious choice for sound is to capitalise digital recording — or so it might seem. It has taken some time for digital recording to be accepted, but there is now no significant resistance to its adoption across the board. Digital recorders are now

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

commonplace in field recording as well as widely used in the studio. The appearance about five years ago of the Sony Betamax which, though conceived as a video system was commonly applied to audio needs, led to its fairly widespread adoption in archival as well as serious amateur circles. In its way it was in advance of then contemporary professional formats and products. Archivists can seldom afford the very high costs of professional broadcasting formats, and as the gap between professional and amateur standards is rapidly closing it becomes even more easy to adopt the) amateur. Indeed what was until recently amateur is now professional. In no area is this more apparent than in the video. Where two inch recently ruled, one inch is now the norm with $\frac{3}{4}$" in sight. In audio the new DAT format will be in use by both professional and the more serious amateur.

With audio, digital reecording formats are very definitely here to stay, while video digital recording can be used in certain special applications like instant replay of sporting performance, but so vast is the data requirement that digital video is not likely to arrive for some years yet. It may in fact do so for current broadcast standards rather sooner, but as it is likely that high definition television will come in the 1990s, there will presumably remain technical obstacles to the adoption of the digital high definition standard until the next century. Nevertheless for radio broadcast the option remains to record them in digital format, so that the sonic content can be kept indefinitely in perfect state by the simple expedient of recopying whenever periodic monitoring shows that the incidence of error is reaching an appradriate threshold. Not only can the technique be applied to broadcasts which are transmitted - as a few are - in digital form, but it can easily be applied, by the use of a suitable analogue to digital converter, to any past holdings. Unlike analogue to analogue copying where there is always degradation - reaching a dizzy climax in optical sound of something like a 7% loss of quality in each generation - with digital there is none.

There is, however, a major catch. The archivists costs are as much, if not more, in the manual retrieval, handling, and refiling of thousands of individual items as they are in the tape required for the copy or the processing equipment. At present volumes of material in digital form are small and recopying requirements have still to arise, but all the signs are - if one looks at analogous situations with film copying or computer tape copying - that the task of recopying could become immensely labour intensive and thus very costly. At least this is the conclusion that seem inevitable if one bases oneself on the assumption that such recopying would occur every few decades. The sheer volume of material typically broadcast in a year from any one of dozens of stations in each of many countries leaves one with no illusions about the resources required. The only hope, if recopying is the solution, seems to lie in adopting some from of autocopying storage

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

system, but that would need to be reconciled with normal rapid access needs, as well as with extremely variable frequency of use.

Faced with these difficulties, there is no doubt that the archive of radio and television recordings needs a very different approach to longevity. After all, if a surrogate copy could be kept for five hundred years in fully acceptable state, then an entirely new situation would arise in which radio and television recordings so stored would rival the traditional media of record of conventional archivists, The first prospect of identifying such a surrogate medium appeared in the mid-1970s, when Philips developed their laser vision discs. In initial publicity they were described as possessing very long life expectancy and the suggestion was made that they might last centuries, and they could be used to record moving images, sound or still photographs from analogue input on the normal broadcast standards. Unfortunately experience of the disc rather rapidly showed that they were not as durable as had originally been supposed. Indeed, under really adverse humid tropical conditions, there were reports of a measure of delamination and of corrosion. Philips themselves finally came up with a statement that even ten years might be too long a life to expect from them if they were stored under really adverse conditions. On the other hand, given good storage conditions they might last for many decades — perhaps for one or two centuries.

Philips laser vision discs pointed the way that other manufactures have chosen to tread with different formulae and specifications. Nearly all are in the 'write once read many times' category, so that they are ideal for the archivist who wants to record them on his own premises. It was possible to establish a manufactory within an archive for the Philips system, but only if there was a very large budget for the purpose. There are now on the market about ten different makes of video disc with at lease one of them claiming extremely impressive longevity. Arrenhius based artificial ageing tests already conducted in Japan on Plasmon's WORM platinum and polycarbonate discs seem to give them a life of some hundreds of years. Tests which are now being put in hand by the National Archive London, the British Librery's Research and Development Department in association with the BBC and Independent Broadcasting Authority, and which will run for about 15 months, will be designed to compare the long term archival properties of all the different types of video disc currently available and in particular to see how long the Plasmon disc may remain in good state without the need to recopy present extrapolation from the earlies tests suggest that five hundred years, may be an underestimate.

There is therefore, at last, a reasonable prospect of radio and television recordings achieving, through video disc surrogacy, the status of a truly archival medium. The prospect is sufficiently real and near for it to be worth closer consideration. The equipment for copying from the original from is not unreasonably priced. A total of about

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

£5000 is the order of cost. The disc themselves, if bought in quantity, seem likely to cost only about £ 12 each. They are the same size as compact discs (CDs), which arc dubious over a longer period than a few decades. Their capacity is around 400 megabytes, but new versions are close to being marketed which will give the option either of following exactly the format and duration of CDs or, alternatively, of using a different format. Because of their durability there is little doubt that those in moderate or low demand could double up as both master and access copies, provided that the risks of theft and fire are accepted. This would be unique in audio visual archiving where good husbandry has to date dictated that there is invariably a separate master, separately stored. However, having regard for the immense volume of audio visual broadcasts and the need to keep costs at an acceptable level, serious consideration is being given of following conventional practice with seperate master and access copies only for particularly precious recordings, or those in heavy demand.

There must be a catch. Where is it? On Plasmon discs one can record moving images, sound, drawings, photographs or whatever one will. They lend themselves to auto retrieval and auto refiling. Their lightness and durability suggests that postal transmission could be the norm. Indeed the suggestion has already been made that a de luxe CD of such specification might eminently suit libraries. The catch is difficult to see unless one is determined to find a flaw. Indeed, the only criticism that seems so far to have achieved measurable currency is the suggestion that their recopying and processing in hundred or so years' time might be hazarded through the obsolescence of the necessary equipment. Of course there is no doubt that the obsolence of Much of the equipment that is vital to recent but past formats is frightening archivists. The obvious example are the archives that are locked into 2" video. Those who have obsolete gauges of film can generally continue to improvise necessary equipment but it is far more difficult to do so in the electronic field.

However the problem is not new. Already, for example, Sony's Betamax digital audio is under sentence. It is not likely to survive as a fully current system much beyond the general introduction of DAT, but Sony have given assurances that they will continue to maintain all machines they sell until they are seven years old. Beyond the end of Sony's guarantee which is about 1998, by stockpilling those components which cannot easily be made in a precise engineering or electronic workshop, it seems perfectly possible to extend the life of the system by a number of decades. In collaboration with Sony, this seems likely to be achieved fairly painlessly. For Plasmon's disc system with obsolence in the much more distant future, those who suggest that some components may be difficult to replicate - assuming one has failed to stockpile all one needs - have probably failed to take into account the giant strides being taken in computer aided design. What probably cannot now be replicated by hand more certainly will be

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

reproducable by computer when the need ultimately arises. Nevertheless, Plasmon are advocating the adoption in input into their discs on the ISO standard rather than an alternative which seemed better bet in terms of immediately current usage.

The future for radio and television recordings is not so dark. The means already exist with radio of ensuring an archival life measured in terms comparable to the best of conventional archival media and are likely to exist shortly for similarly archiving at least the more important television recordings. By the end of the century or very soon after, television should be easily recorded in a thoroughly archival form. All this however presupposes that the recordings are made and survive the first critical weeks, months and years. Far too many well worth retaining never make it. It is worth, for a moment, looking at the threats to radio and television recordings which so often leave the question of their archival future rather an academic one.

The most serious threat is that which has followed the almost universal supersedence of film by video tape. In most of the more affluent countries this has had no sinister connotation, but in many third world countries it has spelt the end of continuous or near continuous record of national historical events. For in countries where there is severe financial constraint the temptation to wipe video tape and reuse it time and time again is irresistible. In such states, television lives for the day: it is truly ephemeral. Even where a ten year or more void has obviously opened up - where the authorities are fully aware that future generations will bitterly reproach them - they feel that they still have no choice but to wipe and reuse their video tapes. With film they had no such possibility. Countries such as Bolivia, Panama, and many others even amongst the more wealthy, have increasing gaps in their television archives. The fault lies almost invariably at the top of government. If the minister or ministers concerned here fully conscious of the price that the country was paying for this most shortsighted of economies, then they would ensure that almost whatever else was underfunded there would be finance for video tape. So archivists have a duty to inform their governments at ministerial level wherever the pernicious practice of wiping and reusing video tape is prevalent to the extent that there ceases to be a continuous audio visual record of current events of national significance.

A second threat to the survival for transfer to a more permanent surrogate is deliberate destruction. This is quite distinct from erasure for reuse. There are many who feel that the total volume of radio and television broadcasts is so great that there is a necessity to weed out material not worth retaining at a relatively early stage. They argue that the cost of storage materials and facilities is so great that there is a duty on the programme maker himself to destroy what is not worth keeping. This is a very dangerous path to tread. It is perilously close to those who argue that only good examples of their creations should be kept. There are those artists, actors and directors who are so

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

determined that posterity shall judge them by what they deem the best of their creation that they would seek to destroy all else that falls short of their criteria. Though this is the extreme of the range of hazards of early destruction, it is very much the case that in many milieus those who create also have the power to select and destroy. There are few archivists, on the other hand, who would dare to destroy material deliberately without the benefit of the perspective of time. Time to establish an adequate perspective will vary enormously from, at the minimum a year or so, to the moment when, decades later, either conservation treatment is required or the item is effectively discarded.

The third threat to the survival of radio and television recordings is a decision not to record in the first instance. A surprising amount of radio and television programmes are broadcast without being recorded so they are lost to all unless someone or somebody choses to record them off-air. This is, in fact, where the national or state archivist very definitely enters the picture. Radio and television company archives are essentially there to serve the needs of broadcasters. It is not their duty to preserve a national overview. They are not even in a position to relate them to what other organizations aro recording, nor to what archivists themselves are chosing to film or record. For this in a sense is the great difference between audio visual archives and conventional ones. Audio visual archivists often possess cameramen, sound recordists and all manner of support facilities and, where they see gaps in intended radio and television coverage themselves bridge them. In practice there are so many copyrights and rights complexities in such archival recording of opera, ballet, and orchestral music that this tends to be rarely done, though in Britain the recent creation of a National Musical Performance Centre is designed to remedy this deficiency. Most archival recording occurs in the oral history fields where it perhaps accounts for 90% of accessions, indeed so much is recorded that it itself becomes a major source of material for the construction of radio and television programmes. Archival direct recording is also very important in the fields of language, dialect, oral literature, mechanical and industrial sound and wildlife this background it is not surprising that radio companies are now tending to record more of what they broadcast - in Britain the BBC figure has climbed from less than 10% to nearly 70% in the past ten years. Of course some of what was not recorded because it already existed in recorded form. Moreover the fact that the National Sound Archive had a parallel sehcme of off-air programme recordings was and is well known to the BBC, so that they would consider that they could reasonably err on the side of under rather than over recording.

There are other threats too though these are the principal ones. Recordings can for example be made on obsolescent equipment in obsolescent formats - doing, as it were, lip service to the idea of recording, but with little prospect that there will be the resources or means to ensure their transfer to a longer term archival medium at a necessarily earlier date. Then there is arbitrary sequestration. This can be a result of state censorship, though

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

fortunately this is now not quite so common, or, more often, the result of the exercise of privilege. It is not so infrequent in some countries for a minister or prince to send someone with scissors - quite literally at times - to cut out the sections which particularly interest him. Since so many radio and television archives feel that they can afford to keep only a single copy - they ignore the golden rule of master and access copies when sections are so excised then the loss may be permanent, extremely disfiguring and thoroughly unbalancing in terms of the record retained.

Radio and television recordings can therefore be in practice what they are undoubtedly in theory, namely part and parcel of the historical and archival record of society. There are many hazards to their short term survival and there are equally many chances that they will not survive for centuries in good order. Yet they can and may yet do so. They undoubtedly stand a far better chance of surviving culling or selection for destruction if they are housed in a national, regional or some other class of independent archive. Even the BBC is no more than a working archive — albeit an enormous one — for the benefit of its programmers. When for example some years ago they wanted More space they ruthlessly weeded and destroyed much of their television coverage of the Korean War of 1950. Really important radio and television recordings should be housed under the control of those whose allegiance is to historical criteria and not to economic or political needs. Indeed, poor or misguided selection has probably destroyed more that ought to have been retained than have adverse storage conditions or unfortunate choice of media. We should think in terms of keeping everything or almost everything and then see where this policy is impractical rather than in terms of how much we can ignore recording or select for destruction.

All that has so far been said may suggest that radio and television recordings represent some kind of ultimate in historical evidence. But whilst it is true that in so far as television and radio are for many the dominant forms of communication, and that they therefore possess great importance, they are in reality only part of the total spectrum of historical evidence. They only supplement, they do not replace newspapers and journals, books and papers nor do they detract one iota from the value of diaries, persanal accounts or any of the multitudinous forms of documentary records. Radio and television recordings must be used by the historian with just the same degree of detachment and subject to the same scrutiny for authenticity bias etc. as any other class of document. Above all, one must remember the limitations of the media. Cameras do not work very well in dense fog or at night, or in the heat of battle or even underwater. The latter is excellently exemplified as any good amateur diver will know. Neither cameras nor recorders are admitted to courtrooms in many countries. As the endless debates on the televising of the House of Commons have recorded, it is almost impossible to prevent MPs playing to the camera. And who can guarantee that the camera is pointing in the

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

right direction even supposing one knew which was the right direction. And what editors do to the record, visual or audio in the metamorphosis between the recorder or camera and the transmitter is anyone's business. What is usually quite certain is that the producer and editor are more concerned with achieving the maximum number of viewers or listeners than ther are with going down in history for the comprehensiveness and boredom of their broadcasts. Endless debates and some experiments have been made of whether producers can become historians or historians producers, and which succeeds best. All one can say is that it most obviously depends on the view point of the beholder. In short one must then add a profound note of caution whenever one is using radio and television recordings as part of historical evidence. Yet for all these reservations television and radio are likely to become an even greater part of the lives of all of us, and to represent, perhaps, the most important medium of communication between peoples, races, countries, classes and indeed across all divisions. So television and radio recordings must be taken seriously as a very important part of the archival spectrum.

(Paper presented in the XIth Paris Congress 1988).

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

The Nepalese Juridical Tradition and its Sources

A list of the ain[1] books kept in the National Archives

✍ Dr. Jean Fezas

INTRODUCTION

The Nepalese Juridical Tradition presents some peculiarities which have a special interest for the juridical anthropologist, but also for linguists, historians and anthropologists at large. It is quite amazing to notice that at a time when, in India, the British were attempting to revive the sanskrit tradition (i.e. the *dharmasastra*), at least in matters concerning family law [2], the Kingdom of Nepal, supposed to be the "only Hindu Kingdom in the world[3]", codified law without any explicit reference to traditional texts[4].

That a general concept of codification existed before the ain is well evidenced by the "Law Book" compiled under *ujir simha*'s guidance, on which a paper by Mr. B. D. DANGOL drew attention a few years ago[5]. No doubt, in 1822, a need for general recommendations in a written form had already arisen[6]. But *ujir simha*'s "rules", if they are a first step towards codification, are not a law code; they include some guidance for civil servants[7], procedural advices, some of which can be traced to the *sastra*, as for instance rules concerning the possibilities of a false testimony, etc......When they turn to sanctions, they are concerned with murder and also, a tendancy well noticed since HODCSON's remarks on Nepalese Judicial Organizations[8], with incestuous sexual relations. The last part of these regulations clearly announces the long disquisition of the ain on the subject of *had nata karani*. Rules concerning "civil matters" (partition, inheritance), or administration collection of taxes, etc...) do not appear in *ujir simha*'s

---

1 The system of transliteration adopted in this paper agrees with the standard used for *sanskrit*, except that w is used for व and b for व

2 Cf. DERRY

3 Cf. *datta guthi* par. 1

4 No *dharmasstra* is cited in the *ain* though vague references occasionally occur in the text.

5 B.D. DANGOL...

6 French influence : though "demi solde" officers of Napoleon 'army looking for fortune in the Indian Subcontinent should not be underestimated, as we know that, at least, a French man was busy establishing a powder factory in K... in *bhim sen thupa'* time.

7 See preliminary chapter of the text (cf. DANGOL' paper p.).

8 B. HODGSON, Miscellaneous Papers...

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

regulations. And, most important of all, none of the rules appears as having a compulsive character. The aim of the book is teaching, not enjoining a set of rules even for a limited part of the country. As the text itself says : "Any man who will exert himself (to learn) this book, who will take in his heart every subject included in this book, will find in it many kinds of profit". No sanction is to be applied to the one who does not respect the teaching.

There is some distinction to make between the existence of a concept and its actual application. To be realized, a codification needs that some objective conditions be fulfilled, the French codification of criminal law, which occured much earlier than the "code penal"[9], was the result of the centralization of power in the hands of the King[10], i.e. of the unification of the country. Just like French codification, the Nepalese *ain* was a consequence of the unification of Nepal by *prthivi narayan saha* and his descendants, had not this internal condition been satisfied, it would never have come into existence.

To this fundamental condition must, most probably, added external pressure. To refer once again to the first paragraph of *datta guthi,* the code aimed at elaborating a distinctive "Hindu Law" when the rest of the (Hindu) world was in the hands of the *mleccha*, i.e. the Company[11], though an immense improvement by its suppressions of arbitrary sanctions of transgressions, the *ain* was also a step on the way to isolationism.

Ideology

As the *lal mohar* placed at its head says explicitly, the *ain* was established "to ensure that to a particular transgression a similar sanction would be applied throughout (the Kingdom)". This declaration, very close to the French Revolution's ideal of suppressing the arbitrary power of the King (and of his judges) was, no doubt, a just step toward constitutionality through the limitation of judicial powers. If this "progressive" aspect should not be neglected, it had also a very conservative counterpart : equal sanction should be applied, but this equality worked only within the scope of caste, or more exactly groups of castes (*jata anusara*). In traditional terminology, the state was to enforce the *varnasramadharma*, and, may be in some cases, to create it[12]. Such distinctions of castes did not disappear of the code with the fall of the *rana* Prime Minister in BS 2007 (1950) as (see printed texts BS 2009/2012) they lasted until the promulgation of the 2020 *muluki ain*, which, in fact, marked the end of the 'Hindu" character of the Kingdom of Nepal though it was still asserted by the Constitution[13].

---

9 Cf. ESMEIN, Histoire...
10 Cf. Ordonnances rovales de...
11 D. G.
12 Cf. A. Hofer...
13 Cf. par.... of the Constitution of Nepal...

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Contents

In the limited scope of an introduction to the legal codes kept in the National Archives, full description of the contents cannot find its place, it has already been alluded to the very general character (including penal, civil, administrative matters, procedure) of the original *ain*; what should be stressed is that during the period we are concerned with (i.e. BS 1910/2007), many transformations occured, the myth of a "static Nepalese society"[14] was nothing more than a myth even in the *rana* period. Some of those reforms are quite well known (suppression of *sati*[15], of slavery[16], others, like the administrative changes, are still waiting a study[17]. That discussions, changes and controversies occured since first "edition" of the *ain* in 1910, is well evidenced by the rules relating to the right of the daughter to inherit her father's estate in the absence of sons (aputali), a criterion we used (see infra) to distinguish between two classes of manuscripts.

As a whole, the body of Nepalese legal literature, is a key to the reciprocal influences of custom (or customary law) and normative texts, i.e. the sastra's tradition, that is to the analysis and history of the Nepalese society in the 19th and first half of the 20th century, but also to the study of Hindu law which was, despite whatever HS MAINE may have asserted, during centuries adapted by its exponents to social charges. To the legal anthropologist, it provides a Hindu point of view on the settlement of conflicts and its material application... But let proceed to its sources.

Scope of the list

This list is only including the texts starting with the first muluki ain promulgated during the prime ministership of janga bahadur, circa BS 1910, up to the last muluki ain in five parts, reprinted in BS 2009 2012 which was replaced in BS 2020 by a new code in one part.

MANUSCRIPTS[18]

Historically, the ain appeared at first under the shape of manuscripts, of which 17 are kept in the National Archives in some 29 volumes. These manuscripts have all in common to be of 33,5 cm. high and 26 cm. wide; seals of the Prime Minister *janga*

---

14 A westerner's fantasy belonging to the same category as "I" Inde Eternelle"... For the evolution and adaptation of *dharmasastra*, cf. DERRETT...

15 Cf. FEZAS...MICHAELS...

16 Cf. Land and...

17 REGMI

18 Having try to follow as far as possible a chronological order, the description of the (what we call) D manuscript (1947) has been placed after that of the printed text of 1927.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

bahadur mark the beginning and the end of the paragraphs[19]. All the available manuscripts kept in the National Archives have been described but n.630 which has been damaged when it was bound : the top of most of the pages was cut down and consequently page numbers, but also titles disappeared; the same thing happened to the left of the pages so that paragraph's numbers were also taken off. As some pages seem to be interverted, this manuscript is a puzzle we did not try to salve. All the manuscripts which have been bound in modern bindings have suffered similpr degradations but to a much lesser extent. We must added that the National Archives are not responsible, as they received the manuscripts in this shape.

The 16 manuscripts described here can be chronologically classified in three series, to which we have given the letters A, B, C, as code references. These three series have been determined according to the following criteria :

a) Number of chapters and structuration of the work :

The A and B series of manuscripts can be very easily distinguished from the C ones, as the former are divided in 166 chapters[20], when the latter probably included[21] some 179 chapters. These additional chapters resulted from the subdivision of previous ones, especially of procedure related[22], a tendency we shall discuss with the problems related to the AO manuscript.

b) Number of paragraphs in the corresponding chapters.

This criterion is useful not only to distinguish C mss. which, when their chapters correspond exactly to the ones we find in A and B, have many more paragraphs[23], but also to determine which are the oldest mss. in the A series[24].

---

19 Exceptions to this rule have been mentioned in the particular manuscripts when needed.

20 This does not include the chapters *madhyesa-ko* ("Of Terai") which appears only in two cases (Al, p. 856, 2 and Bl, p. 881, 2), and *dagaurya tharu jata-ko hada nata-ma karni garnya-ko* ("Laws relating to the incestuous sexual relations amongst the *dagaurya tharu*"), which appears in A4 (pp. 659-660, 14).

21 As we shall see in the section devoted to them, these three manuscripts are badly damaged, especially toward the end, the number of chapters given here corresponding to the printed version of which they were the prototypes.

22 For instance of. *phirada parya-pachi milchau bhamnya-ko* ("Of people declaraing they want to make a settlement after having lodged a plaint"), *dharma bhakauna-ko ra nina halauna-ko* ("Of oaths and ordeals") in the C mss.

23 See, for instance, *amsa bada-ko* ("Partition of joint family property") in C mss. includes 276, against 30 in the earliest A mss. and 38 in the B mss.

24 The process of constitution of the *ain* was, in the period BS. 1910-1927, characterized by multiplication and subdivision of paragraphs and chapters, this tendency, which transformed the *ain* in a monster of more than 1300 printed pages if we include the additions and corrections, disappeared with the version printed in BS. 1945.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

c) Change of rules.

Among the numerous rules included in the *ain*, we have taken the one concerning the right of succession of the daughter to her father's property (*aputali*). The possibly earliest version of the *ain* admitted the right of the daughter to succeed in the absence of uterine brothers of her father[25]; the remaining mss. we have placed in the A series admit only her right in the absence of brothers "born of the same father" of their father[26]; as to the B mss. they only accept this possibility in the absence of (male) descendants of the grandfather of their father[27]. This was not the end of the disqualification of the daughter as an heir, as we find her in additives to the printed code of 1927 only allowed to take the succession in the absence of male relatives of her father up to the seventh generation[28].

1. A MANUSCRIPTS

1.1 MS AO = *ne. bha.* 618

This very short manuscript of 135 pages, recorded in the Archives under n. 618, is exceptional as it is neither corresponding to the general structure of A, B or C mss. It strats on p. 11 with the first paragraph of *datta guthi*, goes on up to p. 88 (*daijo pewa*), then jumps to p. 189 (*ghara banaunya*), from there proceeds up to p. 229 (*ilaja garnya-ko*), and then returns to p. 131 (*kut pit-ko*) up to p. 148 (*jyana marako*).

At first sight it seems a very confused and lacunary ms. but we shall notice that if we do not take the first figure, the numeration system seems (almost) logical : 89 follows 88, and 31 is very close to 29, this might imply that we have here the prototype or one of the prototypes of the *ain*.

A second peculiarity has also to be noticed, this "code" has no seals at its beginning[29], but also no seals of the Prime Minister at the beginning and the end of paragraphs[30], which might hint to the possibility of its bring a rough copy of the original.

Third, this is the only code which, as we have already pointed to, allows the daughter to inherit in the absence of uterine brother, which would logically put it at the very beginning of Nepalese Legislation.

---

25 AO, *aputali-ko* 1 p. 78 : *bobn-haru janmyaka eka bhudikka chuttiyaka bhai chora...*
26 *aphna eka babu-bata janmyaka...*
27 *kasai-ka eka bajya-bata janmyaka...*
28 Cf. J. Fezas "The Nepalese Law of Inheritance" in Seeland K. (ed.), Recent Research on Nepal, Konstanz 1983.
29 Which is not surprising, as none of the mss. with a "modern" binding shows any trace of *lal mohor* at the beginning.
30 A peculiarity it shares with C3, which was most probably prepared for printing, and as such never had the status of a legal document.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Lastly, when A series presents 3 chapters (*amsa banda-ko babu chora-ko,* 11 paragraphs; *amsa banda-ko*, 30 par.; *amsa banda-ko lognya svasni-ko*, 15 par.), AO has only one chapter (*amsa banda-ko*, 47 par.), which seems to include the three subjects. This, when compared with the tendency to subdivision we have insisted upon, points again to an earlier redaction.

All these points are only provisional and only further sesearch[31] might settle the definitive position of this unique manuscript.

1.2 MSS Al (*ne. bha.* 530), A7 (*ne. bha.* 605 606), A8 (*ne. bha.* 613 632) and additive AA1 *ne. bha.* 614).

The Al, A2 and A3 mss. are the oldest strata of the *ain*, none of them is complete, but if collected together they might give a good idea of the code as enforced in the years BS 1910 1918.

1.2.1 MS Al

Al has been stored for a long time in the National Archives[32]; it was previously bound in leather and the pages had their original format[33], it was recently rebound in a modern binding and the pages were cut accordingly. In contradistinction with the other manuscripts which underwent the same transformation and also with the volume printed in BS 1927 29[34], it did not suffer too much in the process. It still possesses the original *lalmohar*, with the seals of *surendra, rajendra, trailokya, surendra and trailokya* have red seals, *rajendra*'s is yellow, but the pages including the Prime Minister's and other *rana* dignitaries seals are missing. It is in a relatively good state, though three chapters are missing at the beginning[35] and an appreciable number of pages has disappeared.[36]

1.2.2 MS A8

This manuscript consists in two volumes[37] both bound in a recent card-board binding. Apart from 27p. (i.e. 4 chapters) missing at the beginning, and 16 chapters at the end, last page is numbered 679, this manuscript is almost in its original state, even the

---

31 As well as the collecting of new manuscripts...

32 For a full description of this ms. cf. J. Fezas, "Hierarchie et transgression...", Journal Asiatique 1983.

33 Cf. supra...

34 *ne. bha.* 534 see infra printed texts.

35 These chapters are mentioned in the table of contents at the end of the ms., they are : *gaddi, raja-kaja, tosakhana niuluki khana.* The only instance *of raja-kaja* is AO p. 194, 23; *tosakhana...* appears three times 4 in A 1() in a gap between p. 30 and p. 75; 3 in ALI.pp. 77 78; 4 in B1 pp. 100 101; as to *gaddi*.it seems to be lost.

36 Altogether about 120 p. are missing on a total of 856.

37 It seems that the person who entered this manuscript in the Archives catalogue did not notice that *ne. bha.* 613 was only the first part of a single ms., which was followed by what is presently recorded under n. 632.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

blank pages which have disappeared from ALL the other manuscripts for purposes we cannot determine, are still miraculously present in these two volumes.

1.2.3 MS A7

This manuscript is included in two volumes, it strats on p. 155, par. 20 of *kirtya kagaja* (35 chapters are missing). and ends p. 670, par. 5 of *jari-ko phutkara* (25 chapters missing). In between, many pages are missing which amount at least to the loss of 12 chapters. This is one of the most multilated manuscripts of the *ain*.

1.2.4 A Al (*ne. bha.* 614)[38]

We have mentioned before that many changes occured during the first years after the *ain* was promulgated. As the original manuscript was scattered among the various *adalat* in the country, periodical updating was realized by the means of additives.

This short manuscript which strats on page 2 by additional paragraphs to *jaga jamin*, and ends on the last paragraph of a whole new chapter *misakhat-ko*[39], is almost complete but for the pp. 21 to 24 and 37 to 40 which have disappeared. It is quite clear, if we compare the paragraphs added to the number we find in Al, A7 and A8, that these additions transform this first strata into the following.

1 3 MSS A2 (*ne. bha.* 531), A3 (*ne. bha.*) 593 595), A4 (*ne. bha.* 594) A6 (*ne. bha.* 599 600), A10 (*ne. bha.* 881) and A5 (*ne. bha.* 596 597). That these mss. form a second strata is shown by the fact that paragraphs which were corrected or added to the precedent series are included in their modified form.

These mss. have undergone revisions and transformations and they present some slight differences as to the number of paragraphs of various chapters. They have in common with the former series to allow the daughter to take the succession of her father if he has no brothers, but, when the •Chapter exists, there is no distinction between enslavable and non enslavable *newar* in matters of sexual offenses (*miskhat*).

1.3.1 A2 starts on p. 3, par. 1 of *datta guthi*[40], and ends on p. 630, after a complete table of contents. In the same volume was bound an additive of 38 pages, which may have been written by the same hand as AAl. About ten chapters are lost because of two gaps of twenty pages each (pp. 317 336; 397 416) The remaining text is in a very good

---

38 For another additive bound with the main text, of. infra A2.

39 On this new redaction, suppressing the distinction between *masinya* and *namasinya newar*, see infra 1.3.

40 This shows that the three chapters mentioned in the table of contents (A2, p.674) but with a number of paragraph equal to 0, were not included in this code.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

state; though a part of its original binding is lost, this manuscript is the only one with A10 to have preserved its original format.

1.3.2 A3 starts on p. 12, par. 1 of *datta guthi,* and ends on p. 692, par. 6 of *jataka mara*. The end of this manuscript is badly damaged (23 chapters are missing) and at least 14 more chapters are last due pages missing in the text.

1.3.3 A4 starts on p. 30, par. 27 of *jaga jamin*, ends on p. 692, par. 3 of *chito halnu naparnya*, at first sight, only 5 chapters are missing at the end. Unfortunately, pp. 187 408 and 535 622 are missing, which, added to many lost pages in the body of the work, amounts to about half of the original.

1.3.4 A6 starts on p. 22, par. 51 of *jaga jamin*, ends on p. 559, par. 6 of *pacuke garnya*. As in the case of A3, the end is badly damaged with 22 chapters missing. About 10 chapters are lost due to missing pages, the remaining part is in a quite good state.

1.3.5 A10 strats on p. 12, par. 1 of *datta guthi*, and ends on p. 601, par, 5 of *ghati badhi jata-ko karani devabajyu*. The manuscript has suffered from the action of water, dust and dirt, especially at the deginning and the end (14 chapters missing). Due to loss of pages, about 16 chapters are missing in the remaining text. It is the only specimen where most of the original seals have been preserved : seals of the *lal mohar* like in A1, but the yellow seal of *rajendra* was not applied, though a space is reserved for it; seals of *janga bahadur, of krsna bahadur kunwar rana* (Commander in chief), of *rana uddip simha* (Commander of the western region), of the *dharmadhikar : vijaya raja pndit, of the guru raja pandit : nagendra raja pandit and of visnu prasada guru gharand pandit jyu*, who was judge in charge of answering to legal questions.

1.3.6 A5 starts on p. 17, par. 10 of *datta guthi*, ends on p. 747, par. 9 of *ghati badhi ...rajput* (17 chapters missing at the end). About 12 chapters are lost because of missing pages in the remaining text. This manuscript has a special interest, being a bridge between the A and B series : original redaction admitted the succession of the daughter in absence of father's brothers (par. 1 and 2, p. 149); these paragraphs have been annulled and replaced (p. 143) by the characteristic rule of the B series[41].

2. B MANUSCRIPTS

A manuscript belonging to this category[42] was the basis of the text edited by the Ministry of Law and Justice in BS...... on which most of the studies published in western countries have been based[43]. The main characteristics of this group are :

---

41 Cf. supra change of rules.
42 May be one among the mss we are describing?
43 M. CABORIEAU, A.W. MACDONALD, A. HOFER

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

...succession of the daughter only in the absence of descendants of her father's grandfather,

. a special chapter devoted to the collection of taxes before the year BS (19) 22[44], which proves that at least B1 and B2 are later than this date,

. the paragraphs previously canceled are not written but mentioned in red ink as *lamber kharej.*

2.1 B1 (*ne. bha,* 598 631 and pp. 825 882 of 602)

It begins on p. 13, par. 3 of *datta guthi*, ends on p. 882, par. 2 of *bhaga dlna-ko*[45]; only 2 chapters are lost in the body of the text; it is the best manuscript of the B series.

2.2 B2 (*ne. bha.* 601 602, except the end of 602, which belongs to B1). It begins on p. 14, par. 1 of *datta guthi,* and ends on p. 808, par. 30 of *kamara-ko karni* (3 chapters missing). Due to the loss of many pages, at least 9 chapters are missing from the text but the remaining text is in good state. This manuscript has no seals of the Prime Minister at the beginning and end of paragraphs, which may mean it was never used for judicial purposes[46].

2.3 B3 (*ne. bha.* 608 609)

It begins on p. 71, par. 1 of *rakam bandobasta* (6 chapters missing) and ends on p. 694, par. 15 of *had nata-ma karani garnya.. masinya* (48 chapters missing !). At least 15 chapters have been lost in between, so that half of the text is already missing...

3. C MANUSCRIPTS

These mss. are very similar to the *ain* printed in BS 1927 1929[47]. Despite of some differences concerning the titles of the chapters and their position in the work, their content agrees closely with the printed text. None of them is complete and even the best one is quite lacunary.

3.1 C2 (*ne. bha.* 607 611 612 : pp. 961 976 of 610)

It begins on p. 61, par. 14 of *jaga pajani-ko*, and ends on p. 976, par. 42 of *misakhat* (23 chapters missing[48]). The body of the manuscript is almost complete. Apart from pages 370 to 383, and 791 to 830, the seals of *janga bahadur* mark the beginning and the end of each paragraph.

3.2 C1 (*ne. bha.* 603 604)

---

44 *22 sal dekhi aghi-ka rakam bujhanya kura-ko ain* (B1, pp. 71 77, 15 par.; B2, pp. 63 69, 15 par.

45 This chapter is not included in the other manuscripts and follows regularly *madhyes-ko.*

46 Was the printed version first planned to be on the model of B, this we shall never know. Cf. C3.

47 Cf. infra Printed texts.

48 The computation of missing chapters is based on the number of chapters in the printed text.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

The pages at the beginning have been cut after binding in such a way that it is impossible to read the number. The volume 603 beg,ins with the first paragraph of *daijo pewa* (22 chapters missing) and the volume 604 ends approximately on p. 750, with par. 5 of *upadhya-ka had nata-ko* (about 60 chapters missing). Apart from that, a few pages are missing here and there.

3.3 C3 (*ne. bha.* 610)[49]

This manuscript is very lacunary and damaged : it begins approximately on p. 390 with the par. 2 of *ghati badhi sajaya garnya* (77 chapters missing), ends on p 846, par. 10 of an addition to *had nata-ka besya...tagadhari-ko* which follows the par. 8 of *jhagariya syasni-ko karani garnya* (44 chapters missing). Many pages are missing in the body of the text. This manuscript has no seals on the paragraphs throughout the text, the chapter jyan mara-ko is divided in 11 sub chapters, a solution which was not used for the printed

. PRINTED CODES

1. Text printed between BS 1927 and BS 1929 (P27).

The substitution of a printed text to manuscripts followed quickly the introduction of a printing press probably brought back from England by *janga bahadur*, in Nepal[50] Printing had the enormous advantage of permitting the rapid multiplications of copies and to avoid scribal mistakes, but these facilities led to some kind of juridical inflation which transformed the code in a monster of more than 1300 pages.

The book was printed in 4 parts and an additive between 1927 and 1929:

First part	: 248 pp.	BS 1927
Second part	: 200 pp.	BS 1927
Third part	: 232 pp.	BS 1928
Fourth part	: 426 pp.	BS 1929

To which we shall add a volume of corrections and additions, without date, containing 132 pp.

The format of the 4 parts is 33,5 on 26 cm, they were bound in leather either together or separately. According to the front page, written in a kind of corrupt sanskrit, the text was corrected by a captain. *bijaya janga pade* of the *ksatriya caste*, the outlay being realized by a *dittha* named *bir bahadura,* and printed in Nepal in the *manoranjana* press.[51]

---

49 But for the pages 612 961 which belong to C2.

50 On this subject of *kamala diksit, giddhe press* in *yasto pani...*

51 *kaptan bijaya janga pade ksatrina sodhita san aksara vimnyasi dittha bira bahadura. nepala inanorananakhya yantralaye mudrito bhut.*

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

The following volumes are classified according to the chronological order given by the seals of the Prime Ministers at the beginning and end of each paragraph.

1.1 Codes bearing the seal of *janga bahadur*

1.1.1 P27.I (*ne. bha.* 534)

It includes at its beginning a handwritten *lal mohar* bearing the seals of *surendra, rajendra, trailokya,* followed by the seals of *janga bahadur, rana uddip simha, jagat janga, ahir,* etc...Some years ago, it was still bound in its original leather binding; it is now bound with some confusion in a modern binding and the pages have been cut accordingly. It includes ;

- pp. 1 to 200 of the first part,
- followed by the table of contents of the third part,
- pa. 1 to 232 of the third part,
- pp. 1 to 32 of the fourth phrt,
- followed pp. 201 248 of the first part,
- the table of contents of the first part,
- title page of the second part and table of the same,
- second part, pp. 1 to 200.

Any further commentary seems to be useless...

1.1.2 P27.2 (*ne. bha.* 536)

Incluces only the fourth part, pp. 1 to 426; no binding.

1.2 Codes bearing the seal of *rana uddip simha*

1.2.1 P27.3 (*ne. bha.* 533)

The handwritten *lal mohar* bears the read seal of *prthivi bir*, followed by the seals of *rana uddip sirnha, dhir samser, jagat janga* and *jit janga.* The volume includes the four parts with the additive at their end; it is bound in its original binding, pages have been damaged and almost erased at the beginning and the end.

1.2.2 P27.4 (*ne. bha.* 615)

First part complete, with a *lal mohar* of *prthvi bir*, the table of contents and an erratum; modern binding.

1.2 3 P27.5 (*ne bha.* 629)

First part complete without table and erratum; modern binding.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

1.2.4 P27.6 (*ne. bha.* 616)

Second part complete followed.by pp. 1 to 48 of the third part; modern binding.

1.2.5 P27.7 (*ne. bha.* 535)

Second part complete in its osiginal leather binding.

1 2 6 P27.8 (*ne. bha.* 617)

A fragment including pp. 161 to 280; modern binding.

1.3 Code bearing the seal of *bir samser*

1.3.1 P27.9 (*ne. bha.* 532)

Begins with the *lal mohar* of *prthvi bir,* the seals of *bir samser, rana, dev, candra, bhim, phatya*. Complete and in order, but for the additive which is included between the second and the third part; original binding. The best specimen of this code.

2. The reform of 1945 and the subsequent codes.

It is in BS 1945 that the *ain* took the shape it was to keep for some 75 years until the revision of BS 2020. The format of the text, including the manuscript used to prepare it, was reduced to 22 by 15 cm and the contents condensed and structured in five parts. The first one mainly devoted to the judicial organization and to procedure; the second, to administration and collection of taxes; the third, to conflicts between individuals (civil law); the fourth, to criminal law and subjects related to death, and the fifth, to religious matters including incestuous and inter caste sexual relations, closing with the chapter concerning the *dharmadhikar*. As evidenced by the foreword of the code printed in BS 1945, such a restructuring and condensation was an answer to the problems arising from the excesses of the previous code.

2.1 D MS (*ne. bha.* 537)

The manuscript which was the basis of the printed text is still kept in the Archives. It is bound in its original binding, unfortunately the pages 1 to 27, which, according to the table of contents included the chapters *gaddi-ko, rajakaja-ko, timra 3 bajya-ka samtana-ko ghara-ko,* have been replaced by a complement to *adalati bandobasta.* The manuscript bears no date but a specimen of document on p. 15 has the date 194... which implies that the text was completed after BS 1940. The contents, including the number of paragraphs, agree with the printed text (P45.1).

2.2 P45.1 (*ne bha.* 539)

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

महाभूतहरूको शास्त्रीय विवेचन

✍ काशीराज शर्मा सुवेदी

प्राचीन उपनिषद्हरूमा भूतशब्दको पृथिवी आदि द्रव्यको निम्ति प्रयोग भएको कम मात्रामा पाइन्छ । ती उपनिषद्हरूमा ती प्रत्येकको छुट्टाछुट्टै पृथिवी, आपः, तेजः आदि नामले उल्लेख भएको छ । जस्तै -

"एषां भूतनां पृथिवी रसः ।' - छान्दो.उ. १ । १। २, मण्डक उपनिषद्मा महाभूतहरूको निर्देशका लागि 'सत्य' शब्दको प्रयोग गरिएको छ– 'अन्नात्प्राणो मन : सत्य' मु.उ. १ । १। ८

"मनस : सत्यं सत्याख्यं आकाशदिभूतपञ्चकभिजायते ।"

महाभूतहरूको उत्पत्तिवारे मतभेद देखिन्छ । प्रश्नोपनिषद्मा प्राणवाट श्रद्धा र श्रद्धाबाट क्रमशः आकाश वायु, तेज, जल पृथ्वी, इन्द्रिय र मनको उत्पत्ति हुन्छ भनिएको छ । मुण्डकोपनिषद्मा मनबाट महाभूतहरूको उत्पत्ति हुन्छ भन्ने संकेत छ । तैत्तिरीय उपनिषद्मा आत्माबाट आकाश आदि भूतहरूको उत्पत्तिको वर्णन छ -

तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः । आकाशाद् वायुः, वायोरग्निः, अग्नेरापः, अदभ्यः, पृथिवी - तैत्ति ० २ । १ ।

छान्दोग्य उपदिषद्मा पनि यही मत छ । बृहदारण्यक उपनिषद्मा जलबाट पृथिवी र त्यसबाट अग्निको उत्पत्तिको वर्णन गरिएको छ ।

महाभूतहरूको परिमाणको सम्बन्धमा पृथिवीभन्दा जल, जलभन्दा तेज र तेज भन्दा वायु र आकाशको परिमाण ठूलो हुन्छ । यी महाभूतहरू प्राणिहरूको शरीरलाई धारण गर्छन् । यी महाभूतहरू परस्पर एक अर्कामा आश्रित हुन्छन् । जस्तै जल पृथिवीमा , पृथिवी आकाशमा, तेज जलमा आश्रित छन् । शरीरको निर्माण गर्ने महाभूतहरूको शरीरमा विद्यमान प्राण आदि वायुसँग यस्तो सम्बन्ध छ- प्राण तृप्त भएमा सूर्य तृप्त हुन्छ, व्यान तृप्त भएमा चन्द्रमा तृप्त हुन्छ, अपान तृप्त भएमा अग्नि तृप्त हुन्छ, अग्नि तृप्त भएमा पृथिवी तृप्त हुन्छ, उदान तृप्त भएमा वायु तृप्त हुन्छ, वायु तृप्त भएमा आकाश तृप्त हुन्छ । (छान्दो.उ. ५।२३।२)

प्रश्नोपनिषद्मा महाभूतहरू परमात्मामा लीन हुन्छन् भन्ने संकेत मात्र गरिएको छ । सुबालोपनिषद्मा तिनीहरूको लीन हुने क्रमको पनि उल्लेख गरिएको छ । पृथिवीको जलमा, जलको तेजमा, तेजको वायुमा, वायुको आकाशमा र आकाशको विलय इन्द्रियहरूमा हुन्छ (सुवालो.२) ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

महाभारतमा पृथिवी, जल आदि पाँच तत्त्वहरूको परिमाण ठूलो भएको र सबै संसारको रचनामा मुख्य द्रव्यको रूपमा अस्तित्त्व भएको हुँदा 'महाभूत' नाम रहेको तथ्य प्रस्तुत छ । पुराणहरूमा महाभूतहरूको उत्पत्ति तन्मात्रहरूबाट हुन्छ भन्ने कुरा वर्णन गरिएको छ । भागवत महापुराण अनुसार शब्द तन्मात्रबाट आकाश उत्पन्न हुन्छ । आकाशका साथ स्पर्श तन्मात्र मिलेपछि वायु उत्पन्न हुन्छ । वायु र रूपतन्मात्र मिलेर तेजको उत्पत्ति हुन्छ । महाभारतमा वायु र जलको संघर्षबाट तेजको उत्पत्ति भनिएको छ । रस तन्मात्रबाट जलको उत्पत्ति हुन्छ । गन्धतन्मात्रबाट पृथिवीको उत्पत्ति हुन्छ ।

भागवत पुराणमा पृथिवी आदि प्रत्येक भूतहरूको वृत्तिरूप लक्षणको वर्णन गरिएको छ । त्यस अनुसार ब्रह्माको प्रतिमा आदिको रूपमा साकार रूप बनाउनु, जल आदि आश्रयहरूको अपेक्षा नभै उपस्थित हुनु, जल आदिको आधार हुनु, विद्यमान आकाश आदि द्रव्यहरूमा परस्पर भेद गराउनु, सबै प्राणीहरूमा विद्यमान नानाथरीका गुणहरू भिन्न भिन्न अनुपातमा प्रकट गराउनु पृथिवीको लक्षण हुन्छ । सुकेको वस्तुलाई भिजाउनु, भिजेको वस्तुलाई डल्लो पार्नु, तृप्त गराउनु, जीवनको कारण बन्नु, प्यासबाट हुने छटपटी मेटी पुष्ट पार्नु, कमलो बनाउनु, ताप घटाउनु, अरु भूतहरूको अपेक्षा कार्यको रूपमा बढी हुनु यो जलको लक्षण हो । वस्तुहरूलाई देखाउनु, खाएको अन्न र वाहिर फल आदि पकाउनु, प्यास उत्पन्न गराउनु, अन्न आदिको शोषण गराउनु, चीसो हटाउनु, भोक जगाउनु यी तेजका लक्षण हुन् । रुखका हांगाहरू हल्लाउनु, घाँस आदि वस्तुहरू परस्पर जोड्नु, द्रव्यको गन्ध आदि गुणलाई घ्राण आदि इन्द्रियहरूसँग सम्बन्ध गराउनु, शब्द कानमा पुऱ्याउनु, सबै इन्द्रियहरूका क्रियाहरूको सञ्चालन गर्नु वायुको लक्षण हो । अरु पृथिवी आदि भूतहरूलाई ठाउँ दिनु, भित्र-बाहिर भन्ने व्यवहारको कारण हुनु, आत्मा -मन-प्राण आदिको आश्रय हुनु यी आकाशको लक्षण हुन्छन् ।

आकाश आदि महाभूतहरूमा क्रमशः शब्द, स्पर्श, रूप, रस र गन्ध यी गुणहरू १, २, ३, ४, ५ को संख्यामा हुने तथ्य धेरै ठाउँमा वर्णित छ । महाभारतमा यी गुणहरू बाहेक अरु पनि गुणहरूको वर्णन गरिएको छ । त्यस अनुसार पृथिनीमा स्थिरता, गुरुत्व (गह्रुंगोपना), कठिनता (साह्रो हुनु), प्रसवयोग्य हुनु, गन्ध, शक्ति, संघात (जोडिएर वस्नु), स्थापन र धृति यी गुणहरू हुन्छन् । जलमा शीतलता, रस, भिजाउने क्लेद गुण, द्रवत्व (तरलता), स्नेह (चिल्लोपना), सौम्यता, जिभ्रो भिजाउनु, पृथिवीमा विद्यमान वस्तुहरूलाई देखाउने शक्ति, शोक, राग (रातोपना), लघुता, तीक्ष्णता, सधैं आफ्नो सतहभन्दा माथितिर फैलनु यी गुणहरू छन् । वायुमा निश्चित स्पर्श नहुनु, वाग्स्थान (शब्दको आश्रय हुनु), स्वतन्त्रता, वल, छिटोपना, मुक्त हुनु, चेष्टात्मक कर्म यी गुणहरू छन् । आकाशमा शब्द, व्यापकत्व, छिद्रवत्त्व (छिद्रसहित हुनु), कुनै अरु आधार नलिइरहनु, विकार नहुनु, कतै कुनै ठाउँमा नरोकिनु यी गुणहरू हुन्छन् ।

यी महाभूतहरू सबै चर र अचर प्राणिहरू (हिंड्ने डुल्ने मानिस आदि र स्थिर भएर रहने रुख-लहरा आदि) जतिको शरीरको निर्माणमा आवश्यक तत्त्व हुन्छ । ती सबैका आधारको रूपमा विद्यमान पृथिवी आदि लोकको निर्माणमा पनि ती आवश्यक हुन्छन् । स्थावर वृक्ष आदिमा अवकाश दिने, फूल-फल लाग्ने, बढ्ने, पातहरू सुक्ने-वैलाउने, झर्ने शब्द गर्ने आदि लक्षणहरू देखिनाले

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आकाश आदि महाभूतहरूको क्रियाको ज्ञान हुन्छ । जङ्गम (हिंडडुल गर्ने) प्राणीहरूमा धातु आदिको रूपमा पञ्च महाभूतहरूको अस्तित्त्व र काम स्पष्ट हुन्छ । ती प्राणीहरूको शरीरमा छाला, मासु, हाड, मासी, स्नायुहरू यी पृथिवीवाट बनेका हुन्छन् । रिस, आँखा, तातोपना, प्रकाश, जाठराग्नि (शरीरमा रहने पाचनमा आवश्यक वस्तु) यी तेज तत्त्वबाट बनेका हुन्छन् । श्रोत्र (सुन्ने इन्द्रिय- कान), घ्राण (सुँघ्ने इन्द्रिय - नाक) मुख, हृदय र कोष्ठ यी भागहरूमा आकाशबाट बनेका हुन्छन् । कफ, पित्त, स्वेद (पसीना), वोसो, रगत यी शरीरमा पाइने वस्तुहरू जलले बनेका हुन्छन् । प्राण, अपान, व्यान, समान र उदान वायुका रूपहरू हुन्छन् ।

(महाभारत, शान्तिपर्व १८४।१९-२०)

महाभूतहरूमा जल, तेज र वायु विशेष रूपमा क्रियाशील हुन्छन् । त्यसै भएर यी तत्त्वहरू शरीर बाँचीरहनमा धेरै उपयोगी हुन्छन् । तिनीहरूलाई पनि धारण गर्ने भएको हुँदा पृथ्वीको अझ बढी महत्त्व हुन्छ ।

(महाभा. शा.१८४ ।४४)

श्रीमद् भागवत महापुराणमा यी भूतहरूको तन्मात्रहरूमा विलयको वर्णन छ । जस्तै पृथ्वीको विलय गन्धतन्मात्रमा हुन्छ, जलको विलय रसतन्मात्रमा हुन्छ, तेजको विलय रूपतन्मात्रमा हुन्छ, वायुको विलय स्पर्शतन्मात्रमा र आकाशको विलय शब्दतन्मात्रमा हुन्छ । (भागवत पु. ११ । २५।२२-२५) विष्णुपुराणमा यी महाभूतहरूको लयको क्रम यस प्रकार वर्णन गरिएको छ -

पहिले जल-तत्त्वले भूमिमा भएको गन्धगुणलाई आफुमा लीन गराउँछ, गन्धको अस्तित्त्व नहुँदा भूमिका अस्तित्त्व हराउँछ । गन्धतन्मात्र हराएपछि पृथ्वी जलरूपमा परिणत हुन्छ, त्यसरी जलको मात्र बढेपछि त्यसले सारा लोकहरूको चारैतिर ढाक्न लाग्छ । त्यसपछि जलमा भएको रसगुणलाई तेजले सुकाउन थाल्छ र रसको मात्रा घट्दैजाँदा जल पनि तेजमा लीन हुन्छ । जल तेजको रूपमा परिवर्तित भएपछि सबै ठाउँ तेजले व्याप्त हुन्छ । त्यसपछि त्यो तेजलाई वायुले आफुमा लीन गराउँछ । इत्यादि ।

(विष्णु. ६।४।१४-२०)

आयुर्वेदका ग्रन्थहरूमा महाभूतहरू सबै छुट्टै पृथिवी आदि नामले उल्लेख गरिएका छन् । ती गुणहरूका आश्रय भएको हुँदा द्रव्य हुन्छन् । ती महाभूत नामक द्रव्यहरूमध्ये आकाशमा एक शब्द भन्ने विशेष गुण हुन्छ । वायुमा शब्द र स्पर्श यी दुई गुणहरू हुन्छन् । तेजमा शब्द, स्पर्श र रूप यी तीन गुणहरू हुन्छन् । जलमा शब्द, स्पर्श, रूप र रस यी चार गुणहरू हुन्छन् । पृथ्वीमा शब्द, स्पर्श, रूप, रस र गन्ध यी पाँच गुणहरू हुन्छन् । यी बाहेक अरु विशेष गुणहरूको पनि उल्लेख गरिएको छ । जस्तै - पृथिवीको खरत्व (खस्रोपना) गुण मुख्य हुन्छ, जलमा द्रवता(तरलता) विशेष लक्षण हुन्छ, तेजमा तातोपना विशेष गुण हुन्छ, वायुको गति विशेष गुण हुन्छ र आकाशको कुनै ठाउँमा नरोकिनु विशेष गुण हुन्छ ।

द्रव्यहरूमा अनुभव गरिने रसहरूको रचनामा मुख्यता जल र पृथिवी -तत्त्वको हुन्छ, ती रसहरूमा परस्पर भिन्नता द्रव्यहरूमा आकाश, वायु र तेजको अनुपातको आधारमा हुन्छ । यी

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

महाभूतहरूमध्ये आकाशमा सत्वगुणको मात्रा बढी हुन्छ, वायुमा रजोगुणको मात्रा बढी हुन्छ, तेजमा सत्व र रज यी दुई गुणहरूको मात्रा बढी हुन्छ, जलमा सत्व र तम गुणको मात्रा बढी हुन्छ र पृथ्वीमा तमोगुणको मात्रा बढी

हुन्छ । (सुश्रुतसं. शा. १। २१)

यी महाभूतहरू यस संसारमा पाइने विभिन्न किसिमका वस्तुहरूका उपादानहरू हुन्छन् । जस्तै - आकाशका अंशहरूबाट शब्दगुण, त्यसको अनुभव गर्ने श्रोत्रेन्द्रिय, सबै छिद्रहरूको समूह - भिन्नता हुन्छ । वायुको अंशबाट स्पर्शगुण, त्यसको अनुभव गर्न इन्द्रिय (त्वग् = छाला), सबै किसिमका चेष्टाहरू (शरीर र मनले गरिने विभिन्न हलचलहरू), हलुंगोपना हुन्छ । तेजको अंशबाट रूप, त्यसको अनुभव गर्ने चक्षु भन्ने इन्द्रिय (आँखा), शरीरको रंग, तातोपना, चहकिलोपना, पकाउने, रिस, तीखोपना र शूरोपना हुन्छ । जलको अंशबाट रस भन्ने गुण, त्यो थाहा पाउने रसन इन्द्रिय (जिभ्रो), सवै किसिमका तरल पदार्थहरू, गह्रुंगोपना, चीसोपनाको अनुभव, चिल्लोपना र वीर्य बनेका छन् । पृथिवीको अंशबाट गन्ध गुण, त्यसको अनुभव गर्ने घ्राण भन्ने इन्द्रिय (नाक), सबै आकार भएर वस्तुहरू, गह्रुंगोपना यी सबै हुन्छन् ।

-(सु . सं., शा. १ ।२०)

चार्वाक दर्शनमा महाभूतहरू नै एकमात्र ज्ञानका विषय मानिएका छन् । तिनमा पृथ्वी, जल, तेज र वायु यी चार मात्र भूत मान्छन्- आकाश मान्दैनन् । तिनीहरूको समूह मिलेर नै जड र चेतन वस्तुहरू बन्छन् ।

जैन दर्शनमा यी महाभूतहरूलाई पुग्दल भनिएको छ । जुन तत्त्वहरू परस्पर मिल्दा शरीर आदि बन्छन् र जसको संघटन विग्रनाले ती वस्तुहरू नष्ट हुन्छन्, तिनीहरूलाई पुग्दल भनिन्छ । पुग्दलका दुई रूपहरू हुन्छन् - अणु र संघात । पुग्दलको सानोभन्दा सानो (अतिसूक्ष्म), जुन भाग अरु टुक्रा पार्न सकिदैन त्यस्तो अंशलाई अणु भनिन्छ । ती अणुहरू दुई अथवा बढी संख्यामा परस्पर मिसिएर संघात बन्छ । ती संघातहरूबाट प्राणीहरूका शरीरहरू, तिनका अङ्गहरू, इन्द्रिय र प्राण पनि बन्छन् । अणु र संघात दुवै किसिमका पुग्दलहरूमा स्पर्श, रूप, रस र गन्ध यी गुणहरू हुन्छन् । तिनीहरूमा शब्द गुण हुँदैन । त्यहाँ वस्तुको सानो-ठूलो आकारको भेदको जस्तै शब्दलाईअरु गुणहरूको अनुपातको आधारमा निर्भर भएको वस्तु मानिन्छ । जीव आदि धेरै ठाउँ लिने द्रव्यहरू वस्ने ठाउँको रूपमा आकाश भन्ने द्रव्य अनुमान गरिन्छ । आकाश लोकाकाश र अलोकाकाशका भेदले दुई किसिमको भनिएको छ ।

बौद्ध दर्शनमा पनि पृथिवी, जल, तेज र वायु यी चारै भूत मानिएका छन् । आकाशको अस्तित्त्व भएर पनि वस्तुहरूको निर्माणमा स्वतः त्यसको समावेश नहुने हुँदा भूत मानिंदैन ।

वैशेषिक दर्शन अनुसार - पृथिवी आदि महाभूतहरू नौ द्रव्यहरू अन्तर्गत पर्छन् । ती पाँचमध्ये पृथिवी, जल र तेज प्रत्यक्ष अनुभव गरिन्छन्, वायु र आकाशको अस्तित्त्व अनुमान र शास्त्रवाक्यको आधारमा मानिन्छ । पृथिवी, जल, तेज, र वायु यी चार भूतहरू नित्य र अनित्य दुई

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वर्गमा बाँडिएका छन् । जो परमाणु रूपमा ती नित्य र कार्य रूपमा अनित्य हुन्छन् । आकाश एक मात्र छ । त्यहाँ भूतहरूका गुणहरू यसप्रकार लेखिएका छन् -पृथ्वीमा अनेक किसिमका नीलो, पहेंलो आदि रूप, ६ किसिमको रस, सुगन्ध - दुर्गन्ध, नतातो-नचीसो खालको तेजको संपर्क विना विद्यमान स्पर्श गुण यी चार मुख्य गुणहरू हुन्छन् । जलमा नटल्किने सेतो किसिमको रूप, मधुर रस, शीत स्पर्श यी तीन विशेष गुणहरू हुन्छन् । तेजमा टल्किने सेतो रंग र तातो स्पर्श यी दुई विशेष गुणहरू छन् । यी रूप र स्पर्श गुणको अनुपातको आधारमा पनि तेजका चार किसिम मानिएका छन् । जस्तै (१) रूप र स्पर्श दुवै स्पष्ट रूपमा अनुभव गरिने सूर्य आदिको तेज , (२) रूप स्पष्ट अनुभव गर्न सकिने तर स्पर्शको (तातो रूपमा) अनुभव नहुने चन्द्रमाको तेज, (३) रूप र स्पर्श दुवै स्पष्ट अनुभव नहुने आँखा आदिको तेज र (४) रूप स्पष्ट नभएको तर तातो थाहा पाइने गर्मी यामको पानी, तातेको भाँडो आदिमा अनुभव गरिने तेज । वायुमा स्पर्श र आकाशमा शब्द यी एक-एक गुण हुन्छन् । कारिकावलीमा यी भूतनामक द्रव्यहरूमा यसबाहेक अरु गुणहरूको पनि अस्तित्त्व स्पष्ट लेखिएको छ । त्यस अनुसार पृथिवीमा १४, जलमा १४, तेजमा ११, वायुमा ९ र आकाशमा ६ गुणहरू हुन्छन् ।

स्थूल रूपमा विद्यमान कार्यरूप पृथिवी आदिका रूप, रस आदि गुणहरू अनित्य हुन्छन् । परमाणुरूप पृथिवी आदि द्रव्यमा विद्यमान गुणहरू नित्य हुन्छन् ।

मीमांसा दर्शनमा स्वाभाविक द्रवत्वको आधारको रूपमा जलको लक्षणको प्रतिपादन, वायुको स्पर्शद्वारा प्रत्यक्ष अनुभव मान्नु, तेजमा रूप र स्पर्शको अनुपात अनुसार तीन भेदको कल्पना यी तथ्य मौलिक रूपमा छन् ।

वेदान्त दर्शनमा महाभूतहरूको परस्पर मिलेर बस्ने प्रक्रियालाई पञ्चीकरणको रूपमा प्रतिपादन गरेको महत्त्वपूर्ण छ ।

योग दर्शनमा महाभूतहरूलाई विशेष भनिएको छ ।

सांख्य दर्शनमा महाभूतहरूका भूत, विकार, विशेष, आकृति, तमोविग्रह, शान्त, घोर, मूढं यी पर्यायहरूको उल्लेख छ । पञ्च महाभूतहरू तन्मात्रहरूबाट उत्पन्न हुने हुने र तिनैमा लीन हुने हुँदा अनित्य हुन्छन् । यी सुखात्मक, दुःखात्मक र मोहात्मक पनि हुन्छन् । यहाँ सत्व आदि गुणहरूको अनुपातको वर्णनमा सुश्रुत संहितामा निर्दिष्ट अनुपातभन्दा केही फरक देखिन्छ । सुश्रुतमा वायुमा रजोगणको बहुलता निर्दिष्ट छ, सांख्यमा सात्विक-राजस गुणको प्रधानता । तेजमा रजागुणको प्रधानता यहाँ निर्दिष्ट गरिएको छ, त्यहाँ सत्त्व र रजोगुणका प्रधानताको निर्देश गरिएको थियो । त्यहाँ सत्त्व र तमोगुणको प्रधानता जलको निर्माण भनिएकोमा यहाँ राजस-तामस गुणको बाहुल्य भनिएको छ । आकाशको सात्त्विकता र पृथ्वीको तामसता दुवै ठाउँमा एकै नास छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रातो मत्स्येन्द्रनाथको उत्पत्ति ?

✍ तीर्थलाल नःघः भनी (राजभण्डारी)

नेपाल उपत्यकाका प्रमुख शहरहरू मध्ये एउटा प्राचीन शहर ललितपुर पनि हो। यो शहर धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाले विशेष महत्त्व भएको छ। अनेकौं वास्तु कलाले झलमल्ल सिंगारिएको छ। यस शहरमा अनेकौं देवी-देवीको जात्राहरू छन्। त्यस मध्ये रातो मत्स्येन्द्रनाथको र मीननाथको रथयात्रा प्रसिद्ध छ।

रातो मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा वर्षको एक पटक गरिन्छ। ललितपुरस्थित पुल्चोकमा रथ बनाइन्छ। वैशाख शुक्लपक्ष प्रतिपदाका दिन रथारोहण गरिन्छ। त्यस दिनदेखि रथयात्रा प्रारम्भ हुन्छ। पहिलो दिन गाबाहालमा पुऱ्याइन्छ। दोस्रो दिन नुगल (सुनधारा) पुऱ्याइन्छ। तेस्रो दिन लगनखेल पुऱ्याई खरिको बोट (माजुसिमा) एक फन्का घुमाइन्छ। भोलिको दिनमा भूतबलि पन्छाइन्छ। त्यसको भोलिपल्ट खरिको वोट (माजुसिमा) दुई फन्का घुमाई लगनखेलबाट अलि तल ल्याई पुऱ्याइन्छ। यसको भोलिपल्ट नरिवल खसाल्ने जात्रा हुन्छ र रथलाई थति टोलमा पुऱ्याइन्छ। रथ थति टोलमा पुगेपछि ललितपुर शहर भित्रको रथयात्रा समाप्त हुन्छ।

ललितपुर शहर भित्रको रथयात्रा समाप्त भएपछि शुभ दिनमा मंगलवजारस्थित सोह्रखुट्टे पाटीमा तीनटोलका तीनथरी ज्योतिषीहरू बसी साइत हेरिन्छ। शुभलगन र शुभ साइतका दिन रथ जाउलाखेल पुऱ्याइन्छ। जाउलाखेल पुगी चौथो दिनमा भोटो देखाउने जात्रा हुन्छ। भोटो जात्रा सकेपछि मत्स्येन्द्रनाथलाई रथबाट उतारी खटमा राखी बुँगमतीमा लगिन्छ। बुँगमति लगेपछि त्यस वर्षको मत्स्येन्द्रनाथको रथ यात्रा सकिन्छ।

यस्तै रीतले एघाह्र वर्षसम्म रथयात्रा र खटयात्रा हुन्छ। बाह्रौं वर्षमा मत्स्येन्द्रनाथलाई बुँगमतीमा बनाइएको रथमा आरोहण गराई रथयात्रा गरिन्छ। पहिले ग्वाखंचा भन्ने स्थान (भैसंपाटी) मा ल्याई पुऱ्याइन्छ। यसपछि नखु नदी पार गर्दा ठूलो मेला लाग्छ। नखु नदी तारी टयागल टोलमा ल्याई पुऱ्याइन्छ। टयागलबाट रातमा तानी पुलचोकमा पुऱ्याइन्छ। पुलचोकमा पुगेपछि माथि प्रस्तुत गरे अनुसार ललितपुर शहरको जात्रा सुरु हुन्छ। शहरभित्रको जात्रा सकेपछि जाउलाखेल पुऱ्याइन्छ र भोटो जात्रा सकेपछि पुनः रथ बुँगमती लगिन्छ। बुँगमतीको जाउलाखेल पुगेको चौथो दिनमा भोटो देखाउने चलन छ। यो जात्रा सकिएपछि मत्स्येन्द्रनाथको वाह्रवर्षे यात्रा पनि सकिन्छ। यो थियो रथयात्राको छोटो विवरण।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यसरी मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा कहिलेदेखि चलेको हो भनी जिज्ञासा राखिनु स्वाकभाविकै हुन्। यस सम्बन्धी कथा प्रकाशमा आएको छ। यो कथा पुरातत्त्व विभाग अन्तरगतका राष्ट्रिय पुस्तकालयबाट प्रकाशित भाषा वंशावली भाग २ को ४ पन्नादेखि १७ पन्नासम्म छापिएको छ। यस्तै कथा नेपाल भाषा (नेवारी) मा ललितपुरका पण्डित वैद्य आशाकाजी ब्रज्राचार्यले "बुँगद्य : नेपाले ह : गु खँ" भन्ने पुस्तक निकालेका थिए। यस अतिरिक्त "पासामुना" संस्थाले "बुँगद्य:" भन्ने सचित्र पुस्तिका (कमिक) प्रकाशित गरेका छन् भने कान्तिपुरका पण्डित बद्रीरत्न बज्राचार्यले "प्रसिद्ध बज्राचार्य पिनिगु संक्षिप्त विवरण" भन्ने पुस्तकमा उल्लेख गरेका छन्। यी सबै राजा श्री निवास मल्लका पालामा ने.सं. ७९७ (वि.सं. १७३४) मा कवि नीलकण्ठले लेखेको "मत्स्येन्द्र शतकम्" भन्ने पुस्तकको आधारमा लेखेका हुन्। कवि नीलकण्ठको उक्त पुस्तक योगी नरहरिनाथले प्रकाशित गरेका थिए। यो पुस्तक राष्ट्रिय अभिलेखालयमा मुद्रित संस्कृत पुस्तक सूची नं. ७६१ र ७६२ मा छ। यही "मत्स्येन्द्र शतकम्" भन्ने पुस्तकबाट उद्‌धृत गरी भाषा वंशावली भाग २ मा केही श्लोक यसरी दिइएको छ।

"अनावृष्टिरासीत् पुरा द्वादशाब्दवधि श्रेष्ठनेपालपीठे यदा तु ॥
तदा पीडिताः पीनताभावहेतोःस्वकार्ये जनाः क्लिष्टचिताः वभूबुः ॥४१॥
तदा वान्धवाद्यैन दत्तेन मन्त्रप्रभावादितेजस्विना कामरूपे ॥
महामन्त्रजाप्येन मत्स्येन्द्र गत्वा समाराधितस्त्वं स्वभवते दयालुः ॥ ४२॥
स आचार्यवर्यस्ततः स्वप्नलब्धं वरं प्राप्य भावत्वकारुण्यदत्तम् ॥
त्वया विभृता मानुषं रूपमच्छं सहायाप्पुनः पीठनेपालमेव ॥ ४३ ॥
नरेन्द्राय भूपालवर्याय सर्वं त्वदायातवृतान्तमहाप्य खर्वम् ॥
नरेन्द्रस्तदाचार्य वाक्यं निशम्य क्षणातोषयुक्तोऽभवद्विस्मितश्च ॥ ४४ ॥
तदाभ्यन्तरे मानुषं रूपमासु त्वया त्यक्तमन्तर्हितस्त्वं क्षणेन ॥
द्विरेफो हि भूत्वागमिष्यामि चेति त्वदाज्ञामवाप्याथ राज्ञेऽब्रुवीत् सः ॥४५॥
यदा भ्रामरं रूपमाप्तः स रात्रौ त्वया दृश्यते चेत्तदा धारणीयः ॥
निशम्येति तद्वाक्यमेवं प्रचक्रे नरेन्द्रोपि क्षणे वृष्टिरासीत् ॥ ४६॥
सुवृष्टयां तया तत्प्रजास्तुष्टचित्ता गतल्केशताः पीनकाया वभूवुः ॥
ततो वान्धवाद्येन दत्ते न चेमां सुमूर्तिं प्रतिष्ठाप्य तन्त्रोक्तमन्त्रैः ॥ ४७ ॥
सपर्याविधिं शिक्षयित्वा जनेभ्यः कृतं विघ्नशून्यं सदा पीठमेतत् ॥
नरेन्द्रावनीशः स आचार्यवर्यः सुलीनत्वमाप्तौ सुमूर्तावथास्याम् ॥ ४८ ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यी कथाको साराशं "राजा नरेन्द्रदेव र बन्धुदत्त आचार्य दुवैजना मिली मत्स्येन्द्रनाथ कामरूप-पीठबाट नेपालमा ल्याए" भन्ने छ। तर यो कथा, कथा मात्र हो कि तथ्य पनि छ भन्ने कुरा सोच्नु परेको छ। हुन त यस्तै कथा र किम्वदन्तीको आधारमा इतिहास खोजी गरिन्छ। केही मात्रामा भेटिन्छ पनि। यसै प्रसंगमा गोपाल वंशावलीमा यस्तो लेखिएको छ।

"राजा नरेन्द्रदेव वर्ष ३५ तस्य आचार्य वधुदत्त द्वयन श्री वुग्मलोकेश्वर भट्टारकस्य जात्रा कृता भवति"

यो अभिलेख भाषा वंशावली भाग २ मा पनि छापेको छ। यस अभिलेखबाट राजा नरेन्द्रदेव र वन्धुदत्त आचार्यले वुग्मलोकेश्वर (मत्स्येन्द्रनाथ) को जात्रा चलाएको प्रष्ट हुन्छ। तर यसबाट "कामरूप पीठबाट नेपालमा ल्याए" भन्ने कुरालाई पुष्टि गरेको पाइँदैन। त्यसकारण यी अभिलेखको आधारमा मत्स्येन्द्रनाथ कामरूप पीठबाट ल्याएको हो भन्न मिल्दैन। साथै राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको संख्या २७६ भै हाल राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको हस्तलिखित (ठ्यासफू) पुस्तकबाट उद्धृत गरी भाषा वंशावशी भाग २ को १७ पानामा यस्तो लेखेको पाइएको छ।

"तस्मिन् बिहारे श्री नरेन्द्रदेव राजा निवृत्ति धर्मपरायणे वभूव। येन श्री वन्धुदत्ताचार्यस्योत्तरसोधकभूतेन पोतलकाचलाच्छ्रीमदार्यावलोकितेश्वरो

ललितपत्तममानितः॥ आद्वादशाब्दमनावृष्ट्युपद्रवानि दूरीकृतानि॥"

यस अभिलेखमा पनि "राजा नरेन्द्रदेव र वन्धुदत्त आचार्यले पोतलक-पर्वतवाट आर्यावलोकितेश्वरक(मत्स्येन्द्रनाथ) ललितपुरमा ल्याए" भन्ने मात्र लेखिएको छ। कामरूपबाट ल्याएको भनी लेखिएको पाइँदैन। यस उसले मत्स्येन्द्रनाथ कामरूप पीठवाट ल्याएको भन्न मिल्दैन र सुहाउँदैन पनि।

किनभने यी ऐश्वर्यधर शर्माले प्रकाशित गरेको "स्तोत्रपुष्पांजली" भन्ने पुस्तकको २१ पानामा " मत्स्येन्द्रनाथ स्तोत्र" छापिएको छ। यो यस प्रकार छ।

"कापोताचल भूमि विजय नेपाल द्वादशवत्सर अनावृष्टि मोक्षणार्थम्।

आराधित श्रीबुँगमलोकेश्वरं गुरु वन्धुदत्त नृप श्रीनरेन्द्रदेवम्॥

रथंचक्रमया यात्रागमनललितपुरिपूजितसरोजपाणित्रैलोक्यनाथम्॥

येन भक्तिर्येन मोक्षप्रदाता पादपङ्कजयुगं नौमि शिरसा॥"

यस्तै "धर्मधातु वागिश्वर प्रकाशन मण्डल" वाट प्रकाशित गरेको पुस्तिकामा "आर्यावलोकितेश्वर भट्टारकस्य स्तोत्रम्" भन्ने छापिएको छ। सो स्तोत्र यस प्रकार छ।

कापोतल (ा) चल भूमि विजय नेपाल॥

वत्सर द्वादश अनावृष्टि मोक्षनार्थम्॥

आराधित श्रीबुगमअवलोकेश्वर॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गुरु वन्धुदत नृप श्री नरेन्द्रदेव ॥

रथचक्रमया यात्रागमन ललितापुरी ॥

पूजित सरोजपाणि त्रैलोक्यनाथम् ॥

येन भक्ति येन मोक्ष प्रदाता ॥

पाद पङ्कज - युगे नौमि शिरसा ॥

यी श्लोक बौद्ध सम्प्रदायहरूले पर्व-पर्वमा तथा बिहान बेलुकी विहार, बहिल र अन्य देवस्थलमा पाठ गरिने (तुतः सफू) पुस्तकमा पाइन्छ। यी पुस्तक प्रा. शान्तहर्ष व्रजाचार्य र बुद्धरत्न स्थापितको संग्रहमा छ। साथै यो श्लोक अभिलेखालयमा विषय संख्या ६१५ को "करुणास्तव" भन्ने पुस्तकमा पनि पाइन्छ। यस अलावा राष्ट्रिय अभिलेखालयमका रहेको चतुर्थ लगत संख्या १३७४ रिल नं. ९२५ को "चर्यागीत" भन्ने हस्तलिखित पुस्तकमा "राग रामकरी" मा लेखिएको जिनवरतनयनि भन्ने मत्स्येन्द्रनाथको चर्यागीत यस प्रकार छ।

जिनवरतनयति भुवन, श्रीकांपोतर निवास

सिजिनवर मुनिना २ नेपालमण्डल माभ्र्ये

शशिहत किरणे जगतनाथ अभय दाता ॥ ध्रु ॥

त्रियोगान्ति वन्धियारे. ता देव प्रणमामि

बुगमल्ललोकेश्वरदेवं २ सिद्धायोगी वन्धुदत्त

परिक्रमराया, भूवंपति चुडामणि नरेन्द्रदेवं ॥ ॥

रात्री कमल विकासित वोधियारे वामकमल हाथे २

तुम्ह सुमरन्ते रोगकुष्टदारिद्र दुःख भयहरणा ॥ ॥

हुँहुँहु भगवतिकायभक्ति नमामि श्रीबुगम लोकेश्वर देवा २

नमामि २ श्रीनरेन्द्र देवा स्वर्ग मध्य पातार देवा ॥ ॥

दशभूमि द्वात्रिंशत लक्षणधरा, अनुगत चरणा २

श्री अमृताभय शिल्यंगत धारिया, श्रीलोकेश्वर सरणागति ॥

यी तीनवटै श्लोकमा "राजा नरेन्द्रदेव र वन्धुदत्त आचार्य दुवैजना संयुक्त भई कापोतल पर्वतवाट बुँगम लोकेश्वर मत्स्येन्द्रनाथ ल्याएको हो भन्ने स्पष्ट छ। साथै उपर्युक्त श्लोकबाट रथारोहण गरी यात्रा गरी ललितपुरमा ल्याएको हो भनी स्पष्ट भनिएको छ। यस कारण बुँगमलोकेश्वर मत्स्येन्द्रनाथ कामरूप पीठबाट ल्याएको होइन भन्ने स्पष्ट थाहा पाउन सकिन्छ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यहाँ एउटा कुराको चर्चा गर्नुपर्ने आवश्यक देखिन आएको छ। कुरो के छ भने उक्त श्लोकहरूमा "रथचक्रमया यात्रागमन ललितापुरी" भनी लेखिएको छ। यसको अर्थ "पाँग्रा भएको रथमा राखी यात्रा गरी ललितपुरमा ल्याए" भन्ने हो। "रथचक्रमया यात्रा" भन्नु नै चक्का भएको रथमा राखी यात्रा गरेको" भन्ने बुझ्न सकिन्छ। यस्तै "रथचक्र" भनी लेखी अर्थको अनर्थ गरी"रथचक्र ज्यापु" (रथंचक्र नामक व्यक्ति) भनी लेखी आएको पनि पाइयो। यस उसले मत्स्येन्द्रनाथको कथामा "राजा नरेन्द्रदेव, आचार्य वन्धुदत्त र रथंचक्र नाम गरेका ज्यापु सहित तीनैजना मिली ल्याएको हो "भनी लेखिनु आश्चर्यलाग्दो छ। यसरी अर्थ गरी जनमानसलाई भ्रममा पार्नु दुःलाग्दो कुरो होइन र ?

अब विषयतिर लागौं। माथि प्रस्तुत गरिएको अभिलेख तथा श्लोकहरूमा "पोतलकाचल" "कापोतलाचल भूमि विजय" र "कापोतल निवास" भनी लेखिएको छ। यसको अर्थ "कापोतल पर्वतमा विराजमान भएका" भन्ने बुझिन आउछ। यस "कापोतल पर्वत" को बयान गरेको पनि पाइन्छ। "धर्मधातु वागिश्वर प्रकाशन मण्डल" बाट प्रकाश गरेको पुस्तिकामा छापिएको "आर्यावलोकितेश्वर भट्टारकस्य स्तोत्र" मा यसरी बयान गरेको पाइन्छ।

नित्यं वसेन गुण-समृद्धि पोतलेषु ॥

नाना-द्रु मैस्तिलक - चम्पक -पारिजातैः॥

रम्या तडाग द्विज षट्पद सेवितानि ॥

त पद्मपाणि निरयेषु सदा नमामि ॥

अर्को "बौद्ध स्तोत्र ग्रन्थ" भन्ने पुस्तकमा "आर्यतारा स्तोत्र" भन्ने श्लोकमा यसरी बयान गरिएको छ।

श्रीमत्पोतलके रस्ये नानाधातु-विराजिते ॥

नानाद्रु मलताकिर्णे नानापंक्षिनिकुंजिते ॥

नानानिर्झरझंकारे नानामृगसमाकुले ॥

नानाकुसुमजातिभिः समन्तादधिवासिते ॥

नानाह्फलोपेत षट्पदोद्‌गीतनिः स्वनै ॥

किन्नरैर्मधुरोगीते मित्तवारणसंकुले ॥

यसरी कापोतल (पोतल) पर्वतको बयान गरिएको पाइयो। यसमा कापोतल पर्वत कामरूप पीठमा छ भनी भनेको पाइँदैन। न राक्षसका पर्वत हुन् भनी भनेको पाइन्छ। साथै कल्याण पत्रिका वर्ष ६१ अंक १ को ४०१ पानामा कामाख्या पीठको वर्णनमा "कामगिरी" भनी लेखिएको छ। पोतलकाचल (कापोतलाचल) भनी लेखिएको पाइँदैन। यसकारण कामरूप कामाख्या पीठबाट बुंगमलोकेश्वर मत्स्येन्द्रनाथ ल्याएको होइन भनी सहजै थाहा पाउन सकिन्छ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

साथै पोतलका (कापोतल) पर्वत कहाँ छन् भन्ने जिज्ञासा बढ्नु स्वाभाविक छ। यस स्थान पत्ता लगाउन विस्तृत अध्ययन र अनुसन्धान गर्नु जरुरी छ। यसरी खोजी गरी नियालेर हेर्दा केही अनुमान गर्न सकिने आधार मिलेको छ। विद्वान् धनबज्र बज्राचार्यले संग्रह गरी प्रकाश गर्नु भएको "लिच्छविकालका अभिलेख" मा बुँगमतीमा रहेको सामन्त अंशुवर्माको शिलाभिलेख छापिएको छ। सो अभिलेखमा यस्तो लेखिएको छ -

स्वस्ति कैलाशकुट -भवनाद्भगत्वपशुपतिभट्टारकपादानुगृहीता वप्पपादानु-

ध्यातः श्रीमहाशामन्तांशुवर्मा कुशली बूगायूमी ग्रामनिवासोपगता (न्)

कुटुम्बिनो यथा प्रधानङ्कुशलमाभाष्य समाज्ञापयति ...."

यस अभिलेखमा "बुँगमती गाउँवासीहरूलाई कुशलै होला" भनी भलाकुसारी गरेको पाइन्छ। यसबाट बुँगमती गाउँ (बुँग दे) अंशुवर्माको पालाभन्दा निकै अगाडि नै भैसकेको प्रतीत हुन आउँछ। यो अभिलेख राजा नरेन्द्रदेव प्रथमभन्दा चार पुस्ता अघिका हुन्। राजा अंशुवर्मा कलिगत संवत् ३६९७ -३७१४ विक्रम संवत् ६५३ -६७० इस्वी संवत् ५९६ - ६१३ लिच्छवि संवत् ५४०-५५७ शक संवत् ५१८ - ५३५ र अंशुवर्मा (ठकुरी) संवत् २८-४५ ताकाका हुन्। यो अभिलेख अंशुवर्मा संवत् २९ को हो।

यसपछि "बौद्ध स्तोत्र ग्रन्थ" (तुतः सफू) मा "आर्यतारा स्तोत्र भन्ने श्लोकमा यसरी बयान गरेको पाइन्छ।

सिद्धविद्याधरगणैर्गन्धर्वैश्च निनादिने ॥

मुनिभि र्वीतरागैश्च सततं मुनिषेबिते ॥

वोधिसत्वगणैश्चान्यै र्दशभूमीश्वरैरपि ॥

आर्यतारादिभिर्देप्यै विद्याराज-सहस्रकै ॥

क्रोधराजगणैश्चान्यै र्हयग्रीवादिभिर्वृतः ॥

सर्वसत्वहितो युक्तो भगवानवलोकितः ॥

यस श्लोकमा "सिद्धविद्याधर, बोधिसत्व, वीतराग, क्रोधराज, गणेश र हयग्रीव आदि भएको स्थानमा सर्वजन हितको लागि भगवान् अवलोकितेश्वर विराजमान हुनु भएको छ " भनी भनिएको छ। यस अनुसार विचार गरी हेर्दा उक्त स्थानमा बुँगमती नै हो भन्ने आभास मिल्छ।

पहिले हयग्रीव भैरवको विचार गरौं। बुँगमतीमा मत्स्येन्द्रनाथको मन्दिर पछाडि दायाँपट्टि कुनामा ढुँगाको सिंढीमाथि ठूलो शिलाको भैरवको मूर्ति अवस्थित छ। सो शिलामूर्ति विकराल जाज्वल्य भएकोले धातुको मूर्तिले छोपिएको छ। यिनै मूर्तिलाई ह्यग्रीव भैरव भन्छन्। यो भैरवको यात्रा बडा दशैंको नवमी, दशमी र एकादशीका दिन गरिन्छ। साथै मत्स्येन्द्रनाथको रथ वनाउँदा चार पाँग्रामा चार भैरवको आह्वान गरिन्छ। तीमध्ये एक भैरव यही हयग्रीव भैरव हुन्।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यसका साथै भैरवको दायाँपट्टि ठूलो चोटा छ। चोटाको बीचको कवलमा सानो मन्दिर छ। ती मन्दिरमा कुनै देवताको मूर्ति छैन। त्यस मन्दिरलाई स्थानीय मानिसले फुलोमाजु (फुलचोकी माई) भनी पुकारिन्छ। भाषा वंशावलीमा फुलचोकीलाई "नीलतारा योगिनी" भनी लेखिएको छ। वृहत् पुरश्चर्यार्णव प्रथम खण्डमा सिद्धविद्या विषयमा यसरी लेखिएको छ।

कुब्जिका चण्डिका वाला सिद्धिलक्ष्मी सरस्वती

अन्नपूर्णा च गायत्री पार्वती चापराजिता ॥

विन्ध्याधिवासिनी ह्योताः सिद्धविद्याप्रकीर्तिता ॥

कुब्जिकासहस्रनाममा यसरी लेखिएको छ -

विद्याधरी लोकधात्री शिवमानाश्च रुपिणी ॥

गह्येश्वरीसहस्रनाममा यसरी लेखिएको छ -

विद्याधरी चण्डिनी च मारुता सर्वदा स्मृता ॥

उल्कामुखी लोकमुखी वर्णेशी वर्णमालिका ॥

आर्यतारास्तोत्रमा यसरी लेखिएको छ -

प्रज्ञापारमिता देवी आर्यतारा मनोरमा ॥

दुन्दुभि शंखिनी पूर्णा विद्याराज्ञी प्रियंवदा ॥

चन्द्रानना महागौरी अजिता पीतवससा ॥

महामाया महाश्वेता महावलपराक्रमा ॥

महारौद्री महाचण्डी दुष्टसत्वनिसूदनी ॥

यसबाट सिद्धविद्या, वा सिद्धविद्याधरी आर्यतारा बुँगमतीमा नै अवस्थित छन् भन्ने स्पष्ट छ। यस अलावा बुँगमती शहरमा अरु पीठ भेटिएको छैन। खोजी गर्नु बाँकी नै छ।

यसै क्रममा वीतरागको चर्चा पनि गरिन्छ। अष्ट वैतराग भनी आठवटा महादेवलाई पूजा गरिन्छ। आठवटा महादेव "मणिलिङ्गेश्वर, फणिकेश्वर, विक्रमेश्वर, गन्धेश्वर, कुम्भेश्वर, गोकर्णेश्वर, किलेश्वर र गर्तेश्वर हुन्। यसरी वीतराग भनेको महादेव हुन् भनी थाहा पाउन सकिन्छ। बुँगमतीको पद्मपुर महाविहार (वहिल) मा महादेव- लिंगमाथि चैत्य स्थापित गरेको पाइएको छ। यस तथ्यले वीतराग महादेव पनि बुँगमतीमा नै छ।

यहाँ क्रोधराजको पनि केही चर्चा गरौं। यी क्रोधराजको कुनै मन्दिर भटिएको छैन। विस्तृत अध्ययन गर्नु बाँकी नै छ। तर मत्स्येन्द्रनाथको मन्दिर पछाडि गल्छँडो- बाट निस्कँदा एउटा खाल्टो भेटिन्छ। त्यहाँ जात्रामा राँगाको भोगबलि चढाउँछ। सो बलि चढाएको राँगाको मासु सम्पूर्ण स्वान (कुकुर) लाई खुवाइन्छ। त्यो मासु कसैले खाँदैन। यो देवता असाध्यै जाज्वल्य र डरलाग्दो छ भन्ने

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

लोकोक्ति छ। शायद क्रोधराज भन्ने देवता यिनै हुन् कि ? यदि यहि नै क्रोधराज भन्ने हो भने बुँगमतीमा नै अवस्थित भएको पाइयो।

अब गणेशको चर्चा गरौं। मत्स्येन्द्रनाथको मन्दिर जाने बाटैमा एउटा सानो पुरानो खालका मन्दिर छन्। मन्दिरको प्रकृति हेर्दा गणेशको देवल प्रतीत हुन्छ। अन्त कतै स्थान गणेशको रूपमा पूजा गरेको पाइएको छैन। यसैले देशभरका स्थान गणेश यिनै हुन् कि भनी अनुमान गर्न सकिन्छ। यस अतिरिक्त बुँगमती शहर पुग्नुभन्दा अलि वरै सानो जङ्गलभित्र एउटा गणेशको मन्दिर अवस्थित छन्। यिनलाई नै कार्यविनायक भनी पुकारिन्छ। पहिले पहिले यी गणेशलाई "कापोतल विनायक" भनी पुकारेको हुन सक्छ। पछि विकृति हुँदै "पोतल" लोप भई "कार्य विनायक" हुन गएको होकि भनी अनुमान हुन्छ।

साथै कार्यविनायकको मुनि नै एउटा तीर्थ छ। त्यस तीर्थलाई "कर्णतीर्थ" भनिन्छ। यो तीर्थमा मेला कहिले लाग्छ थाहा पाउन सकेको छैन। कार्यविनायकको डाँडा मुनिबाट एउटा सानो खोल्सा बगेको छ। यसैलाई कर्णतीर्थ भनेको कि ज्ञात हुन सकेको छैन। साथै यसै खोल्सालाई नै बुँगमती भनी नामाकरण गरेका हुने कि सो कुरा पनि थाहा पाउन सकेको छैन। कुनै साधकले यसै तीर्थमा स्नान ध्यान गरी गणेशको पूजा अर्चना गरी आफ्नो कार्य सिद्ध गरेको हुनाले गणेशका नाम पनि कार्य विनायक भएको हुन सक्छ। जेहोस् गणेश पनि बुँगमतीमा अवस्थित भएको छ।

यस तथ्यहरू अनुसार आर्यतारा--स्तोत्रमा वर्णन गरेको वस्तुगत अध्ययन गरी हेर्दा सिद्धविद्याधर आर्यतारा, हयग्रीव, क्रोधराज, वीतराग र गणेश आदि बुँगमती शहरमा पाइएको छ। यस कारण कापोतल (पोतलका) पर्वतस्थान बुँगमती नै हुन् भनी भन्न सकिन्छ। यस्तै गहिरिएर विस्तृत अध्ययन गर्दै गएको खण्डमा अरु आधारभूत प्रमाणहरू नभेट्टिएलानन् भन्न सकिँदैन। यसैले विस्तृत अनुसन्धान गर्नु जरुरी देखिन्छ।

यसै सिलसिलामा मत्स्येन्द्रनाथलाई स्नान गराउने विषय पनि सान्दर्भिक नै होला। मत्स्येन्द्रनाथलाई वैशाखकृष्ण प्रतिपदाको दिन स्नान गराइन्छ। यसलाई नेपाल भाषामा (न्हवं याय्गु, धलिं लुयेगु) भनिन्छ। "धलिं लुयेगु र न्हवं याय्गु" भन्ने नै देवस्नान गराउनु हो। मत्स्येन्द्रनाथलाई स्नान गराउन अन्त कहिंको पानी चल्दैन। त्यही (हवंगाल) स्नान कुण्डको पानी चाहिन्छ। ती स्नान कुण्ड पनि बुँगमतीमा नै अवस्थित छ।

साथै बुँगमतीलाई नेपाल भाषा(नेवारी) बाट "बुँग" भनिन्छ। बुँगमती निवासीलाई "बुँगमि" भनिन्छ। यही स्थानीय भाषा अंकित गरी अंशुवर्माले आफ्नो शिलालेखमा "बुगायूमि" भनी लेखेका हुन्। यही "बुँगग्राम" पछि गएर "बुँगदे" बुँग शहर हुन गयो र अरु भाषामा "बुँगमती"। यही "बुँगदेश" बुँगमती शहरमा भएको देवता भएकोले नै अवलोकितेश्वर मत्स्येन्द्रनाथलाई "बुँगद्य" भनेको हो। साथै "वुगमलोकेश्वर" भनेका हुन्।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यसलाई गोपाल वंशावलीको अभिलेखमा "श्री वुगमलोकेश्वर" मत्स्येन्द्रनाथको स्त्रोत्रमा "श्री वुगमलोकेश्वर" साथै "हाम्रो संस्कृति" भन्ने पुस्तकमा दिएको अभिलेखमा "श्री वुगेसमहं नमे" भन्ने र श्री भुवनहर्षले रचना गरेको चर्यागीतमा "वुगम लोकेश्वरदेव" भनी लेखिएबाट स्पष्ट हुन्छ ।

यताबाट कापोतल (पोतलका) पर्वत भन्ने स्थान बुँगमती नै हो भन्न सकिन्छ। किनभने राष्ट्रिय अभिलेखालय रामशाहपथमा सुरक्षित हस्तलिखित पुस्तकमा "पोतलकाचलाच्छिमर्यावलोकितेश्वर" मत्स्येन्द्रनाथ स्तोत्रमा "कापोतलाचल भूमि विजय" र करुणास्तव--स्तोत्रमा "कापोतलाचल भूमि विजय नेपाल" साथै चर्या गीतमा "जिनवरत नयनि भवन श्री कापोतल निवास" भनी लेखिएबाट कापोतल पर्वत बुँगमती नै हो भन्ने स्पष्ट हुन आएको छ । यस तथ्यबाट मत्स्येन्द्रनाथ कामरूप पीठबाट ल्याएको होइन भनी सहजै बुझिन्छ ।

यहाँ कामरूप शब्द सम्बन्धी पनि केही कुरा चर्चा गर्नुपर्ने देखिएको छ। "धर्मधातु वागीश्वर प्रकाशन मण्डल" बाट प्रकाश गरिएको "करुणास्तव" मा यसरी लेखिएको छ ।

त्वं कामरूपमुपदर्शित राक्षसिभिः ॥

कामवसेन चलितं तव राक्षसिभि ॥

घातस्य चित्त परिवर्जित धर्मचित्तम् ॥

तं पद्मपाणि वहुरूपरधरं नमामि ॥

यस श्लोकबाट मत्स्येन्द्रनाथको विभिन्न रूपमध्ये कामरूप पनि एक हो। यसबाट मत्स्येन्द्रनाथको आगमन कामरूप पीठबाट भएको भन्ने अर्थ लाग्दैन। यी तथ्यहरूबाट राजा नरेन्द्रदेव र आचार्य वन्धुदत्त संयुक्तले कामरूप कामाक्षा पीठबाट मत्स्येन्द्रनाथ (बुँगद्यः) नेपालमा ल्याएको होइन। बुँगमतीबाट रथयात्रा गरी ललितपुरमा ल्याइएका हुन्। यस कुरामा विवाद रहित छ। यसका तथ्यहरू तल दिइएका अभिलेख र श्लोकहरूबाट प्रमाणित गर्न सकिन्छ ।

गोपाल वंशवलीमा यसरी लेखिएको छ -

"राजा नरेन्द्रदेव वर्ष ३५ तस्या आचार्य वन्धुदत्त द्वयन श्री वुग्मलोकेश्वर भट्टारकस्य जात्रा कृता भवति ।"

राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको २७६ संख्याको हाल राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको हस्तलिखित पुस्तकमा यसरी लेखिएको छ -

तस्मिन् विहारे श्री नरेन्द्रदेव राजा निवृत धर्मपरायणो वभूव ॥

येन श्रीवन्धुदताचार्यस्योतरसोधकभूतेन पोतलकाचलाच्छिमदार्यावलोकितेश

श्वरो ललितपटनमानित ।

मत्स्येन्द्रनाथको स्तोत्रमा यसरी लेखिएको छ -

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कापोतलाचल भूमि विजय नेपाल

वत्सर द्वादश अनावृष्टि मोक्षनार्थ

आराधित श्रीवुगम अवलोकेश्वर

गुरु बन्धुतद नृप श्रीनरेन्द्रदेव

रथचक्रमया यात्रागमन ललितापुरी ॥"

यस तथ्यहरूबाट राजा नरेन्द्रदेव र आचार्य बन्धुदत्त दुईजनाले बुँगमती (कापोतल पर्वत) बाट मत्स्येन्द्रनाथलाई रथमा विराजमान गरी रथयात्रा गरी ललितपुरमा ल्याइएको हो भन्ने स्पष्ट भयो। तर कुन नरेन्द्रदेव राजाले यात्रा चलाएका हुन् थाहा हुन सकेको छैन। किनभने राजा नरेन्द्रदेव तीनजना छन्।

प्रथम राजा नरेन्द्रदेव कलिगत संवत् ३७३५-३७७२ बुद्ध संवत् ११७८ - १२१५ विक्रम संवत् ६९१ - ७२८ ईश्वी संवत् ६३४ - ६७१ लिच्छवि संवत् ५७८ - ६१५ शक संवत् ५५६ - ५९३ अंशुवर्मा संवत् ६६ - १०३ ताकाका हुन्।

द्वितीय राजा नरेन्द्रदेव कलिगत संवत् ४०९९-४१०५ बुद्ध संवत् १५४२-१५४८ विक्रम संवत् १०५५-१०६१ ईस्वी संवत् ९९८-१००४ लिच्छवि संवत् ९४२-९४८ शक संवत् ९२०-९२६ अंशुवर्मा संवत् ४३०-४३६ र नेपाल संवत् ११८ - १२४ ताकाका हुन्।

तृतीय राजा नरेन्द्रदेव कलिगत संवत् ४२४१ - ४२४७ बुद्ध संवत् १६८४ - १६९० विक्रम संवत् ११९७ - १२०३ ईस्वी संवत् ११४० - ११४६ लिच्छवि संवत् १०८४ - ११९० शक संवत् १०६२ - १०६८ अंशुवर्मा संवत् ५७२ - ५७८ र नेपाल संवत् २६० - २६६ ताकाका हुन्। यी तीनवटा राजा नरेन्द्रदेव मध्ये कुन नरेन्द्रदेवले मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा चलाएका हुन् अनुसन्धान गर्न बाँकी नै छ।

यी अनुसन्धान क्रममा खोजी गर्दा पण्डित आशाकाजी बज्राचार्यले प्रकाशित गरेको "बुँगद्यः नेपाले हःगु खँ" भन्ने पुस्तकमा "कलिगत संवत् ३६००" भनी लेखेको पाइयो। साथै जीतबहादुर मानन्धरले प्रकाशित गरेको "विरिञ्चि नारायण" भन्ने पुस्तकमा पनि "कलिगत संवत् ३६०० अर्थात् वि.सं. ५५६ तिर" भनी लेखिएको रहेछ। यी कुरा त्रिरत्न सौन्दर्य गाथाको आधारमा लेखिएको भन्ने प्रतीत हुन आउँछ।

यस्तै भाषा वंशावली भाग २ मा पाँचवटा श्लोक उद्धृत गरी लेखेको पनि पाइयो। ती श्लोकहरू यस प्रकारका छन्।

"अतीतकलिवर्षेषु स्वादस्वर्ग - रसाग्निषु

नेपाले विजयो श्रीमानार्यावलोकितेश्वर ॥"

सम्पादकको टिप्पणीमा पाठान्तर दिएको त्रिरत्न सौन्दर्य गाथाबाट-

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

"अतीत कलिवर्षेषु शून्यद्वन्द्वरसाग्निषु

नेपाले जयति श्रीमानार्यावलोकितेश्वरः ॥"

नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको संख्या २७६ को हस्तलिखित पुस्तकबाट-

"अतीतकलिवर्षेषु शूलद्वन्द्वरसाग्निषु

नेपाल विजयी श्रीमानार्यावलोकितेश्वर ॥"

योगी शंकरनाथको "मत्स्येन्द्र-पद्यशतकम्" बाट

"षडव्योम षडवन्हिमिते कलौ वै

नेपालमागात्खलु लोकनाथ ॥

मत्स्येन्द्रनाथशतकम्बाट-

अतीत कलिवर्षेषु शून्यस्वर्गरसाग्निषु

नेपाले जयति श्रीमानार्यवलोकितेश्वरः ॥"

यहाँ पहिलो श्लोकबाट "कलिगत संवत् ३६७६" दोस्रोश्लोकबाट "कलिगत संवत् ३६००" तेस्रो श्लोकबाट "कलिगत संवत् ३६२३" चौथो श्लोकबाट "कलिगत संवत् ३६०६" र पाँचौं श्लोकबाट "कलिगत संवत् ३६७०" भन्ने आयो। यहाँ संवत्को एकरूपता पाइएन। यस कारण यी संवत्हरूलाई आधार मान्न सकिँदैन।

किनभने कलिगत संवत् ३५८५ देखि ३६११ सम्म राजा वसन्तदेव थिए। यसपछि कलिगत संवत् ३६११ देखि ३६१६ सम्म राजा मनूदेव थिए भने कलिगत संवत् ३६१६ देखि ३६२३ सम्म राजा वामदेव भए। यसपछि कलिगत संवत् ३६४६ देखि ३६८३ सम्म राजा शिवदेव द्वितीय र सामन्त अंशुवर्मा थिए। यस कारण मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा चलाएको भनी दिएको संवत् विलकुलै अशुद्ध छ।

राजा नरेन्द्रदेवले रथयात्रा चलाएको माथि प्रस्तुत तथ्यहरूबाट प्रस्ट भइसकेको छ। तर कुन नरेन्द्रदेव राजालें चलाएका हुन् भन्ने थाहा पाउन आवश्यक देखिन आएको छ। यसै क्रममा नियालेर हेर्दा अहिलेसम्म यिनै राजा नरेन्द्रदेवले चलाएका हुन् भन्ने तथ्य प्रमाण भेट्टिएको छैन। तथापि भाषा वंशावली भाग २ मा यसरी टिप्पणी गरेको पाइएको छ।

"वि.सं. ७९० मा मत्स्येन्द्रनाथ नेपालमा प्रख्यात भइसकेका छन् भन्ने कुरा नरेन्द्रदेवकै नाति हुन् द्वितीय जयदेवको पशुपतिको शिलापत्रको एउटा पद्यबाट स्पष्ट छ। सो यस प्रकारको छ-

पद्मं किं करुणाकरस्य कस्तो लोकेश्वरस्यागतम्।"

यस उक्तिबाट राजा जयदेव द्वितीयभन्दा अघि नै मत्स्येन्द्रनाथको यात्रा भइसकेको आभास मिल्छ। राजा जयदेव द्वितीय कलिगत संवत् ३८०५ - ३८४१ बुद्ध संवत् १२४८-१२८४ विक्रम

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

संवत् ७६१ - ७९७ ईश्वी संवत् ७०४ - ७४० लिच्छवि संवत् ६४८- ६८४ शक संवत् ६२६- ६६२ अंशुवर्मा संवत् १३६-१७२ ताकाका हुन्।

उपर्युक्त टिप्पणीमा उल्लेख भएको पद्यको आधारबाट राजा नरेन्द्रदेव प्रथमका पालादेखि नै रथयात्रा चलेको हो भन्न सकिन्छ। साथै कलिगत संवत् ५५६ - ५९३ र अंशुवर्मा संवत् ६६ - १०३ सम्म जम्मा ३७ वर्षको राज्यकालमा कुनै पनि वर्षदेखि चलाएको हुनसक्छ। तर तत्कालिक प्रमाण नभेट्टिएसम्म यही सालदेखि चलाएका हुन् भनी भन्न सकिँदैन।

जुन समयमा भए तापनि राजा नरेन्द्रदेव र वन्धुदत्त आचार्यले कापोतल (पोतलका) पर्वत बुँगमतीबाट मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा गर्ने परम्परा चलाएका थिए। यी रथयात्रा प्रतिवर्ष बुँगमतीमा रथारोहण गरी रथयात्रा गरी ल्याई ललितपुर परिक्रमा गरिसकेपछि पुनः बुँगमतीमा नै लाने चलन चलेको थियो। यसरी प्रतिवर्ष यात्रा गर्ने परम्परा राजा जयस्थितिराज मल्लका पालासम्म चलेको देखिन्छ। यस सम्बन्धी गोपाल वंशावलीमा यसरी लेखिएको छ।

"सं. ५०७ वैशाखशुदि ४ श्रीश्री जयस्थितिराज मल्ल देव थाकुरस त्रिपुत्र सहन बुँगम यात्रा विज्याङा दिन १४ भ्वत जयसिंहराम महाथस नपम्।"

(सं. ५०७ वैशाखशुक्ल ४ चौथिका दिन श्रीश्री जयस्थितिराज मल्ल आफ्ना ३ छोरा सहित र महामन्त्रि बनेपाका जयसिंहराम साथै मत्स्येन्द्रनाथ यात्रा निमित्त गई १४ दिन बसेका थिए।)

यो अभिलेख हरिराम जोशीले "हाम्रो संस्कृति" भन्ने पुस्तकमा पनि छापेका छन्। यस अभिलेखले मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा बुँगमतिबाट आरम्भ हुन्छ भन्ने कुरा स्पष्ट पारेको छ। साथै हरिराम जोशीको भनाई मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा पहिले शरद ऋतुमा गर्ने गरिन्थ्यो। पछि आएर वसन्त ऋतुमा पर्ने परम्परा चल्यो भन्ने छ। यही कुरालाई लिएर जीतबहादुर मानन्धरले "विरिञ्चि नारायण" भन्ने पुस्तकमा यसरी लेखेका छन्।

"सुरुमा यो देवताको रथयात्रा प्रतिवर्ष बुँगमतीबाट मात्र हुने र त्यो पनि शरद ऋतुमा हुने दसी फेला परेको छ।"

यो भनाइ "इन्स्टिच्यूट अफ नेपाल एण्ड एसियन स्टडिज" द्वारा प्रकाशित जोन. के लक. एम्. के. ले लेखेको "रातो मत्स्येन्द्रनाथ अफ् पाटन एण्ड बुँगमती" भन्ने पुस्तकको आधारमा लेखेको देखिन्छ। सो अंग्रेजीमा लेखिएको पुस्तकको टिप्पणीमा ऐतिहासिक प्रमाणित अभिलेखहरू दिएको पाइएन। यही कुरा हरिराम जोशीले "हाम्रो संस्कृति" भन्ने पुस्तकमा यसरी लेख्नुभएको छ।

"प्रारम्भमा यो यात्रा शरद ऋतुमा गरिन्थ्यो। तेह्रौं शताब्दी ई. का तिब्बती यात्री धर्मस्वामिनको जीवनीमा यस कुरातिर ईङ्गित गरिएको छ। ने.सं. ४५७ श्रावणकृष्ण द्वादशी पुष्य नक्षत्रका दिन लिखित महि रावणवध नाटक ग्रन्थमा वर्णित वर्णनबाट पनि मत्स्येन्द्रयात्रा उपयुक्त समयमै गरिन्थ्यो भन्ने कुरातिर परिलक्षित हुन्छ।"

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

साथै हरिराम जोशीले “महिरावण वध नाटक ग्रन्थ” मा भएको अभिलेख पनि उद्धृत गरी यसरी दिनुभएको छ।

“भगवतः श्री बुंगमेश्वरस्य प्रतिहत प्रतिसरत यात्रोत्सव प्रसंगेनायातानां प्रमुदितद्विजराजपुत्रादिनां समाज ॥”

यस अभिलेखबाट मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा प्रतिवर्ष शरद ऋतु (आश्विन) मा हुने भन्ने स्पष्ट देखिन्छ। यी “महिरावण वध नाटक ग्रन्थ” ने.सं. ४५७ श्रावण महिनामा लेखेको भन्ने प्रष्ट छ। यस ताकाका राजा अरिमल्ल द्वितीय थिए। यिनले कलिगत संवत् ४४२१-४४४५, बुद्ध संवत् १८६४-१८८८, विक्रम संवत् १३७७-१४०१, ईस्वी संवत् १३२०-१३४४, लिच्छवि संवत् १२६४-१२८८, शत संवत् १२४२-१२६६, अंशुवर्मा संवत् ७५२-७७६ र ने.सं. ४४०-४६४ ताकासम्म राज्य भोग गरेका थिए । यिनैको पालासम्म बुँगमतीबाट रथ तानी मत्स्येन्द्रनाथको यात्रा प्रतिवर्ष चलाउँदै आएको प्रतीत हुन आउँछ।

राजा अरिमल्ल द्वितीयको ने.सं. ४६४ मा आश्विनसुदि ७ का दिन देवपत्तनमा मृत्यु भयो। यसपछि ने.सं. ४६४ श्रावणवदि ४ का दिन राजा जयदेव मल्ल सिंहसनारुढ भए। राजा अरिमल्ल मृत्यु हुनुभन्दा दुई महिना अठार दिन अगावै राजा भएको देखिन्छ। राजा अरिमल्ल छँदै राजदेव मल्ल सिंहासनारूढ भएको कारण प्रकाशमा आएको पाइएको छैन। राजा राजादेव मल्लको मृत्युपछि ने.सं. ४७५।४७६ ताका राजगद्दीमा राजा अर्जुन मल्ल बसे। राजा अर्जुन मल्ललाई ने.सं. ५०१ मार्गकृष्ण द्वादशीका दिन जयस्थितिराज मल्ल र जयन्त्र महामन्त्री मिली बनेपा धपाएका थिए। ने.सं. ५०२ माघवदि ५ का दिन उनको मृत्यु भयो। राजा जय अर्जुनमल्लको मृत्युपछि ने.सं.५०२ देखि जयस्थितिराज मल्लले राजसिंहासन हड्पाएका थिए।

यसरी प्रत्येक वर्ष शरद् ऋतुमा मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा चल्दै आएको थियो। पछि वसन्त ऋतुमा रथयात्रा गर्ने परम्परा कहिले कुन राजाका पालादेखि चल्यो भन्ने जिज्ञासा बढ्नु स्वाभाविकै थियो। यस सम्बन्धमा हरिराम जोशीले “हाम्रो संस्कृति” भन्ने पुस्तकमा यसरी अनुमान गर्नु भएको पाइयो।

“चौधौँ शताब्दी ई. का प्रख्यात मल्ल राजा श्री जयस्थिति मल्लले शरद ऋतुमा गरिने मत्स्येन्द्र यात्रालाई वसन्त ऋतुमा संचालन गरिने परम्परा चलाएको अनुमान हुन्छ।”

उपर्युक्त अनुमानमा धेरै सत्यताको आभास पाइन्छ। किनभने अरिमल्लपछि राजदेव मल्ल राजा भए। यिनको पालामा शासन पदुमलदेवी र देवलदेवीको हातमा थियो। राजा राजदेव मल्ल नाम मात्रका राजा थिए। यस्तै अर्जुन मल्ल पनि नाम मात्रका राजा थिए। शासन जयस्थिस्तिराज मल्लको हातमा थियो। देशमा राजनैतिक स्थिर थिएन। नयाँ र पुराना भारदारहरूमा वैमनस्यता बढी राजनैतिक परिस्थिति डाँवादोल भइरहेको थियो। यस्तो परिस्थितिमा धार्मिक तथा संस्कृतिमा व्यवस्था गर्नु सम्भवको कुरा थिए। जब जयस्थितिराज मल्लले सत्ता हत्याए पछि सारा भारदारहरूलाई कब्जाएका थिए। देशका नाजुक परिस्थिति सामान्य भयो। त्यसबेला मत्स्येन्द्रनाथको

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रथयात्रा शरद् ऋतुको बदला वसन्त ऋतुमा संचालन गर्ने व्यवस्था गरेको हुनसक्छ। यसलाई माथि प्रस्तुत गरेको ने.सं. ५०७ को अभिलेखबाट पुष्ट्याइदिएको पाइन्छ। यस कारण शरद् ऋतुमा हुने मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा वसन्त ऋतु वैशाखशुक्ल प्रतिपदादेखि संचालन गर्ने परम्परा राजा जयस्थितिराज मल्लका पालादेखि भएको हो भनी सहजै भन्न सकिन्छ।

राजा नरेन्द्रदेव प्रथमको पालादेखि कापोतल पर्वत बुँगमतीबाट प्रतिवर्ष शरद् ऋतुमा मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा हुने परम्परा थियो। यो परम्परालाई परिवर्तन गरी वसन्त ऋतुमा रथयात्रा गर्ने परम्परा राजा जयस्थितिराज मल्लको समयदेखि संचालन गरेको देखियो। यस अतिरिक्त बाह्र वर्षमा एकपटक मात्र बुँगमतीबाट रथयात्रा गर्ने चलन चलेको पनि पाइयो। प्रतिवर्ष बुँगमतीबाट रथयात्रा गर्ने परम्परालाई तोडी बाह्र वर्षको एकपटक मात्र गर्ने परम्परा कसले, कुन राजाका पालादेखि चलेको हो थाहा पाउन सकेको छैन। यस सन्दर्भमा अभिलेखहरू पनि प्राप्त भएको देखिँदैनन्। यसकारण यो अनुसन्धान गर्नुपर्ने विषय बन्न गएको छ।

पहिले बुँगमतीमा रथ निर्माण गरी मत्स्येन्द्रनाथलाई रथारोहण गरी ल्याइन्छ। ललितपुर परिक्रमा गराई पुनः बुँगमतीमा नै फर्काई लगी यात्रा समाप्त गर्ने प्रक्रिया थियो। पछि आएर बाह्र वर्षको एक पटक मात्र गरिने परम्परा कायम रह्यो। अरु प्रतिवर्ष ललितपुरस्थित पुलचोकमा रथ निर्माण गरी मत्स्येन्द्रको यात्रा गर्ने परम्परा चल्यो। यसरी ललितपुरबाटै जात्रा प्रारम्भ भए तापनि रथ जावलाखेल पुऱ्याइएपछि जात्रा समाप्त हुन्छ र मत्स्येन्द्रनाथलाई खटमा राखी बुँगमतीमा लगिने परम्परा अद्यापि छँदैछ।

जब ललितपुरबाट नै रथयात्रा गर्ने परम्परा चलेपछि मत्स्येन्द्रनाथ सूर्य दक्षिणायन लागेको ६ महिना बुँगमतीमा राखिने र उत्तरायण लागेपछि ६ महिना ललितपुरमा राखिने प्रचलन पनि चल्यो। यी प्रचलन कहिलेदेखि सुरु भयो ज्ञान हुन सकेको छैन। यसका अभिलेखहरू पनि पाइएका छैनन्। तापनि यसो विचार गरी हेर्दा राजा श्रीनिवास मल्लका पालादेखि यो प्रचलनमा आएको हो कि भनी अनुमान गर्न सकिन्छ।

किनकि ललितपुरका शासन-व्यवस्था राजा शिवसिंह मल्लको समयसम्म त्यहाँका महापात्र प्रधानहरूका अधीनमा थियो भन्नुमा कुनै अत्युक्ति नहोला। त्यस ताकाका शासक महापात्र प्रधानहरूले मत्स्येन्द्रनाथ ललितपुरमा राख्ने सम्बन्धमा कुनै व्यवस्था गरेको पाइएको छैन।

राजा शिवसिंह मल्लले ने.सं. ७१७ ताका त्यहाँका शासक महापात्रप्रधानहरूलाई कज्याई कान्तिपुरको अधीनमा राखे। ललितपुरका शासन-व्यवस्था सचालन गर्न हरिहरसिंहमल्ललाई खटाएका थिए। हरिहरसिंह मल्लको मृत्युपछि तिनका छोरा सिद्धिनरसिंह मल्ल ने.सं. ७३७ ताका ललितपुरका राजा भए। उनका पालादेखि ललितपुर कान्तिपुरसँग छुटी स्वतन्त्र राज्य खडा भयो। राजा सिद्धिनरसिह मल्लको देशान्तर लागेपछि ने.सं. ७४७ तिर श्रीनिवास मल्ल राजसिंहासनारुढ भए।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यी राजा श्रीनिवास मल्ल मत्स्येन्द्रनाथ (बुँगद्यः) का परम भक्त थिए। यिनले मत्स्येन्द्रनाथलाई निकै बन्दोबस्त र व्यवस्था गरेका थिए। मत्स्येन्द्रनाथको स्नानपर्व रथयात्रा पर्व चलाउन अनेकौं जग्गा प्रदान गरी गुठीहरू राखेका थिए। यिनका अभिलेखहरू धेरै पाइन्छन्। साथै श्रीनिवास मल्लद्वारा एउटा गीत रचिएको थियो। त्यो गीत राष्ट्रिय अभिलेखालयको विषय संख्या ५९० को "अवलोकितेश्वर स्तव" भन्ने हस्तलिखित पुस्तकमा पाइन्छ। गीत यस प्रकारको छ-

राग सलजि ॥ ताल...

वछर नेपाल रितुवशुसागनसंजुते ॥

मागमरिषत थामिन रविवारवासरे ॥

....

सुवनपटन ललित संक्रयते ॥

केन्द्रय केशरिनिते विद्याभारे ॥

मानिगलाधिपति प्रजपति यारे ॥

श्रीनिवास मल्ल नृप जगत वस्याने ॥

मृगावती देवी प्रति प्रष्यामि नामे ॥

जथान्दिति तथा क्रीपा भष्यन पूरे ॥

विरिचि नारायण प्रातुते नृपगणे ॥

यो गीत गाएर मत्स्येन्द्रनाथलाई बेलुकी आरती गर्ने प्रचलन अद्यापि छँदैछ। यसबाट श्रीनिवास मल्लले मत्स्येन्द्रनाथलाई कति आस्था राख्दा रहेछन् भन्ने कुरा स्पष्ट थाहा हुन्छ। यस उसले श्रीनिवास मल्लले मत्स्येन्द्रनाथलाई ललिपतुरमा नै राख्ने मनसुवा भएबाट ललितपुरस्थित तःबहालमा भव्य सुन्दर मन्दिर बनाएका हुन् भनी सजिलैसँग अनुमान गर्न सकिन्छ। तर ती मन्दिर कहिले बनाएको हो सो कुरो ज्ञात हुन सकेको छैन। अभिलेख पनि प्राप्त हुन सकेको छैन।

ती सुन्दर भव्य मन्दिर १९९० सालको महाभूकम्पमा भत्कि क्षतिग्रस्त भए। पछि पुनः निर्माण गरेका थिए। पुनः निर्माण हुँदा मन्दिरका सुन्दर टुँडालहरू पुरानै राखेका थिए। ती टुँडालहरू विभिन्न देव-देवीको सुन्दर मूर्तिहरूका छन्। सो मूर्तिका तल्लो भागमा पापिष्टहरूलाई दण्ड दिइएका सुन्दर चित्रहरू कुँदिएका छन्। त्यसको मुनि बयान पनि लेखेको छ। एउटा सुन्दर टुँडालमा यसरी लेखिएकोछ।

"लख थाय वय काय

लख तोने मेव व।"

(लख थाय थ्वंकाव

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

लख तोने मदुव)

यो नेपाल भाषाको प्रचलित नेवारी लिपिमा लेखिएको छ। पुरिने गरी रंग पोतेकाले स्पष्ट नभएको हुँदा शुद्ध पढ्न अप्ठ्यारो पर्न गएको छ। जे होस् टुँडालमा लेखिएको भाषा र लिपिबाट सहजै भन्न सकिन्छ कि यो मन्दिर श्रीनिवास मल्लका ताकामा नै निर्माण भएको हो। साथै स्थितिमल्लका समयमा बनेको होइन भन्ने कुरा स्पष्ट भन्ने कुरा स्पष्ट छ। अर्को कुरा मन्दिरको छानाका बलेसीका पात्रा (म्हुतः पौ) मा श्रीनिवास मल्लको नाम अङ्कित गरेको पाइएको छ। यसबाट सो मन्दिर यिनकै पालामा बनेको भन्ने पुष्टि हुन आएको छ। यस तथ्यको आधारमा बाह्र वर्षे मेला रथयात्राको परम्परा र पाटनमा मत्स्येन्द्रनाथ राख्ने प्रचलन तिनै राजाका पालादेखि ल्याएको हो भन्नुमा कुनै आपत्ति नहोला। तर अभिलेख चाहिँ उपलब्ध भएको छैन। यस सम्बन्धी अभिलेख पाइएमा पछि प्रस्तुत गरिने छ।

अन्त्यमा मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा सम्बन्धी धेरै अनुसन्धान र खोजी नीति गर्नु बाँकी नै छ। यो छोटो अध्ययनबाट प्राप्त भएका अभिलेखहरूको आधारमा यो सानो रचना प्रस्तुत गरेको हुँ। यी पाइएका अभिलेखहरूको आधारमा अनुमान गरेको मात्र नभै ठोस रूपमा भन्न सकिन्छ कि राजा नरेन्द्रदेव प्रथमले मत्स्येन्द्रनाथ कापोतल (पोतलका) पर्वत बुँगमती (बुँगदे) बाट रथयात्रा गरी ललितपुरमा ल्याएका हुन् र प्रतिवर्ष यात्रा गर्ने परम्परा बसालेका हुन्। कामरूप कामाख्याबाट ल्याएको बिलकुलै होइन भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ, अस्तु ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भूमिसम्बन्धी केही तमसूक ताडपत्र

✍ पूर्णरत्न बज्राचार्य

नेपालको मध्यकालीन इतिहास जान्न तत्कालीन सामाजिक, आर्थिक व्यवस्था, जाति, भाषा, लिपि, संस्कृति एवं विभिन्न ठाउँ नगर, गाउँ, टोलको नामसमेत अध्ययन गर्न नितान्त आवश्यक छ। यस्तो कार्यमा अन्वेषकहरूलाई सघाउ पुऱ्याउने हेतुले यस राष्ट्रिय अभिलेखालयको संग्रहमा रहेका भूमिसम्बन्धी तमसूक ताडपत्रहरू सम्पादन भई प्रकाशित हुँदै आइरहेका छन्। यहाँ त्यस्ता संकलित १०८४ थान ताडपत्र मध्ये ६५७ थान प्रकाशित भैसकेको र अब यस अङ्कमा पनि ललितपुर भेगका ने.सं. ५५८ का थान १,ने.सं. ६७३ को थान २, ने.सं. ६८८ को थान १, ने.सं. ७६० को थान १, राजा सिद्धिनरसिंह मल्लको नामाङ्कित संवत् नभएको थान १ र ने.सं. ८४६ को राजा योगप्रकाश मल्लको नामाङ्कित थान १ गरी जम्मा ७ थान ताडपात्र तमसूक सम्पादन गरी प्रकाशित गरेको छु। आशा छ, पाठकवृन्दलाई यसबाट केही सहयोग नै हुनेछ।

ने.सं.५५८

बट्टा नं. ३४ पत्र सं. ४९८

मूलपाठः-

१) श्रैयोऽस्तु ॥ सम्वत ५५८ आश्विणिवद्धि ४ श्रीवंथवहार वज्राचार्य विक्षु श्री अखयजुस प्रमुखन सर्व्वसङ्ग समूहस वो

२) खंपिखे कोविलंछे तेज भावो प्रमुखन गाक्वतिराख गोष्ठी समूह वोः घद्वंद्वको क्यंब वो ह्मोतल वीवादया दे

३) वज्ञ चाम्र भारोसन ततिपं पाचकं रङा भाष थ्वते ॥ भाषा थ्व क्यंवस ङवोस नेवो ल्वहंकिलिनया श्री वंथ वा

४) हारया जुरों ङवोस स्वंवो ल्वहंकिलिन वं गाक्वतिराख गोष्ठीस जुरों ॥ श्रीवंथ वहारया क्यंव व नेलं

५) गाक्वतिराख गुठिस्यं यज्याङन नेकु भुंत्व ह्वतं लंछजमाल्वं थ्वलं नेकु भुत्वं ह्वतं ल्याखन पारदौ

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

६) सिक वंथवहार न थव भुंत्व ह्नत फुयकं ल्वहंकिलि साङन धुंग्व: थ्व लं नेकु भुंत्व ह्नत ल्यनको थो

७) न थ मूल कंहकाले कजि का जावन आन नेह्म जास्यं वजमाल्व: थ्वते भाषने भिंवुरोता दो: साक्षि: स्वधान नाथु ढगुरी दृष्ट शुभं ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांश

यो ने.सं. ५५८ (वि.सं. १९९४) आश्विनकृष्ण चतुर्थीमा लेखिएको भागवन्दाको ताडपत्र तमसूक हुन्। यसको साइज लम्बाइ १७.२ चौडाइ ४.६ से.मि. छ। यसमा माटाको सीलछाप छैन। ताडपत्रको बायाँपट्टि किनारामा फूलबुट्टा लेखिएको छ।

यसमा ल.पु. वंथवहालको व्रजाचार्यको भिक्षु श्री अखयजु प्रमुख सर्वसंघ र खंपिछें कोबिलं छेंका तेज भावो प्रमुख गाक्वतिराख गोष्ठीको बीच परम्परामा घद्वंद्वको बारीको विषयमा झैंझगडा हुँदा भाग छुट्याई बाँडी लिएको उल्लेख भएको छ। वंथवहाललाई यस बारीको ५ खण्डको २ खण्ड र गाक्वतिराख गोष्ठीलाई ५ खण्डको ३ खण्ड छुट्याइएको र वंवहालको वारीमा जानलाई २ हात बाटो गाक्वतिराख गोष्ठीले छोडिदिने तथा वंथवहारले पनि आफ्नो बारीको २ फिट बाटो छोडिदिएको उल्लेख भएको छ। यस सम्बन्धी झैंझगडा भएमा दुवै मिली सुध्याउनु पर्ने उल्लेख हुनुको साथै दृष्ट साक्षिमा स्वथान नाथ ढगुरी र लेखकमा दैवज्ञ चाम्ह भारो समेत भएको देखिन्छ।

यस पत्रमा उल्लेख भएको "गाक्वतिराख गोष्ठी" काठमाडौं उपत्यकामा भाद्र महिनामा हुने इन्द्रयात्राको पाँचौं दिन तृतीया तिथिमा श्री वसुन्धरा देवी (बौद्ध धर्मका महालक्ष्मी) को व्रत गर्ने चलन छ। त्यस व्रत सञ्चालनको लागि आयस्ता राखी व्यवस्था गरिदिएको गुठीलाई गाक्वतिराख (गातिलाव्रत) गोष्ठी भन्दछन्।

ने.सं. ६७३

पत्र सं. ४६८

बट्टा नं. ३२

मूलपाठ:-

१) श्रेयो5स्तु ॥ सम्वत् ६७३ भाद्रपद शुक्ल द्वितियायां तिथौ श्रीललितव्रुमाया श्रीमानिग्लके उत्तरस्थ स्वथं ग्वाछे स्वग्वत्र अमात्य घाकु भारो भ्रात्ये सहस नाम्ना शकाशात् तत्रेव स्वग्वत्र अमात्य नयराज भारोश नाम्नेन स्वकियं स्वभुज्यमानिकं भेरूपा क्षेत्र नाम प्रदेशेः स्वल्पमार्ग्गशिमायां पश्चिमत ॥ श्री यंपिंविहारी लिविछे जिकित भारोस क्षेत्र शीमायं उत्तरतः ॥ नदि शि

२) मायां पूर्व्वतः ॥ श्रीहतषाया क्षेत्रशिमायां दक्षिनतः ॥ एतेषां मधे ताक्षेत्र चौदह रोपनिकं जत क्षेत्र रोवाङ्क रोव श्लं पि १४ थ्वते वुश घार्ण स्वादिकारा अर्द्ध भाग जुको जुरो: तुपकाद्वल क्षेत्रनाम प्रदेशे घरशिमाया पश्चिमत ॥ मार्ग्गशिमायां उत्तरतः॥ पूर्व्वत ॥ दक्षिणत ॥ एतेषां मधे ता क्षेत्र द्वादश

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

३) रोपनिकं जत क्षेत्र रोवाङ्ग रोव श्लं नसि १२ नसि थ्वते वुश धार्ण स्वादिकारण पेवोश छिवोया षुवोश छिवो जुको जुरोः तुपपडद्वल क्षेत्र नाम प्रदेशे योषाछे शिजलदेव भारोया क्षेत्रशिमा व प्रपातशिमा वो द्वयो न पश्चिमत ॥ थव भोया क्षेत्रशिमायां उत्तरत । श्री श्री राजया क्षेत्र शिमा वो शयव शिजलदेव भारोया क्षेत्र शिमा ... न पूर्व्वत ॥ मार्ग्गशिमायां द

४) क्षिनतः ॥ एतेषा मध्ये ता क्षेत्र उत्र दिशमार्ग्ग व्यावाय पुरत सहेन द्वादश रोपनिकं जत क्षेत्र रोवाङ्ग रोव मोण्डि श्लं नसि १२ व्वाकया उत्र दिश चतुरपं षतिक अदो नादिका सह ॥ वता प्रपाटसह्वया तलपतिसजा वाथं जुरो थ्वया धार्ण स्वादिकारा जुको जुरोः एते स्वराशि क्षेत्रं सक्रषकं समपरिभोज्ञ जथानग्रहकाल प्रवर्त्तमान सञ्चारार्घेन जथोश्चित

५) मूले मादाय क्रि विक्रीय स्वदिनेत तेना निवृत्तकं न्यायेन क्रिन विक्रीयतम्भवति जदि स्यात् देविक राजिक विना ता स्वराशिक्षेत्र संकट् ब्यावाडकाले तदा धार्णकेन परिसोघनियं ता क्षेत्र स्वराशियां तलपति मदो धारङान मकाया तलपति श्री श्री राजकुल श्री पात्रकुलादि स्वहस्त प्रहस्त गेरु लसनो अकर्ण जुरो जदि लुकाले धार्णसन लिविंज माल्व अत्र

६) पत्रार्थे साक्षि ॥ स्वग्वत्र वन्धव महात भारोस मेक ॥ दृष्ट ॥ क्रिप्न सर्व्वसोधान धुंग्व जुरो शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः

यो ने.सं. ६७३ (वि.सं. १६११) चैत्रकृष्ण द्वितीयामा लेखिएको भूमिसम्बन्धी ताडपत्र तमसूक हुन् । यसको साइज लमाइ ७२.२ चौडाइ ४.५ से.मि. छ । माटाको सीलछाप छ । छापमा कमलको फूल र बाहिर घेरामा बिन्दु बुट्टा छन् । ताडपत्रको पुछारको केही भाग भाँची बिग्रिएको छ ।

यसमा ल.पु. मंगलबजारदेखि उत्तरमा रहेको स्वथ ग्याछे टोल बस्ने स्वग्वत्र अमात्य हाकु भारोले आफ्नो आफैले भोग गरिराखेको भेरूपा भन्ने खेत १४ रोपनी मध्ये आधा भाग (७ रोपनी), तुपका द्वल खेत १२ रोपनी मध्ये ॥ रोपनी, टुपपदद्वल १२ रोपनी गरी जम्मा १९ ॥ रोपनी बेचबिखन गरेको उल्लेख छ ।

उक्त खेतका ४ किल्ला यस प्रकार उल्लेख भएको देखिन्छ । भेरूपा क्षेत्रको ४ किल्लाः- सानोबाटो देखि पश्चिम, श्री यंपि बिहारी लिविछेका जिकित भारोको खेतदेखि उत्तर, खोलादेखि पूर्व, हतषाको खेतदेखि दक्षिण, त्यस्तै तुपकाद्वल खेतको ४ किलाः- कुलोदेखि पश्चिम, बाटोदेखि उत्तर ... पूर्व ... दक्षिण(ा र त्यस्तै टुपपदद्वल खेतको ४ किलाः- योखाछेंको सिजलदेव भारोको खेत र सानो खोलादेखि पूर्व, बाटोदेखि दक्षिण भन्ने खुलाई दिएका छन् ।

यसको मूल्य देशकाल चलन अनुसार उचित मूल्य लिई दिएको भन्ने छ । यसमा दैवी राजकीय वाहेक संकट भै झगडा आइपरेमा ऋणीले नै व्यहोर्नु पर्ने भनिएको छ । पत्रको अन्त्यमा तलपति "श्री राजकुल श्री पात्रकुलादि स्वहस्त प्रहस्त गेरुलसनो अकर्ण जुरो जदि लुकाले धार्णसन लिविंज माल्व" भन्ने उल्लेख हुनुको साथै सबै मूल्य चुक्ता भयो भन्ने पनि लेखिएको छ । यस पत्रमा साक्षि आफ्नै गोत्रका वन्धव महात भारो छन् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बट्टा नं. ३३ पत्र सं. ४८१

मूलपाठः-

१) श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत् ६७३ चैत्रकृष्णद्वितियां, श्रीललितव्रुमायां श्रीमाणीगलके ॥ उत्तरस्थ ॥ श्री सोहलनिम्हं यिनायको छें ल वुथा महाथ भारोस नाम्ना शकासात् ॥ श्री वुविहार यंकुलि विहाराद्धि वास्तव्य शुठा भारोस नाम्नेन स्वकीयं स्वभुज्यमानिकं भोयु ष्वपल क्षेत्र नाम प्रदेशे ॥ श्री वाहारया क्षेत्र शीमायां पश्चिमत ॥ पूर्व्यतश्च ॥ गुठीया क्षेत्र शीमायां उत्तर सयेव श्रीवाहा

२) रया क्षेत्र शीमायां धरशीमायां द्वयोन दक्षिणतश्च ॥ एतेषाम्मद्धे ॥ त्रयरोपनिकं जत् क्षेत्र रोवाङ्क रोव स्वं ३ ता क्षेत्र सक्रषकं परिभोज्ञे ॥ जथा नगरकाल प्रवृर्त्तमान संचारार्घेन यथोचित् मूल्य मादायः क्री विक्री स्वादिनेत त्वेना निवृत्तकं न्यायेन क्रेण विक्रीयतं भवति ॥ जदि स्यात् देविक राजिक विना शङ्कट व्यावादकाले तदा घार्णकेन परिसोघनियं अत्र पत्रार्थे ॥ दृकरणाय ॥

३) साक्षि श्री सोथं ग्वाछे अमात्य भीमसिंह भारोस मेक ॥ दृष्ट ॥ शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ६७३ (वि.सं. १६११) चैत्रकृष्ण द्वितीयामा लेखिएको ताडपत्र तमसूक हुन् । यसको साइज लमाइ ७२.२ चौडाइ ४.५ से.मि. छ । पत्रमा माटाको सीलछाप छ । छापको बीचमा कमलको फूल र बाहिर घेरामा बिन्दु बुट्टा छन् । ताडपत्रको पुछारको केही भाग बिग्री टुक्रा हुन लागेको छ ।

यसमा ललितपुर मंगलबजारदेखि उत्तरमा रहेको श्री सोहल निह्मं यिनायको छें बस्ने बुथा महाथ भारोले बुवहाल टोल यंकुलिविहार बस्ने शुठा भारोसंग उसैले भोगचलन गरिरोखको भोयुष्वपत्र नामको ३ रोपनी खेत किनीलिएको कुरो उल्लेख छ। यसको ४ किल्लामा श्रीवाहालको खेतदेखि पश्चिम र पूर्व, गुठीको खेतदेखि उत्तर उही श्रीवहालको खेत र कुलोदेखि दक्षिण भनी खुलाइएको छ। यस खेत देशकाल चलन अनुसार उचित मूल्य लिई सुक्री बिक्री गरिएको छ भन्ने लेखिएको छ। यदि यसमा दैवी राजकीय बाहेक संकट झैझगडा परेमा ऋणीले नै व्यहोर्नु पर्ने उल्लेख गरिएको छ। यसमा सोठ ग्वाछें बस्ने अमात्य भीमसिंह भारो एउटैलाई मात्र साक्षिमा राखिएको छ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बट्टा नं. ३४ **पत्र सं. ५०५**

मूलपाठः-

१) श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत् ६८८ ज्येष्ठकृष्ण नवंम्यायां तिथौ श्रीललितव्रुमायां श्रीमानिगलके उत्तरविहारेः श्रीछ्वाचविहारः लाछवयंवछें स्वगोत्र श्री पुरणजुश नाम्ना शकासात् ॥ तत्रेव गृह स्वगोत्र श्रीजयसिंहजुस नाम्नेन स्वकीयं स्वभुज्यमानिकं कोवुक्षेत्र नाम प्रदेशेः श्रीसोहलनिम्हं व्रह्मपुरो वंताया क्षेत्रशीमायां पशिचमतः उत्तरतश्च ॥ श्री यिनायह्लंङे यंतागृह श्री धर्मसिंहजुश क्षेत्र शी

२) मायांः पूर्व्वतः श्रीङाखाचोक हाकु भारोस क्षेत्र शीमायां दक्षिणतः एतेषाम्मघे चतुररोपनिकंः जत्क्षेत्र रोवाङ्क रोव पि ४ थ्वतेश घार्ण स्वादिकार दहंदु दववोनपं जुरों ता क्षेत्र सक्रषकं परिभोज्ञं ॥ जथा नगरकाल प्रवृत्तमान सञ्चारार्घेण यथोच्चित मूल्यमादायः क्रीविक्री स्वादिनेन त्वेना निवृत्तकं न्यायेन क्रेण विक्रीयतं भवति जति स्याट् देविक राजिक विना शङ्कट व्यावादकाले ।

३) तदा धार्णकेन परिसोघनियं अत्र पत्रार्थे दृकरणाय साक्षि उभे स्वगोत्र श्रीवुदसिंह जुश मेक दृष्ट ॥ शुभ ॥ क्रीपन सर्व्व सोधान घुंग्व जुरों ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांश :

यो ने. सं. ६८८ (वि.सं. १६२४) ज्येष्ठकृष्ण नवमीको ताडपत्र तमसूक हुन् । यसको साइज लमाइ ६९, चौडाइ ५ से.मी. छ । यसमा माटाको सीलछाप छ । छापको बीचमा श्री अङ्कित छ । श्रीको वरिपरि बाहिर घेरामा बिन्दु बुट्टा छन् ।

यसमा ललितपुर मंगलबजारदेखि उत्तरस्थित छ्वाचविहार लाछे क्यंवच्छें बस्ने स्वगोत्र श्री पुरणजुलाई त्यही बस्ने स्गोत्र श्री जषसिंहजुले आफ्नो भोगचलन गरिराखेको कोबु भन्ने ठाउँको ४ रोपनी खेत बेचखिन गरी आफ्नो सम्पूर्ण अधिकार छोडिदिएको उल्लेख छ । खेतको चार किल्लामा श्री सोहलनिह्मा ब्रह्मपुर वंता क्षेत्रदेखि पश्चिम र उत्तर, यिनायह्लङे यंतागृह बस्ने श्री धर्मसिंहजुको खेतदेखि पूर्व, ङाखाचोक बस्ने हाकु भारोको खेतदेखि दक्षिण भनी देखाइएको छ । यसको मूल्य देशकाल चलन अनुसार उचित मूल्य लिई दिएको भन्ने उल्लेख छ । यसमा दैवी राजकीय बाहेक संकट झैझगडा परेमा ऋणीले व्यहोर्नुपर्ने भनिएको छ । पत्रमा दुवैको स्वगोत्र श्री वुदसिंहजु मात्र एक्लै साक्षि बसेका छन् । पत्रको अन्तमा यस खेतको वेचविखनको सबै रकम चुक्ता भयो भन्ने पनि उल्लेख गरिएको छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बट्टा नं. ३३ पत्र सं. ४८७

मूलपाठ :-

१. श्रेयो्ऽस्तु ।।सम्वत् ७६० जेष्ठशुक्ल षष्टम्यान्तिथौ ।। श्रीललितव्रुमायां श्री मानिग्लके पूर्वस्थ श्रीचालाछे चाकलं यन्तागृह भल भारोस नाम्ना सकाशात् श्री वन्देग्राम क्वथो त्वाल लिपछे टोल योतागृह लुंगुसिंह भावोया नाम्नेन स्वक्रियं स्वतकभुर्ज्यमानिकं जलधुनिक्व क्षत्रनाम प्रदेश । ववाया हाथ्वं गुठिया क्षत्रसिमायां पशिचम दक्षिणत पूर्ब्व ।

२. तश्च धलसिमायां उर्त्तरत एतेषा मध्य ताक्षत्र द्वयो रोपनिकं जत् क्षत्र रोवाङ्ग रोव नसि २ थ्वतेस धार्ण स्वादिकालन अद्ध भागजुको क्षत्र सकर्षकं स्मपलिभोज्ञं जथा नग्लकाल प्रवत्तमान्येन संचालाघेन जथोचित् मूल्यमादाय क्रिविक्री स्वादिन्येन त्वेना निवृत्तिकं न्यायेन क्रियण विक्रीयतम्भवति ॥ जदि स्याद्दै विक राजिक विना

३) अद्ध भाग जुक्व वु संकत व्यावादकाले तदा धार्णकेन पलिसोद्धनियं । अत्र पत्रार्थे साक्षि धार्णन स्वग्वत्र भ्राता जयनराज भावो दृष्ट ॥ ता क्षेत्रया क्रिपन द्वाको सर्व्व सोधान पुरान पाचकं धुंग्व ॥ ता क्षत्रया पूर्व्व तलपत्र नेपेकया छपुन चोंग्वन मकाया ॥ पुन भाषा थ्व वु मेरे दानागनपुरेस क्रिण मोचका जुरो ॥ शुभं ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांश-

यो ने.सं. ७६० (वि.सं. १६९८) ज्येष्ठशुक्ल षष्ठिमा लेखिएको ललितपुरको ताडपत्र तमसूक हुन् । यसको साइज ७३.२ र चौडाइ ३.२ से.मि. छ । यसमा माटाको सीलछाप छ । छापमा श्री अङ्कित भै वरिपरि घेरामा विन्दु बुट्टा छन् ।

यसमा ललितपुर माणिगल (मंगलबजार) को पूर्वमा रहेका चालाछें यन्त्रागृह बस्ने मल भारोलाई श्री वन्देग्राम (बाँडे गाउँ) क्वथो टोल योतागृह बस्ने लुगुसिंह भावोले आफ्नो आफैंले भोगचलन गरिराखेको जल धुनिक्व क्षेत्र नामको २ रोपनीको आधा भाग (१ रोपनी) खेत बेचबिखन गरेको उल्लेख छ । खेतको ४ किला ववहाको हाथ्व गुठीको खेतदेखि पश्चिम, दक्षिण, पूर्व र कुलोदेखि उत्तर भनी देखाइएको छ । यसको मूल्य देशकाल चलनअनुसार यथोचित मूल्य लिई हकभोग छोडिदिएको पनि उल्लेख छ । यसमा दैवी र राजकीय बाहेक झैझगडा संकट आइपरेमा सो बेचिएको आधा भागमा मात्र ऋणीले व्यहोर्नुपर्ने भनिएको छ । साथै ऋणीले धनीसँग सबै रुपियाँ चुक्ता गरी लिई आफ्नो तलपत्र भाग समेत छोडिएको उल्लेख छ ।

यस पत्रमा चाल किला उल्लेख गर्दा देखिएको "हाथ्व गुठी" भन्ने गुठी इन्द्रयात्राका बखत वा अरु पर्व यात्राको बखत मृण्मय, काष्ठमय, धातुमय घ्याम्पोमा अङ्कित भैरवको मूर्तिपूजा गरी त्यस मूर्तिको मुखबाट सुरा जाँड, रक्सी प्रवाहित गरी भक्त एवं दर्शकहरूलाई खुवाउने बन्दोबस्तको लागि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

राखेको गुठीलाई भन्दछन्। यसरी भैरवको मुखबाट प्रवाहित भैनिस्किएको जाँड, रक्सीप्रसादको रूपमा खानाले मानिसको पेटका सम्पूर्ण व्याधि व्यथा निको हुन्छ भन्ने मानिसहरूको धारणा छ।

ने.सं. ×

बट्टा नं. ३३ पत्र सं. ४८९

मूलपाठः-

१) स्वस्ति ॥ श्री श्री जय सिद्धिनरसिंह मल्ल देव प्रभु ठाकुरसन ॥ नक विहालि टोल ङाखा चोक यंतागृह निवासि ॥ ग्राहक जिद्देववाले नाम्ने प्रसादीकृत ॥ ग्वंदुक्षेत्र ... शे हाकुदेवया वात्तिका सिमा ....

२) दिसास व्वाक कर्ष २ जव २ यथा चतुराघातेन पलिवेस्थित ॥ तर्व्वातिका यथा नगलकाल प्रवत्तमानेन सुवर्णपुष्पमारार्घ प्रढौकित मोहोर टंका शलछि व नियङ १२५ मादाय स्वाधिनेन वतुकन्यायन ...

३) थ्व क्रीप्नया पूर्ण धुंग्व शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांश :-

यो ताडपत्र तमसूक ललितपुरका राजा सिद्धिनरसिंह मल्ल समयका हुन्। यसमा संवत् महिना तिथि मिति केही उल्लेख भएको छैन। यसको साइज लमाइ ४७ र चौडाइ ३ से.मि. छ। माटोको सीलछाप छ। छापको बीच भागमा खड्ग र खड्गलाई फूलको माला जस्तो प्रभाले घेरिराखेको छ। खड्गको माथिल्लो भाग दायाँ बायाँ चन्द्रसूर्य अङ्कित छन्। तल्लो भागमा दायाँ बायाँ मकरको जस्तो आकार देखिन्छन्। बाहिर घेरामा बिन्दु बुट्टा छन्। ताडपत्रको तल्लो माथिल्लो किनाराको धेरै ठाउँमा र पुच्छार भाग समेत मुसाले काटी टुक्रा खसिसकेको छ।

यसमा ललितपुरका राजा सिद्धिनरसिंह मल्लले ललितपुरकै नवहिल टोल ङाखाचोक यन्तागृह बस्ने जिद्देववालेलाई ग्वंदु वाटिका भन्ने बारी २ कर्ष २ जवा निगाहा गरिदिएको उल्लेख छ। यसको ४ किल्ला ताडपत्र ठाउँ ठाउँमा खण्डित भै पढ्न नसकेकाले उल्लेख गरिएन। ग्राहकले यस बारीको मूल्य देशकाल चलन अनुसार १२५ सुवर्ण टंका राजालाई चढाएको देखिन्छ। पत्रको अन्तमा यसको लेनदेन सम्पूर्ण कारोबार सिद्धिसकेको छ भन्ने पनि लेखिएको छ। यस पत्रमा साक्षि र लेखकको समेत नाउँ उल्लेख भएको छैन। यस्तो किसिमको ताडपत्र यहाँ विरलै पाइन्छ।

ने.सं. ८४६

वट्टा नं. ३१ पत्र सं. ४६५

मूलपाठः-

१) स्वस्ति ॥ श्रीमानिग्राधिपति श्री श्री जय योगप्रकासमल्ल देव प्रभु थाकुरसन, परुदेश क्वाठननि वन्तागृह निवाशि ग्राहक दातेद्म भारो नाम्ने प्रसादीकृतं ॥ पुरामग्राम वातिका नामप्रदेशे ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

२)	नदीशिमाया पश्चिमत; श्री श्री राज्ञो भुभ्या दुत्तरतः पूर्वतः दक्षिणतश्च एतन्मध्ये तद्वाति एकतीश कर्षाङ्क कर्ष शूयछि ३१ नेतोतलेने जुरो भूयप कुमारि वातिका चतुरकर्षाङ्क

३)	र्ष पि ४ आवथलि वातिका द्वयो कर्षाङ्क कर्ष नसि २ एते वातिका यथां नगरकाल प्रवत्तमानेन सुवर्णपुष्पमारार्घ प्रढौकृत मोहोर टंका निश्ल ङा २०५ आदाय स्वाधिनावत्तक न्याये

४)	न क्री विक्रीन प्रसादालपा जुरो अत्र पत्रार्थे दृष्टसाक्षि श्रीविष्णुमल्ल थाकुरस सम्वत् ८४६ मार्गशिर शुक्ल षष्ठयान्तिथौ राजदैवज्ञ जोगराजेन लिखितं ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८४६ (वि.सं. १७८२) मार्गशुक्ल षष्ठीको भूमिसम्बन्धी ताडपत्र तमसूक हुन् । यसको साइज लमाइ ३६.५ चौडाइ ४.५ से.मि. छ । माटाको सीलछाप छ । छापको बीच भागमा खड्ग र खड्गको वरिपरि 'श्री श्री श्री क' भन्ने अक्षर अङ्कित छ । खड्गको तल कच्छपाकार देखिन्छ र छापको बाहिर घेरामा बिन्दु बुट्टा छन् ।

यसमा ललितपुरका राजा श्री जयभोगप्रकाश मल्लले ललितपुर क्वाठननि वन्तागृह बस्ने दतिह्म भारोलाई पुरामग्रामवाटिका भन्ने ठाउँको वारी ३१ कर्ष, कुमारिवाटिका ४ कर्ष आवथलि वाटिका २ कर्ष गरी जम्मा ३७ कर्ष ९ रोपनी निगाहा गरिदिएको उल्लेख छ । खोलादेखि पश्चिम, राजाको जग्गादेखि उत्तर, पूर्व, दक्षिण भनिएकोछ । ग्राहकले राजालाई यसको मूल्य बापत २०५ सुवर्ण टंका चढाएको भन्ने उल्लेख छ । यस पत्रको दृष्ट साक्षिमा श्री विष्णु मल्ल र लेखकमा राज दैवज्ञ जोगराज छन् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आर्थिक वर्ष ०४६।०४७ मा राष्ट्रिय अभिलेखालयको संक्षिप्त गतिविधि

नेपालको इतिहासमा यो आर्थिक वर्ष चिरस्मरणीय रहनेछ। ३० वर्षदेखि चलिआएको शासन व्यवस्थामा आमूल परिवर्तन आएको छ। व्यवस्था बढ्ता फराकिलो भएको छ। प्रजातन्त्रको ज्योतिले अब बढ्ता क्षेत्रलाई उज्यालो पार्नेछ। यो उज्यालोको किरण अभिलेखालयमा पनि अवश्यमेव पर्नेछ।

प्रत्येक वर्ष झैँ यस आर्थिक वर्षमा पनि ने.ज.ह.ग्र.सं. परियोजनाका निर्देशक डा. एअरहार्डको नेतृत्वमा तिब्बती ग्रन्थहरूको माइक्रोफिल्म गर्न दुई पटक उत्तरी क्षेत्रको भ्रमणमा गएको थियो। यी भ्रमणहरूमा राष्ट्रिय अभिलेखालयका रिप्रोग्राफर श्री वसन्त चित्रकार पनि हुनुहुन्थ्यो।

भ्रमण स्थान	भ्रमण अवधि	उपलब्धि
क) मुस्ताङ क्षेत्र	०४६।७८-०४६।७२१	३०२ थान (एल २५२ - २६८)
ख) हेलम्बु क्षेत्र	०४६।१०।१५-०४६।१०।२७	३२७ थान (एल २६९-२९०)

राष्ट्रिय अभिलेखालय तथा काठमाडौंमा माइक्रोफिल्म गरिएका ग्रन्थहरूको तेरीज निम्न बमोजिम छ।

	पुस्तक थान	रिल
क) राष्ट्रिय अभिलेखालय	५४७	१४ (ए १३७६- ए १३८९)
		९ (एटी ३० - एटी ३८)
ख) काठमाडौं	२०८८	१९२ (ई २२६७ - ई २३५९)
		२५ (के ११९ - के १४३)

अनुसन्धानकर्ताहरूलाई माइक्रोफिल्म तथा मूल ग्रन्थद्वारा अध्ययन गर्न दिई सेवा पुऱ्याएको लगत निम्न बमोजिम छ।

माइक्रोफिल्मबाट

स्वदेशी - १९ विदेशी - ४

मूल ग्रन्थबाट

	फाँट	संख्या	पुस्तक
क)	दर्शन	२१	३१

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ख) तन्त्र	६०	२५०
ग) धर्म	५९	२३३
घ) ज्यौतिष	**३१**	**२९६**

स्वदेशी तथा विदेशी अनुसन्धानकर्ताहरूलाई फोटोकपि तथा अन्य रिल पठाई सेवा पुऱ्याएको तेरीज निम्न बमोजिम छ ।

फोटोकपि - १४४ पत्र

माइक्रोफिल्म- २३ रिल ५५ फिट

यसबाट श्री ५ को सरकारलाई आमदानी हुन आएको राजस्व - १८९१९६।२५

(एकलाख उनान्नब्बे हजार एक सय छयानब्बे रुपियाँ पच्चिस पैसा मात्र)

राजस्व हामीलाई कस्ता पाठक वा संस्थाबाट प्राप्त हुन्छ त्यसको केही तपसिल यस प्रकार छ ।

स्वदेशी

वाल्मीकि क्याम्पस, श्री बालगोपाल श्रेष्ठ, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, नेपाल रिसर्च सेन्टर र डा. एअरहार्ड आदि ।

विदेशी

श्री धर्म पब्लिसिङ्ग हाउस (अमेरिका), श्री उच्च तिब्बती अध्ययन संस्थान (सारनाथ), श्री फुकुदा, श्री काजुनोबु, श्री मत्सुदा, श्री मोरीगूची, श्री ताचीकावा, श्री कानेको, श्री सुजुकी (जापान), श्री डा. कोल्भर (जर्मनी), श्री डा. मार्क डाइविस्की (यू.के.) आदि ।

राष्ट्रिय अभिलेखालयमा विभिन्न स्रोतबाट संकलन भएका ग्रन्थहरूको तेरीजः-

खरीद भएका

छापा पुस्तक २०१ थान

हस्तलिखित २१६ थान

राष्ट्रिय पंचायतबाट

४२ थान

निजामतीकिताबखानाबाट

२००० सालको १२ थान

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्रम तथा सामाजिक कल्याण मन्त्रालयबाट

१६४ थान

पुरातत्त्व विभागबाट

क) छापा १२ थान

ख) हस्तलिखित १४ थान

भौतिक सुविधा बढाउने क्रममा कुनै उल्लेखनीय कार्य हुन सकेन। राष्ट्रिय अभिलेखालयले यस आर्थिक वर्षमा विकास बजेट पाउन सकेन।

महत्त्वपूर्ण ग्रन्थहरूको प्रकाशन गर्ने क्रममा यस आर्थिक वर्षमा दि सेन्टर फर इष्ट एशियन कल्चरल ष्टडीज, जापान तथा राष्ट्रिय अभिलेखालयको संयुक्त प्रयासबाट श्री श्री वशुवन्धु विरचित 'त्रिंशिका विंशती' को प्रकाशन भएको छ। प्रतिष्ठा लक्षण सार समुच्चयको पनि प्रकाशन भैसकेको छ। यस अभिलेखालयको बौद्ध तन्त्र विषयक क्याटलग पनि श्री मितुतोशी मोरी गूची, जापानले प्रकाशनमा ल्याउनुभएको छ।

अभिलेख संरक्षण ऐं २०४६ ले अभिलेखालयको काम, कर्तव्य जिम्मेवारी निश्चित गरी दिए तापनि ऐं लाई अझै प्रभावकारी ढंगबाट लागू गर्न भने सकिएको छैन। आशा छ आगामी वर्षमा ऐं को प्रभावकारी ढंगबाट कार्यान्वयन हुनेछ। अस्तु।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मुद्रक : पुर्कोट अफसेट प्रेस, ताहाचल काठमाण्डौं ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection